

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Інститут журналістики

На правах рукопису

Чувакова Олександра Олегівна

УДК 007:316.77

ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ
СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Спеціальність 27.00.06 — прикладні
соціально-комунікаційні технології

дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Науковий керівник —
доктор політичних наук, доцен
ПОРФІМОВИЧ О. Л.

Київ — 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
.....	
РОЗДІЛ 1. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	1
1.1. Безпека соціальних комунікацій як комплексна категорія.....	3
1.1. Безпека соціальних комунікацій як комплексна категорія.....	1
1.2. Політична компонента інформаційної безпеки соціальних комунікацій.....	3
1.2. Політична компонента інформаційної безпеки соціальних комунікацій.....	1
1.3. Соціальні комунікації та сучасні маніпулятивні технології.....	8
1.3. Соціальні комунікації та сучасні маніпулятивні технології.....	4
Висновки до першого розділу	2
Висновки до першого розділу	5
.....	4
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГРЕСІЙ.....	5
2.1. Медіа-тероризм як модератор інформаційних агресій.....	5
2.1. Медіа-тероризм як модератор інформаційних агресій.....	5
2.2. Електоральні інформаційні агресії.....	6
2.2. Електоральні інформаційні агресії.....	7
2.3. Кримінальна контркультура і мовна агресія як компоненти внутрішніх інформаційних агресій.....	7
2.3. Кримінальна контркультура і мовна агресія як компоненти внутрішніх інформаційних агресій.....	4
Висновки до другого розділу.....	8
Висновки до другого розділу.....	5
РОЗДІЛ 3. СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ЗОВНІШНЬОГО	

	3
ІМІДЖУ УКРАЇНИ ЯК ЗАСОБУ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НЕДРУЖНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ.....	8
	7
3.1. Зовнішні сучасні інформаційні агресії проти України	8
	7
3.2. Імідж України в перші фази світових фінансових криз у закордонних ЗМІ	9
	5
3.3. Еволюція іміджу України в межах світових фінансових криз у закордонних ЗМІ (на прикладі газети «The New York Times».).....	1
	04
Висновки до третього розділу	1
	09
Розділ 4. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК СУМА ТЕХНОЛОГІЙ	1
	11
4.1. Соціально-комунікаційні параметри сучасного суспільства.....	1
	11
4.2. Масова свідомість як мішень деструктивних інформаційних впливів.....	1
	23
4.3. Методичні та практичні рекомендації впровадження Доктрини інформаційної безпеки у сфері соціальних комунікацій України.....	1
	27
Висновки до четвертого розділу	1
	37
ВИСНОВКИ.....	1
	39
Джерела.....	1
	45

ВСТУП

Проблеми безпеки в усіх її видах, сферах і вимірах завжди були одними з найважливіших проблем людського буття. Якщо життєздатність людини залежить, насамперед, від стану її здоров'я, то життєспроможність суспільства й держави залежить від рівня їх безпеки. Безпеки, як і здоров'я, ніколи не буває забагато. Коли країна квітне, а держава міцніє, більшість громадян навряд чи замислюється, якою мірою це пов'язано з якістю їхньої безпеки. Коли ж країна та суспільство потерпають від різних негараздів, загальна увага зосереджується насамперед на механізмах виходу з кризи й недопущення її в майбутньому [108, С. 56].

В першу чергу це стосується такого інтегративного механізму національної безпеки, як система соціальних комунікацій [67, С. 17].

Звичайно, розуміння безпеки не є чимось застиглим і метафізичним.

Безпека, особливо національна, — це складне, багатовимірне явище. І якщо теорія прагне виявити всі можливі підходи до проблеми безпеки, то практика приречена постійно робити вибір на користь одного з них. Для того, щоб цей вибір виявився безпомилковим, необхідно і з наукової, і з практичної позицій враховувати всю багатофакторність, багатогранність та багатофункціональність національної безпеки.

В національній безпеці не існує першорядних чи другорядних її сфер. Всі її сфери — військова, економічна, екологічна, соціальна, інформаційна, геополітична — однаково важливі та необхідні для суспільства, держави і кожного окремого громадянина. Знаходячись у складному взаємозв'язку, вони не тільки пов'язані між собою, а й зумовлюють одна одну. Саме тому в кожному виді національної безпеки присутні структурні елементи і навіть складові, що належать до інших її видів [113, С. 12].

У різні періоди суспільного життя на чільне місце в системі національної безпеки висувуються ті чи інші її види, методи і засоби, вирішуються ті чи ті завдання.

У сучасному суспільстві, якому притаманні не тільки висока технологічність, потужна інформаційна насиченість, плюралістичність інтересів, а й зростаюча їх конфліктність, особливого значення набуває безпека соціальних комунікацій. Звідси той інтерес, що викликають у суспільстві проблеми становлення безпеки цієї діяльності, питання забезпечення захисту соціальних комунікацій. Головною функцією кожної держави є забезпечення максимально сприятливих умов для життя та діяльності суспільства і своїх громадян, захист життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави від внутрішніх загроз та небезпек. Одним з найбільш розповсюджених і найчастіше застосованих засобів інформаційно-психологічного впливу є так звана «інформаційна агресія», яка сьогодні є «зброєю масового психологічного ураження». У зв'язку з цим, **актуальність дисертаційної роботи** зумовлена наступними міркуваннями:

по-перше, необхідністю розробки й втілення у практику ефективної системи інформаційного захисту соціальних комунікацій;

по-друге, потребою в уточненні та вдосконаленні окремих положень теорії інформаційного протиборства;

по-третє, необхідністю наукового аналізу форм і методів інформаційно-психологічного захисту національного інформаційного простору від інформаційних агресій;

по-четверте, потребою в уточненні й розробці практичних рекомендацій з підвищення ефективності національної інформаційної політики та забезпечення належного рівня її безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Наукова робота тісно пов'язана з усіма напрямками НДР № 06БФ045-01 «Дослідження в галузі українського журналістикознавства: методологія, термінологія, стандарти» Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Дисертаційна праця також відповідає темі кафедри соціальних комунікацій Інституту журналістики Київського національного

університету імені Тараса Шевченка «Вплив новин на аудиторію: медіаефекти», оскільки в ній обґрунтована авторська класифікація інформаційно-психологічних дій для їх використання у соціальних комунікаціях.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Вивчення та аналіз наукових доробок з теми дисертаційної роботи дозволили зробити висновок про міждисциплінарний характер джерельної бази. Крім того, віддаючи належне теоретичній глибині, всебічності й аргументованості проведених наукових досліджень (проблеми інформаційно-психологічної боротьби розробляються вже протягом тривалого періоду), слід зазначити, що особливості взаємозумовленості інформаційно-психологічних дій в сучасній інформаційно-психологічній боротьбі досліджені не повною мірою.

Існує два основних підходи щодо визначення об'єктивного вмісту поняття «національна безпека». Згідно першого, національна безпека визначається, виходячи з комплексу (системи) національних інтересів (до adeptів цього підходу належать С. Браун, Б. Броді, М. Каплан, У. Міпман, Г. Морентау, С. Хоффман та інші) [122, С. 28].

Другий підхід будується на так званих базисних цінностях суспільства (А. Архарія, К. Порп, Ф. Трегер, А. Уолферс). Як вважають вчені Європейського Центру з вивчення питань безпеки ім. Джорджа К. Маршалла (м. Гарміш-Партенкірхен, ФРН), національна безпека — це «загальний термін, який включає як поняття національної оборони, так і відносини з іноземними державами, зокрема, умови, які створюються воєнною або оборонною перевагою над будь-якою країною чи групою країн, або сприятливою позицією в міжнародних відносинах, або ж рівнем обороноздатності, що дає змогу успішно відбивати ворожі або підіривні дії як всередині країни, так і зовні, за допомогою таємних і нетаємних засобів» [99, С. 41].

Наукове завдання дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні закономірностей особливостей сучасних комунікаційних процесів у формі інформаційно-психологічних впливів як фактора глобалізаційних процесів.

Тема дисертаційної роботи визначена дослідженням особливостей сучасної «інформаційної зброї» в умовах глобального інформаційного суспільства, розкритті сучасних тенденцій прояву інформаційних агресій і можливостей національної політичної та інформаційної безпеки в їх знешкодженні й нейтралізації.

Мета дослідження полягає у виявленні сутності технологій інформаційної безпеки з усунення негативних проявів інформаційного середовища на функціонування соціальної комунікації.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

1. Розглянути сутність і структуру ворожих інформаційно-психологічних впливів, зокрема, інформаційних інтервенцій, їх роль і місце у сфері міжнародних відносин;
2. Проаналізувати особливості інформаційно-психологічної боротьби як засобу політико-дипломатичної, економічної і духовно-ідеологічної експансії держав в мирні та воєнні часи;
3. Здійснити класифікацію інформаційно-психологічного компоненту соціальних комунікацій соціально-політичної сфери, що використовуються у сучасній політичній боротьбі;
4. Розробити основні принципи і напрями нейтралізації інформаційних агресій, зокрема, превентивної, випереджувальної контрпропаганди;
5. Розробити методичні та практичні рекомендації з впровадження Доктрини в інформаційній політиці держави.

Об'єкт дисертаційної роботи — сучасні соціальні комунікації як засіб досягнення політичних та інформаційних переваг у міжнародній та внутрішньополітичній сферах.

Предметом дослідження є технології інформаційної безпеки у функціонуванні вітчизняних соціальних комунікацій.

Для вирішення поставлених завдань, перевірки сформульованої гіпотези використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, який включав теоретико-методологічні, методико-емпіричні, соціологічні, історико-порівняльні методи.

Теоретико-методологічний комплекс зумовлений метою та особливостями досліджуваного явища. Системний підхід до соціальних комунікацій уможливив запропонування якісно нової концепції їх позиціонування у сфері інформаційного впливу.

Логіко-семантичний метод сприяв поглибленню понятійного апарату в цій галузі. За допомогою системно-структурного методу досліджено процеси формування позитивного іміджу України у свідомості масової аудиторії.

Суб'єктно-об'єктний підхід використовувався при розгляді управління процесами гарантування безпеки соціальних комунікацій.

Історико-порівняльний метод було використано при дослідженні всього спектру соціальних комунікацій.

Статистичний метод застосовано для показу параметрів національного інформаційного простору, національної аудиторії, інтенсивності інформаційних процесів.

Ця робота є міждисциплінарним дослідженням. Відповідно до поставленої мети в дисертації разом з працями з політології та культурології, іміджеології, теорії та практики інформаційної боротьби і теорії соціальних комунікацій широко використовуються наукові розробки з філософії, загальної теорії права, галузевих юридичних наук, журналістики, теорії комунікації, соціології, у тому числі соціології

масової комунікації та соціології громадської думки, статистики, психології, менеджменту, маркетингу та реклами.

Нормативною та емпіричною базою дисертації стали норми Конституції України й інших законодавчих та підзаконних актів, передусім законів України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, Указів Президента України, а також довідкова література, статистичні матеріали, дані соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає:

- в уточненні понятійно-категоріального апарату теорії інформаційного суперництва;
- в урахуванні сучасних тенденцій, які знайшли подальший розвиток завдяки авторському трактуванню поняття «сучасна інформаційно-психологічна боротьба» на основі виявлення його сутнісних ознак;
- у подальшому розвитку класифікації інформаційно-психологічних дій з метою їх використання у соціальних комунікаціях завдяки запропонованим автором змін;
- у дослідженні особливостей використання піар-категорії «позитивний імідж», в технології знешкодження інформаційних агресій;
- розробці методичних та практичних рекомендацій впровадження інформаційної доктрини як узагальнюючого і координуючого державно-адміністративного документу в сфері безпеки соціальних комунікацій.

Достовірність наукових результатів й обґрунтованість теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій дослідження забезпечується:

- а) використанням в роботі вітчизняної та зарубіжної бази джерел, що охоплює різні галузі наукових знань: політології, теорії інформаційної боротьби, загальних основ військової науки і стратегії;

б) комплексним використанням методів збору, обробки та аналізу вихідних даних, їх співвідношенням з об'єктивними результатами життєдіяльності світової спільноти та українського суспільства;

в) уточненням окремих положень теорії інформаційної боротьби, зокрема, понятійно-категоріального апарату й класифікації деструктивних інформаційно-психологічних дій;

г) проведенням наукового аналізу форм і методів сучасних інформаційно-психологічних впливів у сфері захисту індивідуальної й масової свідомості від масових інформаційно-психологічних інвектив.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що ідеї та висновки дисертації можуть бути використані:

- у роботі державних органів виконавчої влади та інших соціальних інститутів;
- у практичному впровадженні Доктрини інформаційної безпеки;
- у науково-педагогічній роботі при розробці нових навчальних програм для журналістів, фахівців із соціальних комунікацій;
- у мовній практиці вітчизняних ЗМІ.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана самостійно.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались на підсумкових наукових конференціях: II Міжнародній науково-практичній конференції «Простір гуманітарної комунікації: трансформації академічного дискурсу» (Київ), 23 – 25 жовтня 2009 р.; VIII Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» (Київ), 22 – 26 березня 2010 р.; IX Міжнародній науковій конференції «Міжкультурні комунікації: наукові школи і сучасні напрями лінгвістичних досліджень» (Алушта, Крим), 24 – 27 травня 2010 р.; Науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів (Київ), квітень 2011 р.; Всеукраїнській науковій конференції

«Соціальні комунікації: стан, проблеми, тенденції» (Київ), 26 – 27 квітня 2012 р.; на Міжнародному науковому форумі «Простір гуманітарної класифікації» [Електронний ресурс], 2009 р. Матеріали дисертації було використано в програмі «Досвід» на тему «Інформаційна боротьба та інформаційна безпека в сучасних умовах» 15 листопада 2011 року на УТ-1.

Публікації. За темою дисертаційної роботи її автором було опубліковано 6 наукових статей у виданнях ДАК:

Чувакова Олександра. Імідж України в першу фазу світових фінансових криз. // *Studia methodologica*. — Випуск 29. — Тернопіль. Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка. — 2009. — С. 32 – 36.

Чувакова Олександра. Еволюція іміджу України в межах світових фінансових криз 1998-99, 2008-09 рр. в газеті «The New York Times». // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского // Серия «Филология. Социальные коммуникации» — Т. — 23 (62). — Часть 2. — 2010. — Симферополь. — С. 432 – 436.

Імідж України в сучасному світі // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2011. — С. 420 – 424.

Чувакова Олександра. Інформаційні агресії проти України // Наукові записки. — К. : Інститут журналістики, 2011. — Т. 11. — С. 87 – 89.

Чувакова Олександра. Інформаційні агресії як деструктивний фактор сучасного комунікативного процесу. // *Діалог : медіа-студії : Зб. наук. пр.* — Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2011. — Вип. 13. — С. 92 – 95.

Чувакова О. Інформаційна агресія як деструктивний фактор сучасного комунікаційного процесу // *Діалог : медіа-студії : зб. наук. праць / відп. ред. О. Александров.* — Одеса : Астропринт, 2011. — № 13 : Спецвипуск «Реклама та PR у сучасному світі». — С. 87 – 94.

Структура та обсяг дослідження. Відповідно до мети і предмета дослідження дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів,

поділених на підрозділи, висновків, переліку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 158 сторінок. Перелік використаних джерел складає 14 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Безпека соціальних комунікацій як комплексна категорія

Вивчення та аналіз літератури з теми дисертаційного дослідження дозволили зробити висновок про міждисциплінарний характер джерельної бази. До неї можна віднести фундаментальні дослідження, в яких розглядаються різні аспекти проблем безпеки соціальних комунікацій [2; 5; 30].

Особливе місце належить дослідженням, в яких теоретичні результати конкретизуються, щодо сучасної ситуації, яка спостерігається в практиці безпеки соціальних комунікацій [82; 12; 68; 138; 142; 17; 26; 52; 54; 70; 91; 99; 100; 109; 133].

Реалізація заявлених в дисертаційній праці цілей буде неповною без уточнення сучасного змісту поняття «національна безпека».

Спочатку воно виступало як синонім воєнної та державної безпеки [67, С. 182]. Та у процесі їх реалізації сформувалися два основних підходи до визначення сучасного, адекватного дійсності, об'єктивного змісту поняття «національна безпека».

Згідно з першим, національна безпека визначається, виходячи з комплексу (системи) національних інтересів (до adeptів цього підходу належать С. Браун, Б. Броді, М. Каплан, У. Міпман, Г. Морентау, С. Хоффман та інші) [122, С. 28].

Другий підхід будується на так званих базисних цінностях суспільства (А. Архарія, К. Порп, Ф. Трегер, А. Уолферс). Як вважають вчені Європейського Центру з вивчення питань безпеки ім. Джорджа К. Маршалла (м. Гарміш-Партенкірхен, ФРН), національна безпека — це «загальний термін, який включає як поняття національної оборони, так і відносини з іноземними державами, зокрема, умови, які створюються

військовою або оборонною перевагою над будь-якою країною чи групою країн, або сприятливою позицією в міжнародних відносинах, або ж рівнем обороноздатності, що дає змогу успішно відбивати ворожі або підривні дії як всередині країни, так і зовні, за допомогою таємних і нетаємних засобів» [99, С. 41].

На думку колишнього міністра оборони США Г. Брауна, національна безпека — це «здатність зберігати фізичну цілісність і територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути й систему управління, контролювати свої коридори» [135, С. 22].

Таким чином, у різних країнах по-різному підходять до визначення національної безпеки, хоча в наявних дефініціях є спільні моменти. Зокрема, під національною безпекою розуміється:

а) «стан, що забезпечує достатню економічну і військову міць нації для протидії загрозам для її існування, які виходять як від інших країн, так і зсередини власної держави» [67, С. 22];

б) «реальна здатність бути вільним від зовнішньої небезпеки» [71, С. 23];

в) «категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам та цінностям суспільства і держави» [67, С. 17];

г) «стан країни, коли відсутні чи усунуті реальні зовнішні й внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам і національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави. Як соціальне явище, національна безпека має багато відтінків і можливих уявлень про загрози та їх наслідки» [16, С. 26];

д) «...захищеність життєво важливих інтересів... соціуму від зовнішніх і внутрішніх загроз, негативних факторів природного й техногенного походження» [18, С. 27];

е) «сукупність зв'язків і відносин, що характеризують такий стан особистості, соціальної групи суспільства, держави, народу, при якому забезпечується їх стійке стабільне існування, задоволення і реалізація життєвих потреб, здатність до ефективного відбиття внутрішніх і зовнішніх загроз саморозвитку й прогресу» [16, С. 28];

є) складна багаторівнева система, яка формується у руслі об'єктивних процесів як під прямим, так і безпосереднім впливом багатьох факторів;

ж) «захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства й держави, а також національних цінностей і способу життя від широкого спектру внутрішніх і зовнішніх загроз, різних за своєю природою (політичних, економічних, військових, екологічних, психологічних та ін.)».

Отже, існують різні тлумачення сутності та змісту поняття «національна безпека». Разом з цим більшість дослідників і практиків національної безпеки відзначають її багатокомпонентність, складність, міждисциплінарний характер, різноманітність методів дослідження цього поняття. Таким чином, при всьому плюралізмі дефініцій, єдиного загально визнаного поняття національної безпеки до цього часу так і не вироблено, хоча наведені вище приклади свідчать про досить вдалі спроби здійснити цю дуже непросту операцію. Скоріш за все, єдиного загальноприйнятого (у науковому контексті) визначення національної безпеки так і не буде створено (з огляду на наявні розбіжності у політичних, економічних, соціальних умов та підходів).

З іншого боку, це не перешкоджає практичному використанню категорії «національна безпека» як орієнтира, критерію та інструмента суспільного розвитку й державного будівництва.

Так, наприклад, в одній з перших редакцій закону «Про національну безпеку США» національна безпека визначалася як інтеграція питань внутрішньої, зовнішньої та воєнної політики... в інтересах вироблення уповноваженого підходу до вирішення проблеми використання США різних засобів — воєнних і невоєнних — у своїй зовнішній політиці для забезпечення власної безпеки [134, С. 509].

Сьогодні спостерігається стійка тенденція до розширення тлумачення поняття «національна безпека», що особливо небажано при розробці та здійсненні політики держави в різних сферах життєдіяльності суспільства. Відбувається перебільшена «сек'юризація» державного будівництва й суспільного життя. Внаслідок цього до сфери національної безпеки відносять різноманітні суспільні й індивідуальні потреби та цінності, методи і підходи різних наук тощо.

Нині з'явилася низка наукових досліджень з тематики, присвяченої різним аспектам і факторам національної безпеки, але лише у деяких з них наведені визначення тих чи тих сфер національної безпеки і практично відсутні дефініції безпеки соціальних комунікацій [25; 63; 59; 22].

Водночас практично відсутні дослідження, в яких розглядається взаємозв'язок і взаємозумовленість національної, зокрема, політичної безпеки з масовими комунікаціями. У зв'язку із зростанням напруги у протистоянні двох протилежних соціально-політичних систем і проблемами, що виникли внаслідок кардинальної зміни геополітичної ситуації та політичної карти світу, в середині ХХ століття у геополітичному лексиконі з'являється категорія «політична безпека», яка відтоді отримує і не втрачає велику наукову та практичну актуальність.

Є підстави стверджувати, що під політичною безпекою слід розглядати міру (рівень) захищеності національних інтересів не тільки у політичній сфері. Вона передбачає такий стан правових норм і відповідних, зокрема, комунікаційних інститутів, що гарантують захист політичного

суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного устрою держави, тобто можливість нації й створених нею соціальних інститутів незалежно проводити внутрішню та зовнішню політику. Можна стверджувати, що сказане у повній мірі повністю має відношення і до такого виду соціальної структури, яким є соціальні комунікації.

Що ж стосується джерел політичних загроз безпеці соціальних комунікацій, то до них автор відносить інші держави, юридичні і фізичні особи, які втручаються у внутрішні справи України, злочинність, корупцію, неконституційні воєнізовані формування.

Отже, «безпека соціальних комунікацій — це, насамперед, їх невразливість від зовнішніх і внутрішніх загроз. Вона передбачає забезпечення стійкого інформаційного суверенітету в рамках системи міждержавних відносин, можливість нації й державних інститутів самостійно вирішувати питання державного устрою і незалежно проводити внутрішню та зовнішню політику, а також забезпечення соціально-політичної стабільності, що базується на балансі життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави» [25, С. 12].

Тобто безпека соціальних комунікацій — це «такий їх стан, який забезпечує стабільний розвиток суспільства, відображає інтереси всіх його соціальних груп, сприяє консолідації нації і дозволяє ефективно вирішувати завдання економічного, соціального та культурного розвитку» [25, С. 9].

1.2. Політична компонента інформаційної безпеки соціальних комунікацій

Однією з найголовніших функцій держави є забезпечення національної безпеки як основної, визначальної передумови існування всього суспільства в цілому і кожного його громадянина.

Попри всю власну значимість, феномен безпеки не є ексклюзивним явищем, якому притаманне самодостатнє, незалежне існування. Саме надійна та ефективна система національної безпеки, до якої органічно входить і безпека соціальних комунікацій, покликана гарантувати сприятливі умови для життя й продуктивної діяльності громадян, державних інститутів, захищати важливі інтереси людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Об'єктивна, наукова аналітично-прогностична оцінка стану національної безпеки є основою для вироблення стратегії політики й розробки конкретних заходів для втілення її у практику державотворення.

Перекручене, неадекватне збільшення або зменшення сприйняття загроз і викликів національній безпеці не тільки часто-густо обертається причиною багатьох трагедій (воєн, озброєних конфліктів, екологічних катастроф, соціальних вибухів, людських жертв, матеріальних втрат тощо), а й, врешті-решт, підриває національну безпеку як головну передумову нормального існування людської спільності.

Політична безпека як різновид, атрибут і фактор національної безпеки є одним з найважливіших інструментів, за допомогою якого забезпечується потенціал подальшого розвитку країни на тривалий історичний період, а також стабільність позитивного існування суспільства [58, С. 12].

У свою чергу, правильне, об'єктивне розуміння політичної безпеки неможливе без такого ж розуміння особливостей і структури національної безпеки в цілому. Сьогодні відомі наступні підходи до розуміння сутності національної безпеки:

- нацбезпека як стан захищеності країни;
- нацбезпека як відсутність загроз і небезпек об'єктові захисту;
- нацбезпека як менеджмент загроз.

Якщо загрозою національній безпеці можна вважати все, що може перешкоджати реалізації національних інтересів, то небезпекою є:

- а) сукупність умов і чинників, які викликають порушення нормального (штатного) функціонування й розвитку людини, суспільства, держави;
- б) загроза в дії, реалізація загрози, її перетворення з можливості на дійсність.

Небезпеки, як і загрози, можуть бути класифіковані на підставі:

- джерела виникнення;
- сфери існування;
- інтенсивності;
- методів і засобів (інструментарію) реалізації;
- тривалості;
- коефіцієнту деструктивності (ступеня шкідливості);
- структури (прості, складні, комбіновані);
- ареалу розповсюдження (локальні або загальні).

Складність та унікальність завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, багато в чому сприяли виникненню її теорії. Вона як наукова дисципліна, поєднує прикладні аспекти природознавчих, гуманітарних і точних наук з метою визначення сутності та змісту, а також дослідження найбільш ефективних методів, форм, засобів забезпечення бажаного рівня всіх видів національної безпеки [66, С. 47].

Теорія національної безпеки покликана не підміняти вже наявні прикладні (воєнні, політичні, інформаційні тощо) дисципліни, а й забезпечувати їх поєднання на системній основі. У широкому розумінні нацбезпека України — це спосіб самозбереження її народу... Це спосіб

уможливлення державно-організованого існування й вільного саморозвитку. Ось чому і далі «національну безпеку України можна визначити як систему державно-правових та суспільних гарантій, що забезпечують стабільність життєдіяльності та розвитку державно-організованого народу України загалом, а також кожного громадянина держави зокрема».

Основними структурними категоріями теорії національної безпеки є:

- національна безпека;
- національні інтереси;
- об'єкти національної безпеки;
- суб'єкти національної безпеки;
- принципи національної безпеки;
- функції національної безпеки;
- загрози національній безпеці;
- система національної безпеки;
- форми, методи і засоби забезпечення національної безпеки.

Таким чином, можна вважати, що національна безпека — це захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Стаття 3 Закону України «Про основи національної безпеки» визначає наступні її об'єкти:

- людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи;
- суспільство, його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне й навколишнє природне середовище та природні ресурси;
- держава — її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність [31].

Таким чином, національна безпека — це «тріада», рівновеликими взаємозумовлюючими компонентами якої є: безпека особистості, безпека суспільства і безпека держави.

Безпека особистості — це стан захищеності життя й здоров'я людини, її ідеалів, матеріальних і моральних цінностей від небезпечних впливів, можливість безперешкодної реалізації її найважливіших інтересів.

Безпека суспільства — це стан захищеності суспільних інтересів і цінностей громадських інститутів й організацій від різного роду загроз та деструктивних впливів.

Безпека держави — стан захищеності населення, його цінностей (матеріальних і духовних), державних інститутів, суверенітету країни, її територіальної цілісності, органів і систем державного управління, конституційного ладу від будь-яких негативних, шкідливих і руйнуючих впливів.

Національні інтереси — життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства — держави, реалізація яких гарантує збереження державного суверенітету України та її прогресивний розвиток.

Формування національних інтересів у будь-якому суспільстві є надзвичайно складним процесом, в якому взаємодіють і протидіють специфічні інтереси як приватні, так і групові (різноманітних суспільних груп та товариств, у тому числі національно-етичних і релігійних). Саме під час контактів виробляється і формується система національних інтересів [96, С. 12].

Інтереси особистості полягають у найбільш повному забезпеченні конституційних прав і свобод, забезпеченні особистої безпеки, у підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку.

Інтереси суспільства полягають у зміцненні реальної, а не ритуальної демократії, створенні правової, соціальної держави, досягненні й утриманні громадської згоди.

Інтереси держави полягають у збереженні суверенітету й територіальної цілісності України, у безумовному забезпеченні законності і правопорядку, у досягненні й втриманні економічної і політичної стабільності.

Можна стверджувати, що національні інтереси втілюють у собі триєдність громадського суспільства, особистості й держави, їх взаємодію. Порушення цієї взаємодії, абсолютизація одного з компонентів і послаблення всіх інших, або навіть одного з них, завдають шкоди загальнонаціональним інтересам, деформують їх. Так, наприклад, в умовах деспотичного правління громадянське суспільство знаходиться у пригніченому стані, і тоталітарна влада нав'язує суспільству та особистості своє розуміння та бачення національних інтересів [31].

Виникнення системи національних інтересів (як і менеджменту загроз, що впливають на їх реалізацію) можливе тільки на ґрунті колективної національної ідентичності.

Представляючи собою систему фундаментальних уявлень нації про себе і оточуючий її світ і власне місце в ньому, колективна національна ідентичність:

- створюється елітами (духовною, інтелектуальною, політичною, науковою);
- має зовнішній і внутрішній прояви;
- постійно змінюється;
- є багатоаспектним, динамічним явищем.

Існують історичний, політичний, мовний, культурний, територіальний, релігійний, етнічний, часовий та інші взаємовпливові й взаємозумовлені аспекти колективної національної ідентичності (наприклад, найактуальніший політичний ідентит — державна

незалежність; територіальні ідентити — Дніпро-Славутич, Карпати, Крим; історичні ідентити — Запорізька Січ, Голодомор, Чорнобиль; ідентифікована самоназва — Україна).

Сталість існування різних форм національних інтересів зумовлюється сукупністю об'єктивних і суб'єктивних факторів. У випадку абсолютизації суспільних і, відповідно, послаблення державних елементів інтереси особистості втрачають інституційну опору й державно-правовий захист. Парадоксальним наслідком цього є виникнення «оргії» приватних, у переважній більшості, випадків корпоративних інтересів. Наступна неминуча стадія цього деструктивного процесу — анархія і хаос.

Головним політичним інститутом формування і захисту національних інтересів виступає держава. Це є однією з найголовніших її функцій. Будь-яка, а тим більше успішна, держава висловлює і захищає інтереси спільноти, яку вона представляє. Саме на цьому базуються і будуються легітимність державної влади й об'єктивність національних інтересів.

У свою чергу, громадянське суспільство, насамперед його інститути, виконують особливо важливу функцію в усвідомленні, а відповідно, й у реалізації та захисті національних інтересів.

Національні інтереси можуть відрізнятися за тривалістю, тобто часовими параметрами, характером або короткочасністю (тактичні чи стратегічні), просторовими рисами (внутрішні або зовнішні), і, звичайно, за ступенем важливості та пріоритетності [67, С. 87].

Пріоритетами національних інтересів України є:

- 1) гарантування конституційних прав та свобод людини і громадянина;
- 2) розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;

3) захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;

4) зміцнення політичної та соціальної стабільності в суспільстві;

5) забезпечення розвитку й функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання й захисту російської, інших мов національних меншин України;

6) створення конкурентноспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

7) збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;

8) забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;

9) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;

10) інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір;

11) розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

Аналіз літератури з проблематики безпеки свідчить, що категорії викликів і загроз розглядаються переважно в якості центральних, системостворюючих для всієї системи національної безпеки. З іншого боку має місце ототожнення понять «виклик», «загроза», «небезпека», що вносить термінологічну плутанину і призводить до недостатньо адекватних уявлень про стан національної і, зокрема, політичної безпеки.

Загрози національній безпеці — це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Загрозу, зокрема політичну, відрізняє від небезпеки ступінь готовності до завдання тієї чи тієї шкоди. Загроза — це стадія крайнього загострення суперечностей. Небезпека — це стадія їх зародження, становлення і концентрації (насичення).

Загроза національній безпеці в цілому, як правило, містить два компоненти: намір і можливість спричинення шкоди національним інтересам або системі національної безпеки. Вона завжди має адресний характер (тобто об'єкт, на який вона спрямована, і конкретний суб'єкт (носій) загрози).

Згідно з кваліфікацією, наведеною в Законі України «Про основи національної безпеки України», який вступив у дію в липні 2003 року [30], визначено основні «групи загроз» національній безпеці:

- у зовнішньополітичній сфері;
- у воєнній сфері;
- у внутрішньополітичній сфері;
- в економічній галузі;
- у соціальній і гуманітарній сферах;
- в екологічній та інформаційній галузях.

Якщо загроза — це те, що може викликати небезпеку, то небезпека — це реалізована загроза, або загроза в конкретній дії.

Політична небезпека обмежується наявністю одного з цих компонентів, досить часто не маючи чіткого адресного характеру.

Крім загроз, несприятливий вплив на державу й суспільство мають так звані виклики (втім, іноді виклики, точніше, відповіді на них призводять і до прогресивного розвитку), що є зіткненнями власних національних інтересів з національними інтересами інших країн або іноземних недержавних, але впливових організацій та угруповань. Крім

того, викликом національній безпеці є будь-яка ситуація, яка вимагає приведення у дію системи національної безпеки або окремих її елементів.

Виклики національній безпеці — це:

- 1) зіткнення протилежних (власних і чужих) національних інтересів;
- 2) ситуації, які вимагають негайного приведення у дію системи національної безпеки.

Таким чином, співвідношення основних категорій національної, зокрема, політичної безпеки виглядає так: виклик (потенційний або реальний) – виклик в дії – загроза (потенційна або реальна) – небезпека (загроза в дії).

У системі національної безпеки України одну з найважливіших ролей виконують її суб'єкти, тобто посадові особи, державні організації, органи центральної і місцевої влади, на які покладено відповідальність за дотримання належного рівня національної безпеки, а також громадяни України та їх об'єднання, які беруть участь у відповідних діях й акціях [30].

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки й оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;

- Збройні сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;

- громадяни України, об'єднання громадян.

Складність і взаємовплив національних інтересів, великий масив загроз національній безпеці, поява нових загроз, мутація вже відомих, їх переплетіння вимагають адекватного, оперативного і, головне, ефективного реагування на їх прояви. З іншого боку, зростає потреба у випереджаючій, превентивній їх нейтралізації, зокрема, профілактиці.

Ця діяльність неможлива без опори на так звані принципи забезпечення національної безпеки, які є комплексом орієнтирів у забезпеченні її бажаного рівня [30].

Основними принципами забезпечення національної безпеки України є:

- пріоритет прав і свобод людини й громадянина;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;
- своєчасність й адекватність заходів із захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- чітке розмежування та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;
- демократичний цивільний контроль за військовою організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;
- використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Національна безпека України повинна забезпечуватися шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, інформаційній та інших сферах.

Кожна з них має цілком конкретну специфіку. Разом з тим, всі вони знаходяться у тісному взаємозв'язку і взаємозумовленості. Так, наприклад, загрози у воєнній сфері впливають на стан політичної, економічної та інших видів національної безпеки. У свою чергу, економічні негаразди можуть викликати, спровокувати не тільки економічні, а й політичні небезпеки і загрози.

Залежно від конкретної ситуації, що склалася у світі та в суспільстві, й визначається найважливіша в цих обставинах сфера національної безпеки, яка вимагає першочергової уваги з боку її суб'єктів.

Пріоритетність того чи того виду національної безпеки повинна визначатися, насамперед, об'єктивними факторами: рівнем потреби особи і суспільства у збереженні себе й життєво важливих об'єктів, а також цінностей довкілля і соціуму; рівнем наявних і потенційних загроз чи іншим національним інтересам; ступенем їх можливої вразливості від негативного зовнішнього та внутрішнього впливу [113, С. 76].

Якість демократії, влади і політики, від яких у першу чергу залежить сьогодення й майбутнє всієї країни та її народу, чималою мірою, якщо не насамперед, визначається якістю соціальних комунікацій та механізмів забезпечення їх безпеки.

Актуальність цієї проблеми зумовлюється й тим, що в сучасній українській політології й досі не вироблено загальноприйнятого підходу до розуміння сутності політичної безпеки. Її розглядають і як збереження конституційного ладу, політичної та соціальної стабільності, і як відстоювання демократичних цінностей та народовладдя, і як унеможливлення використання насильства у політичних цілях тощо.

Не відхиляючи наведених визначень, варто звернутися до світового досвіду, який свідчить про те, що навіть добротні державно-політичні утворення й устрої можуть бути приреченими на зникнення з історичної арени, якщо їх безпеку зводити лише до «збереження» або «охоронництва».

У цьому зв'язку є всі підстави вважати, що система політичної безпеки повинна у першу чергу не перешкоджати, а навпаки — сприяти подальшому розвитку політичної системи.

Якість політичної безпеки необхідно визначати не стільки за непохитністю державно-політичного ладу, якому вона відповідно притаманна, а наскільки вона сприяє з одного боку нейтралізації соціально-політичних конфліктів, а з іншого — розвитку і процвітання України в умовах викликів, ризиків і небезпечних невизначеностей сучасного світу.

Першоосною, яка зумовлює політичну безпеку України як систему певних заходів, установ, функцій держави і суспільства, має стати зростаюча потреба і можливість безперешкодної реалізації політичних інтересів країни, народу, суспільства, громадян.

Сьогодні ці інтереси полягають у затвердженні таких політичних відносин, форм влади, механізмів державного управління, у висуненні до влади таких політичних лідерів і сил, які б забезпечили найбільш ефективне розв'язання проблем подолання кризи, подальшого сталого розвитку країни, підвищення матеріального і духовного життєвого рівня народу, консолідували й активізували його можливості у створенні правової держави і громадянського суспільства [113, С. 90].

Отже, система безпеки соціальних комунікацій — це сукупність заходів щодо виявлення, попередження та усунення тих факторів, які можуть завдавати шкоди соціально-політичним інтересам особи, суспільства і держави, зумовити її політичний регрес і політичну загибель, а також перетворити владу та політику з творчо-конструктивної на руйнівну силу, джерело небезпек для населення.

Роки незалежності переконливо підтвердили, що система безпеки соціально-політичних комунікацій безпеки України в цілому виконала свої завдання, незважаючи на всі реальні та потенційні загрози і небезпеки. Вони є специфічними соціальними явищами, процесами, діями, які здатні підірвати владу, правовий порядок, викликати хаос, конфронтаційні

конфлікти та чвари, загальну соціальну деградацію, призвести до послаблення або навіть до втрати національної незалежності, знекровити й зруйнувати державу, позбавити громадян і суспільство здобутих політичних прав та свобод, різко зменшити, ліквідувати можливості конструктивного опонування владі і коригуючого впливу на неї з боку народу, громадськості, опозиції.

Разом з тим, було б помилкою бачити політичні безпеки тільки у політичній сфері. Ускладнення різних процесів у будь-якій сфері соціального життя може призвести до їх патологічної сублімації у конфронтаційні політичні процеси. На жаль, новітня історія України містить чимало підтверджень цьому.

Отже, виходячи з набутого українським суспільством досвіду, всі наявні політичні небезпеки можна звести до трьох взаємовизначальних і взаємовпливових груп:

- небезпеки для політичної сфери, які походять з інших галузей суспільного життя, економіки, соціальної структури і соціальних відносин; негативних духовно-моральних процесів; воєнно-оборонних справ; національної, мовної та конфесійної сфер;
- небезпеки для економіки, оборони, екології, інформаційних комунікацій і соціальної структури, які походять з політичної сфери;
- небезпеки для політики, які походять із самої політичної сфери.

Історія переконливо свідчить: будь-яка, навіть найдемократичніша влада прагне бути самодостатньою силою [9, С. 56].

Представлена сама собі, принципово відмітаючи будь-яке опонування, вона може переродитися і перетворитися на серйозну загрозу життю окремої особи у суспільстві в цілому.

Було б помилкою ігнорувати той факт, що в незалежній Україні панівні позиції і в економіці, і в політиці багато у чому захопив не широко відомий своїми економічними успіхами, притаманний більшості економічно розвинутих країн «виробничий капіталізм», який базується на

виробництві товарів і послуг, а так званий «паразитарний капіталізм» (який існує за рахунок привласнення та безконтрольного приватного використання загальнонародної власності). За роки, що пройшли після розвалу СРСР, в Україні виникли або легалізувалися нові соціальні групи, прошарки, елементи, які набули чималих багатств й орієнтовані на подальше їх збільшення, не орієнтуючись при цьому на виробничу діяльність. Майнове розмежування, розширення ареалу бідності сприяє виникненню соціальних груп, заряджених експансивністю, екстремізмом, агресивністю, які знаходять свій концентрований вираз у політичній напруженості.

У свою чергу політичну напруженість можна розглядати як інтенсивність протиріч між основними суб'єктами політичного процесу, ступінь соціально-психологічної, соціальної, психологічної адаптації (у деяких або, навіть, багатьох випадках дезадаптації) різних категорій населення до нових проблем і труднощів суспільного й громадсько-політичного життя та змін, які в ньому відбуваються.

Серед основних проявів політичної напруженості: різкі коливання політичних настроїв і оцінок, їх нестабільність, зростання невдоволення й рівня конфліктності в суспільстві, ступеня паралізуючого песимізму, виникнення та посилення компенсаторних реакцій (пошук «ворогів», сподівання і надії на «диво»), зростання недовіри до влади та готовності до активних форм невдоволення, протесту, збільшення ступеня консолідації та активності опозиції.

Стан політичної напруженості, її рівень визначаються сумою «векторів» поведінки населення, влади, опозиції, політичних партій, громадських об'єднань і угруповань, засобів масової інформації.

Що ж стосується політичних чинників внутрішньої політичної безпеки в Україні, то серед них, не претендуючи, звичайно, на наукову вичерпаність, можна назвати наступні:

- спроби підміни національних інтересів корпоративно-приватними інтересами тих чи тих бізнесових або політичних угруповань;
- комерціалізація політики, перетворення її на еквівалент обміну на гроші, комфорт особистого існування й матеріальні блага, інструмент отримання комерційного зиску;
- надмірна політизація громадського життя водночас зі зростаючою політичною пасивністю та апатією більшості населення, відсутність масової політичної культури, підміна політичного просвітництва політичною рекламою;
- відчуження народу від влади (виборної), зменшення можливостей впливу виборців на своїх представників, «егоїзм» виконавчої влади, особливо в регіонах, зокрема, її уперте відстоювання власних слабких або помилкових рішень, ігнорування тривожних сигналів «зворотного зв'язку», небажання зважати на повсякденні життєві потреби і запити людей;
- відсутність конструктивної опозиції, натомість якої так звана опозиція «зведення рахунків»;
- підміна цивілізованої, прозорої конкуренції у політичній сфері маніпуляційними технологіями;
- перманентна напруженість між різними гілками державної влади, передусім між її законодавчою і виконавчою структурами;
- недостатня кваліфікація певної частини українських професійних політиків;
- відсутність у системі «суспільство – політика – влада» цивілізованого, соціально справедливого, науково і морально обґрунтованого механізму «політичного рекрутування»;
- девальвація такого визначального для політики поняття як політична відповідальність, найважливіший вид публічної діяльності;

- наявність у суспільстві по суті лише одного джерела політичних змін, в ролі якого, як і раніше, виступає держава (точніше, виконавча влада та її апарат).

Будь-яке неадекватне (і ускладнене, і спрощене, і перебільшене, і зменшене) сприйняття загроз національній безпеці в цілому й окремим її видам однаково небезпечне і для оцінки наявних ситуацій, і для прогнозу на майбутнє.

Виходячи з нинішнього стану економіки, громадських настроїв, можливостей і тенденцій політичної системи України, рівня її політичної безпеки, є серйозні підстави вважати найбільш можливими, найбільш ймовірними у найближчому майбутньому такі альтернативи:

1) «ритуалізація» демократії, тобто вихолощування її змісту, перетворення масової політики на періодичний електоральний ритуал, еволюція влади у напрямку фінансово-інформаційного тоталітаризму, що ґрунтується на управлінні свідомістю та поведінкою людей за допомогою фінансових ресурсів і застосування технологій масового маніпулювання з боку олігархічних українських або навіть транснаціональних угруповань;

2) встановлення під гаслами боротьби зі злочинністю, зміцнення громадського порядку, законності та соціальної справедливості, захисту справжніх національних інтересів фактично авторитарного режиму, який буде активно використовувати демократичну або звичну для певної частини населення комуністичну фразеологію водночас із збереженням або навіть створенням деяких інститутів, дійсно притаманних демократичному суспільству. Система політичної безпеки України з одного боку ще перебуває у процесі становлення, з іншого є вже складною динамічною структурою, яка складається з цілого ряду взаємодіючих елементів [30, С. 12].

До їх сукупності входять:

- об'єкти (політичний простір, державні й громадсько-політичні інститути, органи влади, політичні права і свободи, реальна політична діяльність громадян та їх об'єднань);
- суб'єкти (спеціальні органи, державні та громадські установи, суспільство в цілому, окремі громадяни), покликані забезпечувати політичну безпеку;
- теоретичні основи (концепції, доктрини, принципи);
- правова основа (система відповідних законів і державних документів);
- способи, засоби і методи функціональної діяльності;
- критерії оцінки стану політичної безпеки та ефективності її механізму.

Одна з особливостей політичної історії України полягає в тому, що за порівняно короткий проміжок історичного часу в ній змінилося декілька типів систем політичної безпеки:

- карально-репресивний (орієнтований на пошук ворогів, їх подавлення, ізоляцію, вигнання або знищення);
- охоронно-силовий (зосередження уваги на забезпеченні безпеки правлячої еліти і режиму, при опорі на силу водночас застосовуються «гнучкі», тобто відвертаючі увагу й маніпулятивні заходи);
- демократичний (базується на цивілізованому законодавстві, застосуванні переважно незбройних або насильницьких засобів примусу: духовно-психологічних, інформаційних, судово-правоохоронних тощо).

Політичні системи так само як ідеології, як правило, залишають по собі певні сліди, що можуть існувати протягом тривалого часу.

Отже, незважаючи на наявність безперечних позитивних моментів, Україні ще належить створити таку систему політичної безпеки, яка б відповідала критеріям демократичної правової держави і громадянського суспільства.

Важливість цього завдання зумовлюється тим, що політична безпека — стрижень і основа національної безпеки, а національні інтереси України вимагають серйозної та постійної уваги до цієї важливої галузі заради створення передумов суспільного і державного розвитку [21, С. 13].

За роки незалежності в Україні створено основні елементи системи забезпечення інформаційної безпеки, напрацьовано відповідну нормативно-правову базу, визначено повноваження, основні методи й напрями роботи державних органів щодо забезпечення необхідного рівня безпеки в інформаційній сфері.

Правові засади цієї діяльності складають: Конституція України, Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації», «Про радіо і телебачення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про систему суспільного телебачення і радіо в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», окремі статті й норми Цивільного та Кримінального кодексів України, інші законодавчі акти, у т. ч. ратифіковані Верховною Радою України, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; укази та розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо.

Система забезпечення інформаційної безпеки України становить собою організовану державою сукупність об'єктів (державних установ, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян), об'єднаних з метою захисту національних інтересів України в інформаційній сфері, що здійснюють узгоджену діяльність у межах чинного законодавства.

Основними принципами забезпечення національної інформаційної безпеки взагалі і безпеки у сфері масової інформації зокрема є:

- пріоритет прав людини;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів вирішення інформаційних конфліктів;
- адекватність заходів захисту національних інтересів України в інформаційній сфері реальним та потенційним загрозам;
- громадський контроль за діяльністю органів державної влади, що входять до системи забезпечення інформаційної системи;
- додержання балансу інтересів особи, суспільства, держави, їх взаємна відповідальність;
- чітке розмежування повноважень та функцій органів державної влади в системі забезпечення інформаційної безпеки України.

Ефективний захист національних інтересів неможливий без чіткого усвідомлення їх змісту. Національними інтересами України у сфері масової інформації є:

- 1) забезпечення конституційних прав і свобод громадян України в інформаційній сфері (зокрема свободи слова, права на отримання інформації та користування нею);
- 2) формування відкритого й безпечного інформаційного простору, який сприяє розвитку громадянського суспільства (через забезпечення доступності інформації та її об'єктивності, незалежності ЗМІ, недопущення монополізму в масовій інформаційній сфері, запобігання поширенню інформації, що провокує політичну та національну нетерпимість, соціальну або міжконфесійну напругу, обмеження негативного інформаційного впливу на суспільну свідомість і людську психіку);
- 3) захист національного інформаційного простору України від негативного зовнішнього впливу (зокрема через протидію інформаційній та культурній експансії з боку інших держав);
- 4) інтеграція України до світового інформаційного простору (підвищення оперативності, інформованості, конкурентоспроможності

вітчизняних ЗМІ, поширення їх інформаційного авторитету й впливу за межами України, здійснення ефективного, тобто рівноправного і взаємовигідного міждержавного співробітництва у сфері масової інформації).

Роль і значення медіа-інформаційної політики в системі відносин влади й суспільства сьогодні зумовлюється тими трансформаціями, яких зазнає вся світова політика, а саме:

- влада деперсоналізується, набуваючи анонімності, відмовляючись від конкретних особистостей, а політичний менеджмент відсторонює від посереднього управління реальних політиків;

- посилюється роль у політичному процесі медіакорпорацій та інформаційно-аналітичних центрів, дедалі серйознішають позиції продуцентів і користувачів інформації;

- традиційні засади соціальної структури у вигляді родини, культури та ідеологій руйнуються, що компенсується посиленням релігійності нетрадиційного або екстремістського типу; у політику дедалі активніше вторгаються маргінальні соціальні рухи, принципово відчужені від традиційних ідеологічних побудов;

- насильство у внутрішній та зовнішній політиці формально послаблюється, але його стає у повсякденному житті більше, що перетворюється на одну з основних проблем «суспільства масового споживання»;

- водночас таке «тихе» насильство здатне час від часу досягти певної критичної маси, внаслідок чого відбуваються події, подібні до американської трагедії 11 вересня.

Інформаційний тероризм (ІТ) — це зловживання інформаційними системами, мережами та їх компонентами для здійснення терористичних дій та акцій. Доступність інформаційних технологій наростатиме з підвищенням рівня інформатизації суспільства. Водночас для України, де

інформаційна діяльність поки що не набула належного розвитку, головні загрози у сфері ІТ є не стільки внутрішніми, скільки зовнішніми.

Із близько 800 офіційно зареєстрованих в Україні електронних мас-медіа близько 80 % є недержавними, а за участю держави створюється лише 5 % (у США — 70 – 80 %, у країнах Європи — 20 – 50 %). Однак економічна незалежність ЗМІ ґрунтується не на підтримці споживачів, а на «вливаннях» з боку фінансово-політичних угруповань, що стурбовані реалізацією своїх корпоративних інтересів. Тому звичними стали акти медіа-інформаційного терору, спрямованого проти конкурентів.

Інколи в ролі «конкурента» виступають і державні структури, проти представників яких влаштовуються псевдодемократичні кампанії із цілеспрямованої дифамації на кшталт «касетного скандалу», що зводяться до цькування та залякування з використанням засобів мас-медіа, ненасильницьких вуличних походів і демонстрацій тощо.

Особливістю професійно організованого медіа-інформаційного терору є його непрозорість або напівпрозорість. Зазвичай він може бути виявлений і доведений лише в результаті проведення спеціальних експертиз, спрямованих на виявлення справжньої інформації. Для цього потрібні спеціальні антидифамаційні служби, що в Україні сьогодні відсутні.

Технологічний вимір ІТ пов'язаний з хакерством та іншими видами кіберзлочинності. Високий ступінь залежності України від імпортованих комп'ютерів та інших інформаційних систем (із програмним забезпеченням включно) уже на цьому етапі створює ризики організованих хакерських атак, здатних якщо не паралізувати, то серйозно пошкодити інформаційні, банківські, енергетичні, транспортні та інші комунікаційні мережі.

Практично будь-який політик, задіяний у складному «павутинні» політичних відносин і стосунків, представляє певні структури, організації,

установи та інституції. Отже, медіа-атаки, спрямовані на персоналії, насправді є атаками проти відповідних суспільно-державних структур.

Йдеться про спроби через організацію спеціальних медіакампаній дестабілізувати суспільство, створити в ньому атмосферу громадянської недовіри до дій та намірів влади й особливо її силових структур, покликаних захищати суспільний порядок. Для цього використовуються не тільки мережі ефірних і кабельних ЗМІ, але й Інтернет, електронна та «паперова» пошта, різноманітні електронні іграшки, компакт-диски, аудіокасети тощо, а також нав'язування шкідливої для суспільства інформації через поширення пліток, чуток, анекдотів тощо.

Водночас мас-медіа, з метою збільшення чисельності своєї аудиторії й, відповідно, збільшення доходів від реклами схильні до акцентованої демонстрації сцен терору. Один із західних фахівців із проблем медіатероризму Тед Коппел з американської телекомпанії ABC свого часу зауважив: «...мас-медіа, особливо телебачення, й терористи вступають у відносини спеціальної залежності та потребують одне одного, між ними виникають відносини симбіозу. Без телебачення терорист уподібнився б до філософа, закинутого в лісові хащі, до голосу, якого ніхто не дослухається й доводи якого ніким не почуті. Але й телебачення без показу актів терору значною мірою втратило б інтерес аудиторії» [113, С. 76].

У зв'язку з цим можна оцінити як закономірність паузу тривалістю 18 хвилин між атаками 11 вересня на вежі-близнюки Світового торговельного центру. Ймовірно, терористи були поінформовані, стільки саме часу необхідно телекомпанії CNN для того, щоб розгорнути роботу бригади операторів на місці події.

Демонструючи сцени ігрового чи реального терору, мас-медіа продукують «терористичну свідомість» з усіма наслідками так званого «секундного» тероризму.

Організуючи масові кампанії на «захист свободи мас-медіа у нових незалежних державах», обурюючись будь-яким спробам державного

регулювання інформаційної діяльності ЗМІ, організатори таких медіакампаній свідомо сприяють деградації масової свідомості в «нових демократіях».

Організуються також спеціальні деструктивні медіакампанії та спецоперації, метою яких є поширення в «нових демократіях» дезінформації та дифамації, насаджування духу ненависті та нетерпимості щодо певних суспільних груп (етнічних, класових, конфесійних тощо). Досвід деяких сусідніх країн свідчить, що ці кампанії МІТ разом з атаками психологічного терору проти «чужинців» передували, зазвичай, громадським конфліктам і війнам, що, у свою чергу, створювало підґрунтя для зовнішнього втручання у внутрішньополітичні процеси та події.

Мас-медіа використовуються насамперед з метою психологічної обробки масової свідомості для ліквідації «імунних бар'єрів» самозбереження та самозахисту, ігнорування елементарних правил особистої та громадської безпеки, насаджування відчуття приреченості тощо. Для цього використовуються прийоми зняття природжених табу та естетизації психопатичної поведінки й різноманітних збочень із вбивствами та фізичним і психологічним насильством, героїзацією криміналітету. І навпаки, у дусі «операційного кодування» відбувається дегероїзація працівників спецслужб, правоохоронних органів, ветеранів війни і праці тощо. У цьому розумінні медіа-тероризм зазвичай передую актам «матеріального» тероризму.

Україну постійно й майже на всіх рівнях репрезентують як наскрізно корумповану та криміналізовану державу, де масово поширюються ВІЛ-інфекція та наркоманія тощо. Причому більшість негативних сюжетів західних мас-медіа з «мазохістською завзятістю» підхоплюють вітчизняні медіа. Часто-густо вони й самі «підкидають» такі сюжети Заходу. Прикладом тому є дезінформація напередодні атак на Америку (отримана нібито каналами СБУ й згодом нею ж спростована) щодо діяльності в Україні близько десяти зарубіжних терористичних центрів.

Проаналізувавши формування в західних мас-медіа іміджу України як суспільства і держави, автор дійшов висновку, що систематично насаджують гротескно спотворений імідж України, як країни що нібито надає притулок терористичним групам, продає зброю «проблемним» країнам, що підтримують тероризм, територією якої проходить «великий шовковий шлях» наркотрафіку.

Автор дисертаційної праці акцентує увагу на тому, що в умовах наростання загроз з боку міжнародного тероризму постає потреба у прискоренні процесу впровадження методичних та практичних рекомендацій для прийнятої у 2010 р. Доктрини інформаційної безпеки України, вжитті заходів щодо активного державно-правового регулювання інформаційних процесів з метою попередження та відвернення інформаційних загроз, в опрацюванні нормативно-правових стандартів інформаційної безпеки у всіх трьох її вимірах (технологічному, комунікаційному та психологічному), у підготовці фахівців та створенні спеціальних експертних центрів, служб і груп у сфері медіа-інформаційної безпеки та медіаполітики.

Аналізуючи вищезазначені процеси автор робить висновок, що система контрпропаганди попри всі розмови про її необхідність, у державі фактично відсутня.

1.3. Соціальні комунікації та сучасні маніпулятивні технології

Всім, без винятку, політичним системам та епохам притаманне використання двох основних типів політичного управління (і, відповідно, двох типів соціальних комунікацій): відкритого (вираженого) і прихованого (таємного) [113, С. 34].

У першому випадку цілі управління ставляться та здійснюються відкрито. У другому — камуфлюються або замовчуються.

Конкретне співвідношення цих двох типів управління безпосередньо залежить від певного ряду причин, насамперед, від:

- ступеня сумісності або несумісності інтересів тих, хто управляє, і тих, ким управляють;
- від міри цивілізованості суспільства (прийнятної для громадської думки межі застосування сили і прямого примусу);
- технологічності правлячої еліти в управлінні суспільством і державою, зокрема, в її можливостях використовувати різноманітні засоби прихованого впливу на свідомість та поведінку мас.

Є всі підстави стверджувати: чим більше не збігаються між собою інтереси суб'єктів й об'єктів політичного управління, тим більше прийнятним у громадській свідомості є застосування в політиці й соціальному управлінні брутальної фізичної сили й примусу та можливостей впливу правлячих кіл для використання у політичному житті суспільства методів прихованого управління масами.

В Україні, де панівні позиції займає паразитичний капіталізм, а політика фактично перетворилася на різновид бізнесу (зокрема, на засіб його збереження або примноження) і отримання комерційного зиску, інтереси тих, хто керує, і тих, яких скеровують, розходяться докорінно.

Переконаливий показник цього — ступінь соціальної і майнової нерівності: основні багатства держави опинилися у розпорядженні надзвичайно вузького кола осіб (у масовій громадській свідомості усталилася думка, що найбільш потужні приватні статки виникли не як результат виробничих суспільно корисних досягнень, тривалих, подекуди багаторічних, або навіть багатовікових накопичень, а в результаті несправедливого, морально і юридично нелегітимного перерозподілу загальнонародної власності) [99, С. 111].

Цей процес розпочався ще у період розпаду так званого «розвинутого соціалізму». Тодішні правлячі кола, які позиціонувалися як номенклатура, прагнули отримати все нові й нові привілеї, її інтереси чим далі, тим

більше суперечили так званим основам комуністичної ідеології і соціалістичного ладу.

З іншого боку, сучасна так звана «еліта» різко збільшила прірву між собою і суспільством, тобто між двома основними класами сучасного українського суспільства — багатими та бідними.

Однією з найбільших внутрішніх політичних небезпек є так звана мікрополітика — усталена, цілеспрямована діяльність керівників установ і підприємств, посадових або службових осіб з реалізації — за допомогою впливу на владу й організаційний порядок — власних інтересів, які не збігаються або суперечать офіційним цілям, цінностям і суспільним інтересам, нормам моралі та права [78, С. 25].

Особливістю мікрополітики як інструменту маніпулятивного, прихованого впливу на суспільство і владу є той факт, що можливості її використання тим більші, чим вища посада, яку обіймає суб'єкт, тим більшими адміністративними та матеріальними ресурсами він може розпоряджатися й користуватися. Втім, мікрополітика активно використовується не тільки легітимними суб'єктами, а й такими протизаконними угрупованнями, подібними до угруповань в Італії, як мафія.

За частотою вживання це поняття займає одне з перших місць у рейтингах політичної лексики.

Досить поширена точка зору, згідно якої мафія — це не сукупність злочинних груп і угруповань, а скоріше, метод злочинної діяльності певної частини злочинних організацій, якому притаманні:

- використання насилля (фізичного та психічного), погроз його застосування;
- готовність до використання крайніх, гранично жорстоких його форм;
- ієрархічність, структурованість, вертикальність організації;

- системостворююче прагнення до отримання протизаконного і до того ж максимально можливого зиску;
- забезпечення протекції з боку владних, силових і правоохоронних структур.

Мафія — це протиправна корпоративність, узгодження дій для досягнення групових, як правило, антигромадських інтересів. У політичній сфері її метою, насамперед, є не стільки безпосередній матеріальний зиск, скільки реалізація власних групових або приватних політичних інтересів за допомогою нелегітимних або протиправних дій.

Ще одним «напрямом» мафіозних структур у політичній сфері є просування (проникнення) «власних» депутатів у структури всіх гілок і рівнів влади, формування «груп тиску» й позаправове лобіювання власних інтересів в органах представницької, законодавчої, виконавчої, судової влади і ЗМІ всіх рівнів [57, С. 14].

Межа між політикою й мікрополітикою досить умовна, але взаємовплив і взаємозв'язок між ними важко заперечувати. У будь-якому разі, він посилюється із сталим позиціюванням так званих фінансово-промислових груп.

Практично вибори до Верховної Ради всіх скликань виразно виявили ряд відносно нових тенденцій у політичному житті України.

По-перше, йдеться про значне посилення впливу так званих фінансово-промислових груп (ФПГ — тимчасове або стале угруповання представників фінансового, промислового, торговельного капіталу, створеного з метою впливу на прийняття державних рішень стратегічного і тактичного рівня для захисту власних економічно-фінансових і політичних інтересів. Аналітики відзначають існування Київської, Дніпропетровської, Харківської, Донецької, Львівської та інших ФПГ. Всі вони представлені у Верховній Раді, їх члени та представники займають високі посади у виконавчій владі й представницьких структурах) [25, С. 9].

По-друге, подальша мутація більшості політичних партій у класичному розумінні їх функцій — з репрезентантів тих чи тих соціальних груп і класів у політичні холдинги.

По-третє, розподіл і фактично повна приватизація не тільки вітчизняних ЗМІ (електронних, друкованих, мережевих), а й національного інформаційного простору та національного інформаційного продукту.

Є підстави вважати, що різноманітні технології прихованого управління і впливу на політичну та соціальну поведінку доповнюються методами економічного впливу й контролю, які подекуди набувають тоталітарного характеру. Тобто гроші продовжують залишатися найбільш небезпечною зброєю деспотизму.

Надмірна концентрація величезних фінансових масивів у руках олігархів і колишніх можновладців дозволяє їм купувати і підкуповувати політиків, політологів, науковців, чиновників, журналістів, письменників, митців [32, С. 119].

Водночас широко застосовується «грошовий зашморг» у вигляді неадекватно низької заробітної плати з метою утримання широких верств населення від політичної активності, — коли людина для підтримання більш-менш нормального життєвого статусу змушена «підробляти» у кількох місцях, її політична активність нівелюється, придушується, бо на щось інше, крім роботи, сил не залишається.

Одним з найінтенсивніше використовуваних у мікрополітиці технологій є так званий адмінресурс, негативний вплив якого на рівень політичної безпеки особливо відчутно проявляється під час виборів.

До електоральних можливостей адмінресурсу входять:

- протизаконна реєстрація «своїх» кандидатів;
- зняття з реєстрації (або її затруннення) «чужих»;
- створення електорального резерву (протизаконна реєстрація як виборців);

- оперативне введення у дію тих чи інших (у тому числі й на рівні законів) «нових правил гри», тобто вигідних для себе виборчих умов;
- використання цензури — відкритої та прихованої;
- порушення правил фінансування виборчої кампанії;
- залучення державних коштів і коштів сумнівного та протиправного походження;
- використання «силових аргументів» («аргумент батога»);
- погрози звільнення, причинення труднощів і проблем, використання «паралізуючих» можливостей силових, правоохоронних та контролюючих органів в інтересах «своїх» кандидатів;
- використання аргументу майбутніх преференцій і пільг для союзників («аргумент пряника»);
- організація фальсифікацій виборчого процесу (використання фальшивих бюлетенів, псування справжніх) і підбиття підсумків (підрахунок голосів, оголошення переможців).

Цензура як атрибут будь-якого суспільства, в якому вона застосовується, здійснюється тими методами (інформаційними, організаційними, адміністративними, фінансово-економічними), які відповідають існуючій соціально-політичній ситуації [77, С. 96].

Що ж стосується України, то цензура в ній здебільшого здійснюється за допомогою наступних методів:

- замовчування невігідної інформації, інформаційний бойкот;
- замовчування невігідної інформації може здійснюватися водночас із роздмухуванням, перебільшенням вигідної інформації;
- організація вигідної інтерпретації потрібної теми («темники»);
- «лексична» цензура (використання синонімів з іншим змістом, спеціально створених слів і словосполучень);
- блокування надходження відомостей про факти і процеси в інформаційне поле (пряма заборона, вилучення, стимулювання відмови

автора й джерела інформації від її оприлюднення за допомогою адміністративних, насильницьких, фінансових методів впливу);

- кадрова політика (звільнення, надання високих посадових окладів);

- «вільний монтаж» (довільне комбінування інформації, створення віртуальної дійсності).

Без побоювання перебрати міру є підстави стверджувати, що загрозу для національної безпеки у всіх її різновидах становить, з одного боку, тоталізація і максимізація цензури, з іншого боку — її повна відсутність або недостатність [57, С. 54].

Для суспільства, що прагне стати демократичним, вийти із стадії первинних, нестійких ринкових відносин, однією з найбільш серйозних загроз і небезпек є зростаюча концентрація все більшої кількості влади та капіталу в руках все меншої кількості людей.

У результаті вільна конкуренція ідей і товарів часто замінювалася монополією, а національні інтереси підмінялися або відверто витіснялися інтересами монополістичних угруповань, які прагнуть поставити суспільство перед абсолютно непотрібним йому вибором. Поки що не склалося й чіткого уявлення щодо того, як повинна виглядати нова, адекватна викликам часу економічна та соціально-політична модель країни, не кажучи вже про необхідність мати власну конструктивну, творчу ідеологію з її основою — національною ідеєю.

На жаль, історія містить чимало прикладів того, що демократія може сприяти перерозподілу власності у чиїхось приватних інтересах, а не для полегшення доступу до матеріальних і духовних благ більшості населення. Все актуальнішою стає необхідність поліпшення зовнішнього іміджу України. Здійснити це навряд чи можна тільки за рахунок спеціальних технологій. Імідж країни багато в чому залежить від її власної гідності, а вона, в першу чергу, визначається не намірами і деклараціями влади, а її вчинками. Особливо це стосується виконавчої влади, яка зі всіх владних

гілок найближче знаходиться до народу, звичайних людей з їх проблемами і турботами. Тому для авторитету будь-якої влади важливо не яким чином, хто виграв президентські вибори, а те, як це було зроблено.

Коли країна процвітає, люди мало замислюються про те, у якій мірі це пов'язано з якістю влади. Та варто лише з'явитися якимсь проблемам або труднощам, — саме до неї звертаються всі претензії та надії.

Досвід минулих десяти років свідчить, що політика і влада можуть зумовлювати таку перебудову соціальної сфери, в результаті якої виникають і розширюються можливості для соціальних потрясінь та конфліктів, і більш того — в певних ситуаціях викликати їх. Україна, на жаль, переконалася в цьому на власному досвіді.

Форми деформації влади з безпечної (такою може вважатися влада, що забезпечує рівновагу інтересів усього суспільства, а не забезпечення потреб окремої його групи. Безпечна влада — це влада, що враховує інтереси всіх прошарків і груп) у небезпечну владу вельми різноманітні.

«Чим вище обіймана посада, тим краще проглядаються успіхи країни», — на жаль, одну з найбільш небезпечних політичних дезорієнтуючих загроз, які походять від небезпечної влади, становить підміна інтегральних, узагальнюючих, тобто соціально орієнтуючих показників [54, С. 18].

Так, наприклад, до безсумнівних і самодостатніх досягнень відносять:

– зниження інфляції (коли це вдається); збільшення золотовалютних резервів;

– бездефіцитний бюджет; темпи зростання ВВП і середніх доходів населення.

Між іншим, до таких показників як перманентне випереджуюче непропорційне зростання цін, скорочення тривалості життя людей, погіршення стану їх психічного й фізичного здоров'я, медичного обслуговування, харчування, освіти, деградація суспільної моралі

(радянський дефіцит товарів та послуг змінився дефіцитом моралі), науки, зростання злочинності, поява на вулицях міст і селищ безпритульних дітей (вони не діти з неблагополучних родин, а діти неблагополучної країни) намагаються або не привертати уваги, або просто їх ігнорувати чи уникати.

Зокрема, серйозну загрозу національній безпеці становить те, що політика в Україні перетворилася на один з найбільш прибуткових видів бізнесу, а головним змістом, якщо не всіх, то багатьох політичних технологій, став принцип «купи-продай».

Коли відбувається девальвація понять «політик» і «політика» а основним методом залучення до влади стає так звана «негативна» селекція, в результаті якої у владі опиняються далеко не найкращі, це становить реальну загрозу національній безпеці. Якщо критерієм відбору стають або заслуги (найчастіше уявні) перед національно-демократичною ідеєю, або вміння заробляти для себе гроші (чомусь вважалося, що багаті люди — найкращі управлінці), або ступінь особистої відданості, професіоналізм виявляється зайвим. У результаті до влади не можуть потрапити професійно й етично придатні для неї люди. А коли крісла влади не відповідають міркам голів, що їх займають, то це є вже справжньою небезпекою для країни і суспільства [62, С. 89].

Ще однією серйозною загрозою національній безпеці можуть стати спроби підміни національних інтересів народу, країни приватними або корпоративними інтересами тих або інших фінансово-промислових, або політичних угруповань.

В Україні за останні дванадцять років виникли нові соціальні групи, прошарки, елементи, які придбали величезні багатства і націлені на їх подальше будь-яке нарощування, не займаючись при цьому ні продуктивною, ні іншою суспільно корисною діяльністю. Виникли нові, незвичні для частини суспільства покоління відносини: бідні – багаті, успішні – знедолені тощо. Соціальне розмежування, «звичність» бідності супроводжувалося появою соціальних груп і їх політичних різновидів,

заряджених агресивністю, екстремізмом та експансивністю, і, за певних умов, готовністю до тероризму як засобу вирішення гострих соціальних конфліктів.

Безпечною владою слід вважати нормально функціонуючу владу, а небезпечною — владу деформовану. Головна ознака нормальної, а отже, безпечної влади — юридично і морально легітимне забезпечення потреб та інтересів всього суспільства, а не якої-небудь його окремої групи. Деформація ж влади означає повне або нехай навіть часткове невиконання поставлених їй обов'язків і функцій. Влада — це складний механізм, і, як у будь-якому діючому механізмі, там зношуються ті чи ті його функціональні блоки та деталі. Забезпечення «безпечної влади» неможливе без заміни «ритуальної демократії» на «реальну демократію». Іншими словами, сьогодні для більшості населення «рівні можливості» означають набагато більше, ніж «рівні права» [53, С. 87].

Влада стає потенційно небезпечною, коли у свідомості її функціонерів (всіх рівнів і рангів) укорінюється переконання, що саме вона є первинною, а суспільство — вторинним, бо, нібито суспільство зобов'язане своїм існуванням владі, а не навпаки.

Атрибутами (водночас і ознаками) дійсно небезпечної, а не просто деформованої влади є:

- нетерпимість до будь-якої, навіть найменшої критики на свою адресу;
- готовність до використання насилля як єдиного можливого і найбільш ефективного засобу в стосунках з опонентами та конкурентами;
- претензії на ексклюзивне володіння абсолютною істиною в останній інстанції.

Навряд чи буде перебільшенням стверджувати, що суспільна оцінка влади, її гідність залежать в першу чергу від власних вчинків. Управління країною і законотворчим процесом, створення і використання адміністративно-владної комунікації — один з найскладніших видів

людської діяльності, що вимагає спеціальної та глибокої підготовки. «Безпечна влада» не може бути «випадковою владою». У новому виборчому законі моментів, що перешкоджають випадковостям формування влади не так багато, як того хотілося б. З іншого боку, «безпечна влада» зовсім не є «тотальною владою». Коли влада контролює абсолютно все, вона втрачає контроль над всім, тому що перестає одержувати зворотні, адекватні сигнали про стан суспільства [98, С. 112].

Це тим більше не зробить владу безпечнішою. Дуже часто ухвалення чергового закону в результаті є вигідним лише невеликій групі людей. А це і є «загроза, що виходить від влади».

Слід зазначити, що небезпеки, які походять від влади, можуть мати не тільки тоталітарну, а й демократичну природу. Так, наприклад, існування парламенту ще не означає існування парламентаризму, до того ж можна нарахувати щонайменше три соціально-комунікаційні технології парламентаризму:

1. Парламентаризм у всіх випадках сприяє розквіту й процвітанню країни; насправді це залежить від багатьох конкретних умов у конкретному історичному часі та політичному просторі.

2. Парламентаризм завжди породжує стабільність. Це дійсно так, коли демократія вкоренилася й зміцніла. В іншому випадку можуть бути протилежні наслідки: парламентаризм стає гальмом суспільної злагоди і навіть дестабілізуючою силою.

3. Парламентаризм як виняткова влада більшості. Ця теза вимагає певних пояснень, а саме: парламентаризм за визначенням означає повагу до прав та інтересів меншості, якою б вона не була. Сьогодні в Україні фактично лише закладаються підвалини справжнього парламентаризму. Значна кількість акцій законодавчої гілки влади лише за формою, а не за змістом є парламентаристською.

Серйозна політична загроза, яка походить від недосконалої влади, полягає у тому, що в підсумку виникає малоефективна система управління,

яка не спроможна в режимі саморегуляції вирішувати завдання і проблеми власного буття та розвитку й адекватно відповідати на виклики часу. Тому створення справжнього, а не імітаційного або ритуалізованого парламентаризму — це не тільки данина політичній моді або вимога часу, а й необхідна передумова забезпечення належного рівня національної безпеки. При цьому необхідно розуміти, що «представницькі збори», якими по суті є парламент, не повинні виконувати функції управління або прагнути до них.

В цих умовах саме соціальні комунікації, насамперед ЗМІ, покликані забезпечувати сталий, оперативний, адекватний зворотній зв'язок в системі «влада – суспільство».

Досвід української політики свідчить, що відсутність конструктивної, системної, добре організованої опозиції становить для демократії ще більшу політичну загрозу, ніж відсутність безпечної влади й адекватної політики [25, С. 9].

Підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо те, що функції парламентаризму полягають у:

- представленні різних соціально-політичних позицій та поглядів, наявних у суспільстві;
- вияві у концентрованому легітимному вигляді народного невдоволення діями розпорядчої й виконавчої влади;
- «втручанні» критикою в процес державотворення;
- обговоренні, своєрідній соціально-політичній «експертизі» стратегічних питань і життєво важливих проблем державного і суспільного життя;
- спонуканні виконавчої влади до адекватного і своєчасного реагування на проблеми, які потребують свого рішення.

Висновки до першого розділу

У цьому розділі розглядалися проблеми, пов'язані з функціонуванням системи інформаційної безпеки соціальних комунікацій в сучасних умовах. Зокрема, було проаналізовано її стан, роль і значення її політичної компоненти, особливості функціонування й застосування соціальних комунікацій у маніпуляційних технологіях впливу на громадську думку та суспільство в цілому, що дало підстави зробити такі висновки:

- 1) система інформаційної безпеки соціальної комунікації — це невід'ємна частина інформаційної безпеки і національної безпеки в цілому;
- 2) до цього часу не вироблено єдиного теоретичного й практичного підходу до розуміння сутності інформаційної безпеки;
- 3) поняття «інформаційна безпека» — це водночас не тільки інструмент убезпечення соціальних комунікацій і нейтралізації ворожих інформаційних впливів, а також його результат;
- 4) в умовах загострення внутрішніх і зовнішніх протиріч з усіх складових інформаційної безпеки на перше місце висувається саме її політична компонента;
- 5) в умовах інтенсифікації внутрішньополітичної боротьби збільшується рівень маніпулятивних комунікацій, що, у свою чергу, вимагає розробки дієвих заходів з їх нейтралізації;
- 6) інформаційна доктрина визначає основні засоби створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору і захист її інформаційного суверенітету.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГРЕСІЙ

2.1. Медіа-тероризм як модератор інформаційних агресій

Однією з визначальних особливостей сучасних процесів світової глобалізації є якісна зміна статусу інформації не тільки у позитивному, а й у негативному, деструктивному плані. В умовах, коли міждержавні збройні конфлікти стають малоефективними, масова інформація використовується як своєрідна зброя масового психологічного ураження населення країн — опонентів, конкурентів і суперників [2, С. 4]. Інформаційні конфлікти й навіть інформаційні війни різної інтенсивності стали звичними для наших днів. Функціонування світового інформаційного простору відбувається в умовах використання суб'єктами інформаційного протиборства нових засобів і методів політичної боротьби [61, С. 12], до яких, в першу чергу, відносяться операції інформаційно-психологічної війни, які становлять для інформаційного суспільства особливу небезпеку [78, С. 120].

З іншого боку, сучасне інформаційне протиборство — це забезпечення національних інтересів засобами і можливостями в інформаційно-психологічній сфері. Серед основних засобів досягнення цілей інформаційного протиборства є і досягнення інформаційно-психологічної переваги (домінування). У свою чергу серед основних засобів досягнення інформаційно-психологічної переваги слід назвати інформаційну агресію, одним з принципів якої виступає нічим не обмежене масове використання всіх наявних сил і засобів інформаційно-психологічного нападу («війна без правил»). Йдеться про інформаційно-психологічну експансію — діяльність з досягнення власних національних інтересів методом зовні безконфліктного проникнення у сферу соціальних і духовних стосунків суспільства з метою поступової, плавної, непомітної для суспільства зміни системи соціальних стосунків за зразком системи джерела експансії, витіснення положень національної ідеології й

національної системи цінностей та заміщення їх власними цінностями й ідеологічними установками, збільшення міри свого впливу і присутності, встановлення контролю за стратегічними ресурсами, інформаційно-телекомунікаційною структурою й національними засобами масової інформації (ЗМІ), нарощування наявності власних ЗМІ в інформаційній сфері об'єкта проникнення. Дестабілізація ситуації всередині держави — деструктивна діяльність з метою створення умов для виникнення соціальної напруженості й ініціації множинних локальних інформаційно-психологічних конфліктів, порушення та параліч діяльності окремих елементів інформаційно-психологічного простору.

Агресією можна вважати застосування озброєної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй. Інформаційна агресія, прихована і відверта, — це застосування інформації з деструктивною, руйнівною метою проти опонентів, противників, конкурентів.

За джерелами походження інформаційна агресія може бути зовнішньою (як інформаційна інтервенція) та внутрішньою і використовуватися на всіх рівнях державного, суспільного й приватного життя [112, С. 114].

Важливою особливістю інформаційної агресії є те, що з підривною, деструктивною метою активно використовуються морально та юридично легітимні форми, різновиди інформації. Ось чому виникають підстави вважати, що найбільш небезпечною, концентрованою формою інформаційної агресії є інформаційно-психологічна війна (ІПВ), яка є крайньою формою вирішення протиріч в інформаційному суспільстві [40, С. 42].

В інформаційному суспільстві інформаційно-психологічна війна сьогодні є невід'ємною складовою політичних стосунків й основним інструментом політичного примусу та досягнення політичних цілей.

Відбуваються також соціально-комунікаційні технології мутації. Слід вважати таку систему маніпулятивних дій-комплексів, яка спрямована на позитивне або нейтральне змінення поведінки соціуму. Серед технологій мутації можна виокремити такі: 1) додавання, 2) модифікації, 3) трансформації [129, С. 130].

Інформаційно-психологічна війна є найбільш агресивним засобом досягнення державами-учасниками інформаційного протистояння — безумовного лідерства (домінування) в інформаційно-психологічній сфері.

Одним з найбільш деструктивних й агресивних знарядь інформаційно-психологічної війни є медіа-тероризм.

Сучасний тероризм як концентроване насильство й гранична агресивність, як правило, складається з двох взаємопов'язаних, взаємозумовлених основних фаз, які зумовлені одна з одною: силову й інформаційну, домінування якої характерне для медіа-тероризму. Сучасний терор — це, перш за все, медіа-терор.

Медіа-тероризм є цілеспрямованим, планомірним, систематичним використанням можливостей засобів масової інформації (мас-медіа) для створення і тиражування почуттів страху (жаху, занепокоєння, тривоги), поширення їх в інформаційному просторі з метою агресивного маніпулятивного впливу на центри прийняття владних рішень — населення і суспільної свідомості [112, С. 26].

Сучасний тероризм не існує без медіа-компонентів. Вже перший повітряний таран Всесвітнього торговельного центру виявився не просто відзнятим на відеокамери, а й зафіксованим з декількох ракурсів.

Розстріл з танкових гармат Будинку Рад в Москві у 1993 році, масове захоплення заручників в одному з театральних центрів російської столиці у 2002 році — всі ці акції не мали б для їх організаторів жодного значення, якби телебачення не «тиражувало» породжуваний ними паралізуючий жах, доставляючи його в кожне помешкання, тим самим міцно упроваджуючи його в масову свідомість.

Як свідчить практика контртерористичних операцій, сучасні терористи після захоплення заручників насамперед майже завжди вимагали прямого телеефіру. Приблизно у 95 % випадків організатори терактів звертаються в редакції ЗМІ, аби повідомити про взяття відповідальності за вчинений злочин.

З іншого боку, терористи, що захоплюють заручників, дуже часто вимагають доставити їм телевізори, радіоприймачі й навіть свіжі газети, за якими вони можуть відстежувати реакцію на свої дії.

У цьому плані теоретично й практично виправданим є використання терміну «медіа-тероризм». Це особливий різновид інформаційно-психологічного агресивного впливу. Він здійснюється як у відкритій (пропаганда, реклама, агітація, інформаційні повідомлення), так і у прихованій (аудіо- й відеосугестія, тобто звукове та візуальне навіювання, нейролінгвістичне програмування та інші психотехнології) формах. Поширеність тероризму, його регіональні особливості, різноманітність форм і методів у певній мірі пояснюють відсутність єдиної, загальноприйнятої дефініції «тероризм». Разом з цим, доцільно підкреслити, що медіа-тероризм неможливий без застосування «традиційних» силових, насильницьких методів впливу на об'єкт агресії.

Таким чином, насильство є сутністю тероризму, а інформаційна агресія — його атрибутом. Нові можливості, які отримали медіа-агресивні технології, що надаються домінуванням в інформаційно-психологічній сфері, мають ряд наступних принципових особливостей:

1. Прихованість й анонімність оперування інформаційно-психологічними діями, можливість проведення їх «під чужим прапором» і з будь-якої точки інформаційного простору.

2. «Плавність» перемикання інформаційних дій, регульована в широких межах інтенсивність і тривалість їх реалізації: від організації інформаційних «шоків», «ударів», «вкидань», «блокад» до уповільнених,

латентних, розтягнутих на тривалі проміжки часу так званих мікродозованих дій.

3. Можливість «малими» інформаційними діями отримувати «великі» кінцеві результати [52, С. 18].

У політичній комунікації України замість конструктивного діалогу широко використовується звинувачувальний монолог, що пояснює широку розповсюдженість в українському національному просторі різноманітних інформаційних агресій. «Агресорогенність» українського національного інформаційного простору, його готовність до «прокату» деструктивних за змістом інформаційних матеріалів визначається наступними чинниками:

– загостренням боротьби за владу, що періодично — особливо під час виборів і напередодні їх — доходить до межі біфуркації (в цьому випадку, до виникнення ситуації, коли ця боротьба у всіх її різновидах — економічною, політичною, пропагандистською — перетворюється на війну);

– перенасиченням, перевантаженням інформаційного поля різними фактами, версіями, інтерпретаціями, теоріями, зовні не пов'язаними один з одним. У разі потреби це дозволяє модераторам агресії досягти швидкої концентрації розбалансованої, дезорієнтованої суспільної свідомості на потрібній деталі (зокрема за допомогою «сенсаційності» і «повторення»);

– фінансовою заангажованістю журналістів і внутрішній ідейний вакуум. Багато з них готові «до останнього» захищати інтереси господарів;

– витісненням інформації піаром, підміною реальності іміджами;

– позиціонування перетворенням насильства і доктринацією страху, що викликається його реальною можливістю, нібито універсальний інструмент вирішення конфліктів усіх рівнів.

Агресивність і методи її стимулювання та поширення стають одним з визначальних соціально-психологічних і технологічних компонентів виборчих кампаній. При використанні агресивності та експлуатації страху, як відомо, посилюється тривожність, пригнічуються складніші форми

поведінки та аналіз ситуації, творча поведінка зникає, проста — домінує, що в результаті формує вигідні для маніпуляторів страхом настрою й оцінки.

Особливістю так званої електоральної медіа-агресивності є збільшення кількості можливих основних об'єктів медіа-теракту, до числа яких входять:

- конкуренти та опоненти;
- їх прибічники;
- лояльні до них ЗМІ;
- частина електорату, яка коливається, не визначилася;
- власні прибічники (яких прагнуть «пов'язати» спільним страхом) [112, С. 42].

Так званий «чорний» PR (в цьому випадку цей термін означає комплекс дій із створення негативного іміджу опонентів) приписує об'єктам, на які він спрямований, різноманітні вади й політичні гріхи. Звичайно, слід враховувати, що ступінь агресивності та інтенсивність такого страху багато в чому залежить від особливостей електорального поля. Зокрема, коли всі цінності цільової групи дії (тобто тих, кому ця інформація адресована) пов'язуються із замовником акту медіа-агресії, а загроза цим цінностям й ідеалам — з ім'ям його конкурента / опонента.

Для цього може:

- створюватися інформаційно-психологічний тиск на працівників виборчих комісій за допомогою підконтрольних ЗМІ;
- створюватися такий самий тиск на дружні (компліментарні) ЗМІ та осіб, які надають фінансову й організаційну допомогу опонентам обслуговуваного претендента;
- розміщуватись виготовлені у прихованій формі агресивні медіа-матеріали у зарубіжних ЗМІ, діючих в інформаційному просторі України.

Сучасний тероризм — багатомірне та багатоаспектне явище, яке останнім часом настільки масштабно еволюціонує, що дати йому

однозначну характеристику дуже складно. Ще у 1980-ті роки на Заході було складено список із 109 визначень тероризму з метою синтезу на цій базі загальноприйнятого визначення, але мети досягти не вдалося, й кількість дефініцій продовжує зростати.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. (ст. 1) визначає тероризм як суспільно небезпечну діяльність, що полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Терористичним акціям, незалежно від часу, місця і масштабу їх здійснення, притаманні такі риси:

- системність і періодичність застосування;
- підвищена жорстокість і безумовність виконання;
- особливий вибір спільності людей, які ставали об'єктом терористичного насилля;
- специфічний стан суб'єкта насильницьких терористичних дій (особливості ідеологічної, політичної та психологічної мотивації) [76, С. 24].

Фахівці з проблем тероризму однією з характерних (обов'язкових) рис завжди вважали наявність політичного фактору, обіцяючи припинення терористичних акцій в обмін на поступки влади. При цьому часто «патріотично-визвольна» мотивація дій терористів перешкоджала об'єктивній класифікації: в оприлюдненому Держдепартаментом США наприкінці 1997 р. списку 30 радикальних організацій, що підпадають під чинність закону про боротьбу з тероризмом, «Аль-Каїда» була відсутня.

Сучасний тероризм набув нових рис, які могли сформуватися тільки в інформаційному суспільстві. Якщо донині учасником терористичної трагедії, зазвичай, був «дует», що складався з двох дійових осіб —

терористів та їх жертв, то сьогодні ми бачимо «тріаду», яка складається з вищезазначеного «дуету» та мас-медіа.

Необхідно підкреслити наступне: якщо без політичної складової тероризму не буває, то без інформаційної складової сучасний тероризм не існує, більше того, без уваги мас-медіа він вихолощується, стає безглуздим і непотрібним його організаторам.

Саме тому всі акції сумнозвісних «Червоних бригад» з ФРН здійснювалися у такому часовому інтервалі, щоб інформація про них потрапила до вечірніх інформаційних телевізійних випусків.

Повторення авіаатаки на хмарочоси Торгового центру у вересні 2001 року відбулося через 18 хвилин (проміжок часу, потрібний репортерам телекомпанії CNN на розгортання мобільної передавально-трансляційної станції та видачу супутникового сигналу в режимі прямого ефіру).

Отже, у сучасному тероризмі залякування вже стає не тільки методом, а й метою терористів: шляхом впливу на людський фактор підірвати стійкість систем національної безпеки, у тому числі через відмову країн від своїх фундаментальних демократичних цінностей. При цьому можуть ставитися такі завдання: з одного боку, паралізувати волю людей, внести дезорганізацію, зруйнувати соціальний мир, а з іншого — продемонструвати свою психологічну перевагу, підірвати довіру громадян до органів влади через нібито їх неспроможність ефективно протистояти терористам. Існує чимало переконливих доказів того, що організаторам теракту в московському концертному залі під час мюзиклу «Норд-Ост» насамперед була потрібна увага телебачення з можливостями його концентрованого одночасного масового впливу на аудиторію [112, С. 6].

За сучасного рівня розвитку світових інформаційних, фінансових, транспортних та інших ресурсів, насиченості індустріальних мегаполісів небезпечними виробництвами й розгалуженими системами життєзабезпечення наслідки від можливих терористичних атак можуть бути катастрофічними. Традиційні інтелектуальні, технологічні,

інформаційні та фінансові бар'єри вже не гарантують захисту від оволодіння й застосування сучасними терористами хімічної, біологічної, радіоактивної та кібернетичної зброї.

Підживлює міжнародний тероризм загострення суперечностей, що пов'язані із системною кризою у світовому співтоваристві. Прірва між розподілом сукупних матеріальних благ (80 % матеріальних благ припадає на 3 % жителів Землі і, відповідно, 20 % — на решту 97 %) одним дає занадто багато, а інших фактично прирікає на голодну смерть. Усе це не може не спотворювати ціннісні орієнтири. Усвідомлення можливостей застосування якісно нового для них інструментарію (зброї масового ураження) призводить до формування у терористів та їх натхненників дуже небезпечної психології, яка повністю заперечує будь-які моральні обмеження для застосування насильства.

Події 11 вересня у США змусили мільйони людей зрозуміти, якою вразливою є сучасна цивілізація. Тероризм постав як загальнолюдська загроза.

Деякі дослідники вважають, що є підстави говорити про зародження нової світової ідеології — ідеології тероризму (насильства, що викликає масове почуття жаху), спрямованої на масове знищення людей і цивілізованих суспільно-економічних відносин.

Комунікаційна, економічна, мас-культурна глобалізація відбуваються водночас із тим, що тільки 2 – 3 % населення (саме стільки становить політична, бізнесова та інтелектуальна еліта Землі) живуть поза національними та релігійними бар'єрами [72, С. 15].

Звичайно, не слід безпосередньо пов'язувати ідеологію тероризму з певними національними або релігійними факторами. Не є винятком те, що сепаратизм або ісламський фундаменталізм, з якими сьогодні пов'язують більшість терористичних актів, завтра будуть не такими суттєвими у порівнянні з більш масштабними терористичними акціями, які

здійснюватимуться, наприклад, під гаслом боротьби з расизмом або з «робінгудівських» міркувань.

Формування ідеології тероризму зумовлюється глобальними політичними, економічними, соціальними суперечностями й системною кризою розвитку світового співтовариства взагалі. Інакше кажучи, сучасний світ з його устроєм, матеріальними й моральними реаліями (злиденність, мракобісся, подвійні стандарти, диктат грошей та ін.) прямує у безвихідь. Ідеологія тероризму сповідує культ насильства й стимулює його розвиток, намагаючись обґрунтувати його виправданість і переваги перед соціальними, політичними та правовими методами розв'язання суперечностей і конфліктів. Саме ідеологія тероризму спонукає правлячі кола, навіть розвинутих у демократичному плані країн, на заходи, спрямовані на обмеження конституційних гарантій прав і свобод людини, провокуючи такі контрзаходи, які не завжди відповідають демократичним нормам.

Протягом останніх років відбулися кардинальні зміни загальнопланетарних реалій, що, на жаль, не до кінця враховуються лідерами провідних країн світу [40, С. 48]. На тлі досягнень науково-технічного прогресу різко загострилися екологічні та демографічні проблеми, а відставання і без того слабких країн від держав-лідерів стає неймовірно великим. Потужні потоки легальної й нелегальної міграції до розвинутих країн неминуче роблять Захід і Північ все більш залежними від тих негативних процесів, що відбуваються у своєрідній «світовій резервації». Імпорт злиденності, так чи інакше пов'язаної з досить неординарною світовою політикою кредитування за програмою МВФ пострадянських країн і тих країн, що розвиваються, викликає зворотній експорт корупції, наркотиків і «брудних» грошей.

Водночас багато терористичних організацій і груп мають у своєму розпорядженні значні фінансові, а відповідно, й комунікаційні можливості. Наприклад, доходи секти «Аум Сенрикьо» на момент здійснення хімічної

атаки в токійському метро у 1995 році становили близько 100 млрд ієн (9 млн доларів США). Річний бюджет ХАМАС (Ісламський рух опору, Палестина) оцінюється в 30 млн доларів США, а щорічні надходження з Ірану на фінансування діяльності організації ісламських фундаменталістів шіїтської гілки Хезболла (Ліван) — у 100 млн доларів США. Лише особистий статок організатора й спонсора міжнародного тероризму Усами Бен Ладена становив близько 300 млн доларів США. Ірландські терористи з ІРА витрачають на свої потреби в середньому 12 млн доларів США на рік. Основну частину фінансів організації баскських сепаратистів — ЕТА («Країна Басків і волі», Іспанія) становить «революційний податок», що дорівнює у середньому 1,5 млрд пезет [53, С. 64].

Наведені приклади є переконливим свідченням того, що до терористичної діяльності сьогодні залучаються не тільки представники бідних верств населення. Без значного фінансового супроводу неможливо було б здійснити такі масштабні теракти, як у США, Росії, Японії, Індонезії та ін. Це також стосується і масової підготовки терористів-самогубців.

Глобалізація породжує чимало проблем, які не знаходять свого вирішення. Саме тому тероризм є їх наслідком, індикатором проблемних зон у встановленні нового світового порядку.

Світове співтовариство визначило загрозу міжнародного тероризму як головний виклик людству й проголосило необхідність довгострокового всеохоплюючого підходу до боротьби з цим явищем. Резолюцією 1373 Ради Безпеки ООН створено контртерористичний комітет, до складу якого увійшла й Україна [108]. Однак про існування та діяльність цього Комітету наша громадськість поінформована недостатньо. Ідеологія тероризму не має меж. За участі України в системі міжнародної безпеки було б недалекоглядним вважати, що тероризм не становить загрози нашому суспільству. На жаль, певне підґрунтя для активізації екстремізму й тероризму є і в Україні. Викликано це, насамперед, сучасною соціально-

економічною ситуацією в країні, різким розшаруванням громадян за майновою ознакою — (83,2 % населення проживає за межами прожиткового мінімуму), напруженою атмосферою політичного протистояння, проявами моральної неосвіченості й нетолерантності, кризовими тенденціями в забезпеченні законності, криміналізацією майже всіх сфер суспільства [9, С. 23].

Отже, автору вдалося відстежити, що тероризм як своєрідна бунтарська стратегія боротьби «слабких проти сильних» зазнає в сучасному світі значної трансформації. Саме тому після трагедії 11 вересня в США цілями контртерористичного удару стали саме фінансові мережі терористичних організацій. Тільки за перші три місяці було блоковано їхні активи в банках США на суму близько 33 млн доларів.

На підставі аналізу автор дисертаційної роботи дійшов висновку, що актуальною з точки зору нейтралізації терористичних проявів і настроїв є проблема масового насильства, яке демонструється на наших телеекранах, що призводить, врешті-решт, до руйнування соціокультурних норм, послаблення імунітету від шкідливих. Боротьба з тероризмом як системним явищем вимагає системного підходу, згідно з яким антитерористична боротьба повинна будуватися на трьох основних принципах:

- превентивному (випереджуюче вирішення «теророгенних» проблем);
- регулятивному (активне використання економічних і правових механізмів);
- репресивному (невідворотність покарання) [68, С. 54].

2.2. Електоральні інформаційні агресії

Як вже йшлося, кожна терористична акція складається з двох основних компонентів: силового та інформаційного, до якого сучасний тероризм виявляє особливу увагу. Використання в терористичних акціях сучасних засобів масової інформації з їх можливостями маніпулювання громадською думкою дає підстави говорити про існування так званого медіа-тероризму.

Хід виборчих кампаній, які відбулися на території колишнього СРСР після його розпаду, засвідчив, що медіа-тероризм «придатний» не тільки для зовнішнього, а й для внутрішнього використання.

Саме застосування медіа-тероризму у виборчих перегонах перетворює їх на громадянську інформаційно-психологічну війну.

Електоральна практика свідчить, що передвиборні кампанії зазвичай розгортаються за одним стандартним сценарієм, який містить, з одного боку, демонстрацію позитивних якостей обслуговуваного (просувного) суб'єкта (кандидата або партії), а з іншого — зосередження уваги електорату на негативних — реальних або уявних, у тому числі й сфабрикованих — якостях конкурентів. За допомогою подібних маніпулятивних технологій фактично створюється своєрідна «політична піраміда», що по суті ліквідує можливість вільного вибору та усвідомленого впливу виборців на владу.

Підсумком будівництва подібних «пірамід» стає сумнівна з погляду справедливості, формально легітимна, а по суті незаконна передача влади тим особам, які організували й профінансували таку піраміду.

Що ж стосується традиційних («конкурентних») інформаційно-психологічних методів ведення передвиборної кампанії, то вони втрачають колишню ефективність, бо зникає можливість хоча б найменшої об'єктивності відносно опонентів.

Виборчі кампанії все більше набувають рис справжніх битв, а у будь-якій війні її учасники, рано чи пізно, вдаються до використання найбільш могутньої зброї, яку вони мають у своєму розпорядженні [112, С. 86].

Таким чином, використання медіа-тероризму як засобу досягнення перемоги у виборчій кампанії, яка проходить в умовах ритуалізованої демократії й правничого нігілізму, є практично неминучим.

У 1996 році буквально напередодні президентських виборів в Росії рейтинг Б. Єльцина ледве досягав 6 % і був набагато меншим рейтингу лідера російських комуністів, що теж брав участь у президентських перегонах. Через суб'єктивні та об'єктивні причини традиційні виборчі технології виправити ситуацію не могли, і тоді за допомогою підконтрольних ЗМІ був активізований залишковий стійкий страх (достатньо точно уявлення про ці негативні емоції дає думка У. Черчіля: «головний недолік капіталізму — нерівномірний розподіл багатства, головне достоїнство соціалізму — нерівномірний розподіл позбавлень»), що виник і закріпився у свідомості й пам'яті основної маси населення після 70 років комуністичного правління. В результаті кандидат від російських комуністів зазнав поразки.

На відміну від країн пострадянського простору, в Західній Європі у виборчих кампаніях ефективно використовується страх населення перед ультраправими.

Паралізуючий жах перед терористичними актами, що відбулися, і терактами можливими, індоктринація (тобто тотальне насичення масової свідомості запланованими стереотипами й установками) жахом фактично зумовили результати парламентських виборів в Іспанії у 2004 році.

В Англії широко експлуатувався передвиборний слоган з явною залякувальною функцією: «New Labour, new Danger» (Нові лейбористи — нова небезпека).

В Україні медіа-терористичні технології теж не є чимось запозиченим та екзотичним. Про це, зокрема, свідчать листівки «При

Кучмі в опозиції, при Симоненку у труні», «На кожного у комуністів припасена шибениця», «НКВС за роботою» (у поєднанні з фотографіями страчених — абсолютно аналогічна попередній, але з дещо зміненим текстом «Бендерівці за роботою», серія відеороликів, в яких показувалися жертви Голодомору в 30-ті роки на тлі черги за продуктами в роки 80-ті). Ту ж функцію відгравали плакати з текстом: «Назад в ССРСР!» або портретом В. Леніна на тлі зруйнованого реактора Чорнобильської АЕС. Пропагандистський слоган УНА-УНСО (Українська національна асамблея — Українська національна самооборона): «Крим буде українським, або безлюдним!». Так званий «чорний» PR (у цьому випадку термін означає комплекс дій зі створення негативного іміджу опонентів) приписує об'єктам, на які він направлений, різноманітні вади і гріхи. Звичайно, треба враховувати, що інтенсивність викликаного, як і стимулюючого, страху багато в чому залежить від особливостей конкретного електорального менталітету [26, С. 102].

Так, на відміну від США, в Україні або в Росії подружнтя невірність, хронічне пияцтво або крадіжка в особливо великих розмірах і досі не вважаються неприйнятним або чимось особливо негативним: «будівельники» фінансових пірамід, неприховані корупціонери, бізнесмени з більш ніж сумнівним походженням капіталу практично гарантовано проходять у вищі законодавчі органи.

Для адекватного розуміння співвідношення інформаційних аспектів і політичної безпеки слід визнати, що роль та значення медіа-інформаційної політики у системі відносин влади й суспільства сьогодні зумовлюється тими трансформаціями, яких зазнає вся світова політика, а саме:

– влада деперсоналізується, набуваючи анонімності, відмовляючись від конкретних особистостей, а політичний менеджмент відсторонює від посереднього управління реальних політиків;

– посилюється роль у політичному процесі медіакорпорацій та інформаційно-аналітичних центрів, дедалі серйознішають позиції продуцентів і користувачів інформації;

– традиційні засади соціальної структури у вигляді родини, культури та ідеологій руйнуються, що компенсується посиленням релігійності нетрадиційного або екстремістського типу; у політику дедалі активніше вторгаються маргінальні соціальні рухи, принципово відчужені від традиційних ідеологічних побудов;

– насильство у внутрішній та зовнішній політиці формально послаблюється, але його стає у повсякденному житті більше, що перетворюється на одну з основних проблем суспільства масового споживання.

Можна стверджувати, що інформаційний або медіа-тероризм — це не стільки зброя масового ураження, скільки зброя ураження масової, у тому числі й політичної, свідомості шляхом її деконсолідації, деформації, роз'єднання.

Практично будь-який політик, задіяний у складному «павутинні» політичних відносин і стосунків, представляє певні структури, організації, установи та інституції. Отже, медіа-атаки, спрямовані на персоналії, насправді є атаками проти відповідних суспільно-державних структур [57, С. 42].

Йдеться про спроби через організацію спеціальних медіакампаній дестабілізувати суспільство, створити в ньому атмосферу громадянської недовіри до дій та намірів влади й особливо її силових структур, покликаних захищати суспільний порядок. Для цього використовуються не тільки мережі ефірних і кабельних ЗМІ, але й Інтернет, електронна та традиційна пошти, різноманітні електронні іграшки, компакт-диски, аудіокасети тощо, а також нав'язування шкідливої для суспільства інформації через поширення пліток, чуток, анекдотів тощо.

Водночас мас-медіа, орієнтуючись на низькопробні смаки, схильні до демонстрації сцен терору з метою збільшення чисельності своєї аудиторії й, відповідно, збільшення доходів від реклами, демонструючи сцени ігрового чи реального терору, продукують «терористичну свідомість» з усіма наслідками так званого «секундного» тероризму [63, С. 39].

Ця закономірність добре відома західним фахівцям. Організуючи масові кампанії на «захист свободи мас-медіа у нових незалежних державах», обурюючись будь-яким спробам державного регулювання інформаційної діяльності ЗМІ, організатори таких медіакампаній свідомо сприяють деградації масової свідомості в «нових демократіях». Організуються також спеціальні деструктивні медіакампанії та спецоперації, метою яких є поширення в «нових демократіях» дезінформації та дифамації, насаджування духу ненависті та нетерпимості щодо певних суспільних груп (етнічних, класових, конфесійних). Це притаманне й відвертій медіапропаганді діяльності груп терору та політичних або релігійних екстремістів, які видають себе за захисників свободи й незалежності, «справжніх патріотів», невинних правдолюбців і шукачів істини тощо. Наприклад, в Японії пропагувалася діяльність деструктивних культів типу «Аум синрікьо», в Україні — «Великого Білого Братства», що навіть розповсюджувало своє друковане видання — газету «Юсмалос» [55, С. 17].

Мас-медіа використовуються насамперед з метою психологічної обробки масової свідомості для ліквідації «іммунних бар'єрів» самозбереження та самозахисту, ігнорування елементарних правил особистої та громадської безпеки, насаджування відчуття приреченості тощо. Для цього використовуються прийоми зняття природжених табу та естетизації психопатичної поведінки й різноманітних збочень із вбивствами та фізичним і психологічним насильством, героїзацією криміналітету. І, навпаки, у дусі «операційного кодування» відбувається дегероїзація працівників спецслужб, правоохоронних органів,

ветеранів війни та праці тощо. У цьому розумінні медіа-тероризм зазвичай передує актам «матеріального» тероризму. Перекручування реальності стало улюбленим (до того ж, прибутковим) заняттям мас-медійної іміджелогії. Необхідно володіти неабияким критичним хистом, щоб вирізнути штучне від природного, перекручене — від справжнього, безпосередньо сприйняту реальність — від ілюзій та фанатизму.

Естетика антинормативності властива масовій псевдокультурі з її зовні облагородженими прагненнями до розкутості й вивільнення від нібито анахронічних догм та обмежень. Не такими вже й безневинними є телевізійні наставляння в сексуально орієнтованих телепередачах, як, наприклад, «Про это», в якій рефреном проходить теза застарілості сексуальних норм та прийнятності статевих збочень. Іронізування над «этим» обертається у масовій свідомості примирливим ставленням не лише до сексуальних, але й будь-яких інших збочень. Глядачеві адресується замаскована закликом до толерантності теза: якщо «это» вам не до вподоби, то це ваші проблеми, бо в інших на «это» можуть бути несумісні з вашими погляди, а жити «красиво» нікому не заборониш [112, С. 78].

На тлі такої «телерозкутості» офіційно анахронічними виглядають спроби утвердження засобами телебачення соціального оптимізму. Тим більше, що професіоналізм творців «телеоптимізму» зазвичай бажає бути кращим. До комплексу найбільш уживаних методів інформаційного медіа-тероризму входять:

- маніпулятивне моделювання суспільно-політичної і соціальної ситуації напередодні виборів;
- створення інформаційно-психологічного тиску на працівників виборчих комісій за допомогою підконтрольних ЗМІ, в тому числі тих ЗМІ, які обслуговують конкурента, та осіб, які надають йому фінансову й організаційну допомогу;
- розміщення виготовлених у прихованій формі медіа-терористичних матеріалів у зарубіжних ЗМІ, присутніх в інформаційному просторі

України, інтенсифікація «катастрофічних» настроїв, масового передчуття «надзвичайного становища», «непоправної помилки» у випадку, якщо переможе опонент;

- широке використання відкоректованих у вигідному для замовника світлі результатів соціологічних досліджень, дискредитація соціологічних служб опонента;

- виведення з ладу комп'ютерних мереж й інтернет-сайтів опонентів;

- блокування чатів, на яких проводяться інтерв'ю з ними, розміщення на них недостовірної та сфабрикованої інформації;

- тиражування у ЗМІ уніфікованих матеріалів негативного змісту щодо опонентів та їх виборчих команд;

- створення фальшивих («чорних») інтернет-сайтів з розміщенням на них фальсифікованої інформації;

- покликані спровокувати його на вигідні замовникам, організаторам і виконавцям медіа-терористичної акції інформаційні або поведінкові ексцеси.

Автор дійшов висновку, що порівнюючи суспільство з організмом, руйнівні наслідки медіа-тероризму цілком можна кваліфікувати як суспільну політравму (тобто сукупність багатьох травм та ушкоджень).

Проаналізовано, що терористичні акти дедалі частіше орієнтовані на масові людські жертви, на руйнацію матеріальних цінностей (національних і загальнодержавних святинь, які іноді неможливо відновити), провокують війни, недовіру, ворожнечу та ненависть між соціальними, національними й релігійними групами, що сприяє виникненню й поглибленню антагонізмів, які вкорінюються в історичну пам'ять багатьох поколінь.

Тому важливим є розуміння того, що ефективне запобігання та протидія проявам міжнародного тероризму можливі лише за умови об'єднання зусиль на державному й міжнародному рівнях громадського суспільства, усіх його інституцій, унаслідок чого ідеологія тероризму блокуватиметься позитивним потенціалом співтовариства. Історичний

досвід показує, що силовими методами можна боротися з носіями ідеології, але не з нею самою.

2.3. Кримінальна контркультура і мовна агресія як компоненти внутрішніх інформаційних агресій

Інформаційні агресії широко використовуються не тільки у внутрішньополітичній, зокрема, виборчій боротьбі, а й у так званій кримінальній культурі. Кримінальна культура, точніше субкультура, не є чимось особливим, як це інколи здається. У будь-якому суспільстві є злочинність, і скрізь вона володіє власною субкультурою. Кримінальна субкультура містить плоди культури суспільства і, паразитуючи на цьому суспільстві, також паразитує на культурі, будучи її антиподом, а ніяк аж не продовженням.

Людина розвивається або в легітимній з боку права і моралі групі, або в групі, якій притаманна стійка система цінностей, що відрізняється від системи цінностей, існуючої у великому суспільстві. Особа в такому середовищі розвивається відповідно до цінностей і норм свого оточення, не сприймаючи цінностей великої культури в цілому. Тобто йдеться про функціонування певної конфігуративної субкультури. Саме ця конфігуративність дає всі підстави вважати кримінальну субкультуру контркультурою, яка, у свою чергу, є своєрідною патологічною соціальною комунікацією. По відношенню до культури суспільства кримінальна контркультура є антиподною, оскільки має чітку антисоціальну спрямованість [112, С. 78]. Кримінальна субкультура не проникає, а знищує загальну (офіційну) культуру.

Відносно кримінальної субкультури склалися певні міфологічні уявлення. Найбільш поширений міф полягає в тому, що кримінальна культура зародилася недавно і є унікальним явищем. Між тим вивченням кримінальної субкультури займалися ще в XIX столітті. Вочевидь, вже тоді соціальною небезпекою було поширення кримінальної субкультури серед

звичайних громадян і така небезпека зовсім не недооцінювалася. Кримінальна субкультура є об'єктивним явищем, що знаходиться в складному взаємозв'язку з культурою, соціальними процесами, що відбуваються в суспільстві. Зокрема, кримінальна контркультура використовує для свого існування й поширення ті ж самі масові комунікації, як і соціальна культура. На поширення кримінальної субкультури безпосередньо впливає динаміка поширення злочинності в країні, зміни її характеру й основних показників кримінологій. В період краху царської імперії сталося масове проникнення тюремних правил поведінки в суспільне життя, тому що люди, які прийшли до влади, в значній своїй масі мали досвід перебування на каторзі та у в'язницях, який, незалежно від умов відбуття і причин покарань, не міг не бути соціально шкідливим.

Кримінальна (делінквентна) субкультура складається з наступних елементів:

1. Кримінальної ідеології, яка є системою понять та уявлень, що склалася в груповій свідомості злочинців. Крім того, йдеться про своєрідну «філософію», яка виправдовує, пояснює й заохочує злочинний спосіб життя, знімає психологічні та етичні бар'єри у людей, які опинилися перед вибором протиправного або соціального типу поведінки. Наявність кримінальної ідеології є головною умовою запуску механізму самовиправдання й заперечення своєї відповідальності у злочинця.

2. Кримінальної моральності, у свою чергу, моральності, яка протиставляється суспільним нормам і правилам. Основна теза тут зводиться до того, що суспільна моральність нібито лицемірна по суті, направлена на утиск більшості населення. Кримінальні «проповідники» не без підстав стверджують, що еталонів моральності багато, і часто вони суперечать один одному. У кожному конкретному випадку застосовується той еталон моральності, який вигідний тим, хто перебуває при владі. Навпаки, моральність у кримінальному світі, нібито, однакова для всіх.

Вона не може бути лицемірна, тому що проста. Кожен несе відповідальність за недотримання встановлених етичних норм (чи то злочинець-початківець, чи злочинний авторитет) покарання одне — смерть.

3. Кримінального способу життя, який нібито є надзвичайно привабливим стандартним типом поведінки, що робить вплив перш за все на молоду людину. Головний принцип зводиться до того, аби витратити вкрадені гроші на розваги, веселощі, красиві дорогі речі. Немає сенсу накопичувати гроші, треба витратити їх сьогодні, тому що невідомо, що буде завтра. При цьому важливо певну частину грошей заздалегідь віддати в ощадну касу злочинців в так званій «злочинській загальній касан», скорочено — «общак». Це свого роду страхівка злочинної діяльності.

4. Кримінальній організації, яка представляється не у вигляді монстра, а у вигляді реальних конкретних людей, що квапляться прийти на допомогу в скрутну хвилину (надання досвідченого адвоката недосвідченому правопорушникові, допомога сім'ї, член якої опинився на лаві підсудних, і тому подібне).

5. Кримінального культу, який зводиться до двох складових: культу особи і культу зброї, яка додає надзвичайну впевненість у власних силах, особливо молодим правопорушникам. Багато злочинців є справжніми знавцями й цінителями сучасної зброї, передплачують спеціальні журнали, прагнуть встановити знайомство з інженерами відповідних заводів, перебувають у курсі останніх технічних розробок. Для них зброя — важливий складовий елемент звичної поведінки. Зброя дає: а) відчуття переваги над іншими злочинними групами; б) імпульс негайно продемонструвати свою силу. Якщо злочинна група має зброю, вона її обов'язково застосує.

Підкреслимо, що в останні десятиліття сталися істотні зміни відносно суспільства до злочинності та її проявів. Кримінальна субкультура, про яку раніше вважали за краще не говорити, нині отримала

легальний статус нарівні із загальною культурою. Деякі автори (див. згадувану роботу А. Капітанського, С. 8) стверджують, що це частина загальної культури, і немає нічого страшного в тому, що суспільство знатиме деякі постулати кримінальної субкультури. Тим часом, не враховується найголовніше: кримінальна субкультура — це не частина загальної культури, а її прями́й антипод. Крім того, за своєю природою вона соціально агресивна. Представники кримінальної субкультури не шкодують сил і засобів для того, щоб витіснити кращі вікові традиції культурної спадщини людства й підмінити їх сурогатом сумнівних витворів так званого тюремного мистецтва. При цьому підміна понять відбувається в завуальованих формах, відверто кримінальні пісні називаються міськими романсами, кримінальний жаргон і термінологія — «побутовою» розмовою. Нікого не дивує, що провідні журналісти розмовляють зі своїми читачами на сторінках газет і з телеекранів на напівблатній мові. Тюремний термін «беззаконня» стало загальноновживаним. Масовими накладками виходять книги, написані з використанням дисфемізмів. В ігрових фільмах актори дозволяють собі нецензурно висловлюватись, аби «наблизити екранне життя героїв до реального» [90, С. 78].

Кримінальна (делінквентна) субкультура є фактично відчутною частиною побутового життя. З екранів телевізорів нас лякають безконечні серіали про життя бандитських угруповань, в радіоефірі не змовкає «блатна» (кримінальна) музика, яка називається тепер «побутовою». Спонсори, про походження грошей яких можна лише здогадуватися, організували вихід до ефіру й регулярну роботу специфічної радіостанції — «Шансон». Сама назва радіостанції, враховуючи її змістовний бік, виглядає некоректно. Шансон (від франц. *chanson*) — французька народна пісня XV – XVI ст., професійно поліфонічна, яка виконувалася хором, зазвичай з числа ремісників, під час роботи. У сучасній французькій мові

шансон — це сучасна естрадна, зазвичай авторська, пісня з репертуару шансоньє, тобто виконавців, які пишуть пісні й самі їх виконують.

На розвиток і поширення кримінальної контркультури безпосередньо впливають кризові загальносоціальні процеси. Сьогодні це: безумне знищення власної національної культури; девальвація моральних ідеалів; дезорганізація й розбалансування всіх суспільних інститутів; деідеологізація; знецінення шкільної середньої освіти. Фактично інформаційна агресія широко використовується при масовому впровадженню у широку свідомість чужих національним традиціям речей. Всілякі телевізійні реаліті-шоу («Слабка ланка», «Останній герой», «За склом» тощо) побудовані на принципах особистої за будь-яких умов перемоги, навіть ціною знищення інших [103, С. 71].

Треба враховувати, що кримінальна культура теж реагує на зміни, що відбуваються у суспільстві. Зокрема, сьогодні сталося масове витіснення колишніх «злочинців в законі» й притаманних їм поглядів і традицій новими поколіннями злочинців, які не ізолюються від загального соціального середовища, а навпаки, активно до нього залучаються, встановлюючи свої нові «правила гри». По-друге, агресивність, як системна, визначальна риса злочинності, фактично є мотивацією суспільства ринкових відносин і нічим не обмеженої конкуренції між його членами.

Поширенню кримінальної субкультури в першу чергу сприяє кримінально-агресивне забарвлення соціальних комунікацій. Зокрема йдеться про зростання кількості детективної літератури, детективних фільмів, в яких смакуються елементи злочинної діяльності, роль, місце, значення й вплив кожного члена злочинного співтовариства на суспільне життя, причому, в основному, шляхом перебільшення такого впливу. Інша причина поширення кримінальної субкультури — зростання інтенсивності міграційних процесів, які почалися у зв'язку з великим переселенням молоді на «будування комунізму» і продовжуються зараз, але вже у зв'язку з розпадом колись єдиної країни. Що стосується «будівництва комунізму»,

то, на жаль, цій проблемі ніколи не приділялося належної уваги. Крім комсомольських активістів, на ці будівництва в основному направлялися умовно звільнені й умовно засуджені особи з числа молоді. Умови побуту та роботи були далекими від ідеалу, а так звана належна профілактична робота з вказаним контингентом практично не велася. Симбіоз молодіжної субкультури й контркультури кримінальної створювали особливий соціально-психологічний клімат. Справа в тому, що норми й цінності кримінальної субкультури є потужними регулювальниками індивідуальної поведінки, володіють високою мірою референтності через дію механізмів психічного зараження, наслідування, тиску, що постійно створює ситуацію фрустрації і психічної травми для молоді людини. Референтна група — це група, на яку людина орієнтується і яка служить їй еталоном, незалежно від того, хоче вона до неї належати чи ні. Норми й цінності референтної групи є для людини головними орієнтирами, відповідно до яких вона організовує своє життя. Так звана «тусовочна» молодіжна субкультура є скарбничкою кримінального досвіду, регулювальником діяльності неповнолітніх делінквентних підлітків, схвалюючи один тип поведінки (як правило, протиправний) і заперечуючи, як неприйнятний інший (соціально корисний). Без перебільшення можна сказати, що кримінальна контркультура — основний механізм криміналізації молодіжного середовища [90, С. 78].

В цілому ж на сучасну кримінальну субкультуру безпосередньо впливає девальвація етичних цінностей в сучасному суспільстві:

- 1) знецінюється результат будь-якої праці;
- 2) спостерігається крайня неповага до приватної і державної власності з боку влади;
- 3) продовжує знецінюватися людське життя, що завжди було властиве, для періодів військових конфліктів і соціальних потрясінь.

У тюремних співтовариствах ознаки кримінальної субкультури виглядають таким чином:

- 1) наявність ворогуючих асоціальних угруповань;
- 2) жорстка групова стратифікація (ієрархія ролей);
- 3) наявність системи дрібних винятків для «верхів»;
- 4) психологічна й фізична ізоляція «знедолених»;
- 5) наявність прізвиськ;
- 6) поширення азартних ігор;
- 7) поширення тюремної лірики та блатних (кримінальних) пісень;
- 8) поширення кримінального жаргону;
- 9) розповсюдження татуювань;
- 10) насадження тюремних традицій і злочинських ритуалів;
- 11) вандалізм.

Як вже зазначалося, останнім часом відбулися істотні зміни у кримінальному середовищі та кримінальній субкультурі:

1. Корупція проявляється не тільки у суспільстві в цілому, а й у злочинному середовищі.
2. Склалася певна мозаїчність причин злочинної поведінки. Виділити першопричину (головну або основну причину) злочинної поведінки неможливо.
3. Деформація правосвідомості проявляється в правовому нігілізмі, негативному відношенні до права, правовій неписьменності, втраті орієнтирів правової поведінки, невір'ї, що право може виступати ефективним регулювальником суспільних стосунків, переконанні у відсутності рівності громадян перед законом, недовірі до правоохоронних органів, упевненості в безкарності злочинців.
4. Сталася деформація етичної свідомості людей, яка пронизує всі сфери життя людини. Раніше моральність визначала рамки дозволеності поведінки людей, встановлювала кордони добра і зла. Зараз ці межі розмиті, а скоро будуть стерті.
5. На трансформацію кримінальної субкультури вплинули ряд чинників: у різні часи у в'язниці потрапляло багато діячів науки і культури,

які «ушляхетнювали» злочинний світ. Це було і за часів царизму, це було і при Сталіні, це було і пізніше.

6. У кримінальній субкультурі склалися свої естетичні смаки, пріоритети й цінності.

7. Багато комунікативних атрибутів кримінальної культури поліфункціональні, — татуювання одночасно є знаковою системою спілкування, засобом стигматизації та прикраси, кримінальні псевдоніми (прізвиська) — словесною системою спілкування, гомосексуалізм виступає як засіб покарання, а самоушкодження — як засіб досягнення особистих моральних і матеріальних вигод.

Особливе місце у соціальних комунікаціях кримінальної субкультури належить мові, яка набуває вигляду так званого тюремного жаргону. Із врахуванням вищевикладених причин, його патологічна поширеність викликана тим, що він, по-перше, емоційний, по-друге, іронічний, по-третє, експресивний, по-четверте, дає точні та ємкі визначення, по-п'яте, деперсоналізує особу — його носія, по-шосте, «ушляхетнює» непристойні вчинки, по-сьоме, додає динамізм мові, по-восьме, укорочує, спрощує мову, додає їй шаблонності [57, С. 89].

Кримінальний жаргон не є абсолютно тотожним злочинському жаргону. Мабуть, так воно і було, коли він зароджувався й служив мовою конспірації та професійного спілкування. Кримінальний жаргон надзвичайно легко поширюється в молодіжному середовищі через те, що він схожий з молодіжним сленгом, який також надзвичайно поширений. Багато журналістів і політиків розмовляють на ньому, самі того не помічаючи. Кримінальний жаргон — це умовна мова, яка використовується для того, щоб:

- 1) виділитися;
- 2) в цілях конспірації;
- 3) проводити ієрархічну діагностику;
- 4) обслуговувати злочинну діяльність;

5) зберігати традиції кримінальної субкультури соціальної спільності;

б) надалі здійснювати кримінальну професіоналізацію. Але у всіх своїх формах і проявах його сутність — це концентрована інформаційна агресія, яка є вербальною сублімацією насилля або погроз його застосування.

До недавнього часу існувала думка, що кримінальна субкультура мала місце лише в кримінально-виконавчих установах. Справедливо, що саме тут кримінальна субкультура найбільш рельєфно виражена і, скоріш за все, саме тут вона й зародилася. Тому в соціальному пласті кримінальної субкультури найбільший вплив має так звана тюремна субкультура. Тюремне мислення породжує злочинну поведінку. Кримінальна свідомість, образ мислення виникають в психіці злочинця ще до того, як він скоїть злочин.

Таким чином, кримінальна субкультура є не що інше, як концентрація, сублімація та пропаганда агресії як у відвертій, так і у прихованій формах, а її інформаційна складова може вважатися внутрішньою загрозою для населення країни.

Одним з найменш досліджених різновидів інформаційних агресій є так звана «мовна агресія» (також використовуються терміни «вербальна агресія», «словесна агресія»). Щербініна Ю. В., Бикова О. Н., Вежбицька А. К., Воронцова Т. А., Желвіс В. І., Слепушкіна Е. В., Берон Р., Річардсон Дж., Ебенсен Е., Дункан Б. та ін. у своїх дослідженнях хоча й розглядають окремі аспекти словесної агресії, та феномен агресії як об'єкт вивчення сучасного мовлення у статусі атрибута соціальних комунікацій і дотепер залишається відносно малодослідженим, особливо на вітчизняному матеріалі — жодна з наявних наукових концепцій, які пояснюють природу людської агресії, не розглядає вербальний прояв агресії як самостійний предмет наукового аналізу.

З точки зору комунікативної взаємодії, вербальна агресія — це установка адресанта на антидіалог в широкому розумінні цього слова, бо при агресивному спілкуванні обов'язково присутнє негативне ставлення до адресата [90, С. 78].

Вербальна агресія — інформаційна агресія з метою виникнення негативних емоцій як за допомогою інтонацій та інших невербальних компонентів мовлення, так і за допомогою контенту висловлювань. Є підстави розрізняти види вербальної агресії за формами її прояву. Зокрема, це:

1. Вербальна активна пряма агресія — словесна образа або приниження об'єкту.

2. Вербальна активна непряма агресія — розповсюдження негативної інформації (зокрема це можуть бути злісні наклепи або плітки) про об'єкт агресивного впливу.

3. Вербальна пасивна пряма агресія — блокування спілкування (гальмування інформаційної комунікації) з об'єктом (наприклад, відмова розмовляти з іншою людиною, відповідати на її запитання й т. ін.).

Можна стверджувати, що мовна агресія і мовне насильство — це вияв мовної інвективності. Інвективність як мовна категорія відбиває природну функцію мови як реалізацію її загальної експресивної функції, тісно пов'язаної з комунікативною й когнітивною функціями. Інвективна функція мови є однією з її природних функцій. Виконання цієї функції для носія мови так само природно, як і виконання комунікативної та інших функцій [90, С. 78].

Негативна оцінка адресанта становить основний зміст не тільки інвективних мовних жанрів, але й оцінювальних. Однак їх комунікативною стратегією та відповідною комунікативною метою є дискредитація особистості адресата або третьої особи, установка на створення для них психологічного, морального, емоційного чи комунікативного дискомфорту. Комунікативну стратегію інвективних жанрів можуть здійснювати різні

мовні тактики, реалізовані у формі відповідних мовних жанрів: наприклад, тактики прямої чи непрямой образи, навішування ярликів, нагнітання мотивованих і невмотивованих обвинувачень. Широке використання цих тактик у першу чергу притаманне таким формам соціальних комунікацій, як пропаганда й агітація (особливо у їх підривній і підбурюючій формах).

Звичайно, вербальна агресія прямо пов'язана з інвективною лексикою. Загальновідомо, що проблема лихослів'я здобуває все більшу значимість у мовній комунікації. З еколінгвістичних позицій мовна агресія та насильство розглядаються як форми мовленнєвої поведінки, що негативно впливають на комунікативну взаємодію людей, оскільки вони спрямовані завжди на мінімізацію й навіть деструкцію мовної особистості адресата, на його підкорення, маніпулювання ним в інтересах суб'єкта висловлювання [46, С. 67].

У дослідженнях таких лінгвістів, як В. І. Жельвіс, Т. І. Барсукова поняття вербальної агресії прирівнюється до поняття інвективи. Однак під інвективною розуміється використання лайок, а агресія в більшості випадків може виражатися без їх використання. Тобто інвективу лише частково можна вважати агресією. До того ж використання інвективи не завжди є агресивним.

Таким чином, автор дійшов висновку, що вербальна агресія, яка окупувала соціальні комунікації (у першу чергу, побутове спілкування, художньо-літературні, публіцистичні твори й контент ЗМІ), стає все більш інтенсивною. Вивчення мовної агресії як явища соціальної комунікації набуває все більшої актуальності.

Висновки до другого розділу

У цьому розділі було розглянуто особливості соціальних комунікацій в умовах інтенсифікації інформаційних агресій, їх форми та різновиди у зовнішній і внутрішній соціально-політичних сферах. Результати розгляду дали підстави для наступних висновків:

1) в умовах зростаючої політичної та економічної конкуренції між основними світовими акторами одним з провідних інструментів реалізації власних національних інтересів стає інформаційна агресія, яка є своєрідною зброєю «несмертельного масового ураження»;

2) ознаками агресії у соціально-комунікаційному акті є:

- іменники, що містять негативну оцінку або лайку (60 – 70 %);
- домінування у вислові дієслів, що відбивають деструкцію (70 %),
— *розбити, зруйнувати, знищити, здавити, зламати* та ін.;

- негативні вислови, спрямовані на обмеження можливостей (50 %)
— *не повинні, не мають права, не дозволити*;

- вимоги в наказовій, ультимативній формі (30 %) — *вам належить, зобов'язані, повинні*;

- покладання безумовної провини, граничної відповідальності на об'єкт агресії (40 %) — *ви (вони) винні, несе відповідальність, відповідає*;

3) сучасний тероризм як деструктивний фактор соціально-комунікаційного процесу складається з двох взаємозумовлених компонентів: безпосередньо силового та інформаційного;

4) основним модератором інформаційних агресій є медіа-тероризм, який реалізується за допомогою мас-медіа;

5) кожна терористична акція складається із двох основних компонентів: силового та інформаційного, до останнього сучасний тероризм виявляє особливу увагу. Використання в терористичних акціях сучасних засобів масової інформації з їх можливостями маніпулювання

громадською думкою дає підстави говорити про існування так званого медіа-тероризму.

б) все більшого розповсюдження у внутрішніх мовно-комунікаційних процесах набуває мовна агресія;

7) кримінальна контркультура (або субкультура) як антипод легітимної культури набуває все більшого поширення та агресивності.

РОЗДІЛ 3. СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ЗОВНІШНЬОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ ЯК ЗАСОБУ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НЕДРУЖНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

3.1. Зовнішні сучасні інформаційні агресії проти України

Сучасний досвід ходу інформаційних конфліктів і ведення інформаційно-психологічної боротьби (ІПБ) дозволяє вважати, що вони можуть розглядатися не лише як специфічний спосіб міждержавних відносин, але і як відносно самостійна форма політичної боротьби. Про це, зокрема, свідчать корінні геополітичні зміни, характерні на перетині ХХ – ХХІ століть, які відбуваються на тлі бурхливого розвитку цілого ряду новітніх інформаційно-комунікативних технологій, що знаходять застосування у практиці міжнародної політичної конкуренції. Наслідком цього процесу виступає той незаперечний факт, що інформаційно-психологічні методи некомпліментарного впливу стають усе більш масштабними й виявляють тенденцію до кількісного збільшення. У світовій практиці міждержавних відносин створюються умови не лише для трансформації форм відстоювання власних національних інтересів шляхом перетворення їх на самостійний напрям зовнішньої політики, нарощується, збільшується технологічний та інтелектуальний потенціал їх систематичного застосування [69, С. 180].

Найбільш характерними ознаками ведення інформаційно-психологічних операцій (ворожих дій, недружніх акцій) проти України є:

- активізація контактів з опозиційними рухами та партіями, які вже існують, або з тими, які створюються;
- поява матеріалів, які у відкритій або прихованій формі провокують загострення внутрішніх протиріч, утримують напругу в суспільстві;
- нав'язування суспільству небажаних для нього ідей, намірів і рішень у життєво важливих сферах державної й суспільної діяльності з метою послаблення довіри до влади, маніпулювання громадською думкою;

- поширення негативної інформації (дезінформації, приховування або спотворення інформації), яка дискредитує керівництво України;
- зростання конкурентної боротьби на ринку інформаційних послуг у національному інформаційному просторі України;
- посилення зовнішньої інформаційної експансії;
- активізація діяльності іноземних спецслужб, близьких до них організацій з прихованої підтримки опозиційних рухів;
- порушення встановленого порядку інформаційного обміну, несанкціонований доступ або необґрунтоване обмеження доступу до інформаційних ресурсів;
- протиправний збір закритої інформації;
- обмеження доступу України до світових інформаційних ресурсів;
- активізація роботи фахівців (у першу чергу, в системі державного управління), діяльність яких фінансово підтримується зовнішніми джерелами;
- зростання кількості вітчизняних ЗМІ, які належать іноземним власникам;
- підвищення заздалегідь негативної уваги іноземних ЗМІ та міжнародних структур до подій всередині України, створення іноземними державами різних наглядових, консультаційних і дорадчих органів;
- культурна експансія іноземних держав, перенасиченість ринку інформаційних послуг продукцією іноземного виробництва;
- нав'язування іноземних інформаційних технологій і створення перешкод для розробки та впровадження українських інформаційних технологій [73, С. 50];
- стимулювання «наукової еміграції» з України.

Таким чином, аналіз напрямів зовнішнього інформаційно-психологічного впливу на Україну, загроз національній безпеці та напрямів державної політики України в інформаційній сфері дозволяє дійти невтішного висновку про те, що на сьогодні питанню забезпечення

інформаційно-психологічної безпеки особи, суспільства, держави приділяється надзвичайно мало уваги. Це дає підстави стверджувати про створення трешіміджу (від англ. trash — мотлох і англ. image — образ) — соціально-комунікаційної технології формування негативного нецікавого образу держави.

При чому неминучість втягування України в інформаційно-психологічну війну зумовлена її географічним розташуванням і наявністю політичних, економічних та інших інтересів навколишніх держав в Україні [76, С. 300].

Подібні інвективи найбільш помітні:

1) з боку Російської Федерації:

– виправдання власних перманентних територіальних претензій до України;

– створення перешкод процесу інтеграції України в європейські і євроатлантичні структури;

– висунення Росією нових інтеграційних ініціатив, які суперечать інтересам України;

– використання чинників економічної залежності України від Росії з метою посилення тиску на неї;

– створення перешкод для реалізації важливих економічних проектів України, які суперечать російським інтересам;

– пропаганда «необхідності» присутності ЧФ РФ в м. Севастополі, підкреслення «неможливості» ЗС України забезпечити стабільність у Чорноморському регіоні власними силами;

– звинувачення України в порушенні прав російського населення, яке проживає на території України;

– спроби вирішити демографічну проблему за рахунок України шляхом організації масового набуття громадянами України громадянства РФ [78, С. 118];

- періодичне створення перешкод для діяльності українських культурно-просвітницьких організацій в Росії, а також об'єднань української діаспори в Російській Федерації;

- періодичне проведення інформаційних кампаній проти України з метою дискредитації її міжнародного іміджу, а також порушення внутрішньої стабільності в державі [82, С. 35];

2) з боку Туреччини:

- прагнення Туреччини до лідерства в Чорноморському регіоні;
- надмірна активізація політичної та фінансової підтримки тюркських народів (зокрема, кримсько-татарського);
- наявність й активізація діяльності на території Туреччини політичних сил, які пропагують ісламський фундаменталізм;
- створення перешкод для реалізації важливих економічних проєктів України, які суперечать інтересам Туреччини;
- незаконна економічна діяльність у територіальних водах України;

3) з боку Румунії:

- активізація спроб Румунії перешкодити реалізації економічних проєктів України в регіоні (будівництво навігаційного каналу в дельті Дунаю; спроби довести, що існуючий статус острова Зміїний не повинен впливати на делімітацію континентального шельфу й економічної зони довкола нього);
- висунення територіальних претензій (Північна Буковина, південь Бесарабії, о. Зміїний) з боку націоналістичних політичних сил (партія «Велика Румунія»);
- звинувачення України у неналежній реалізації прав і свобод етнічних румун, які проживають на території України;
- деструктивні дії, спрямовані на «повзуче» руйнування основ української державності в районах компактного мешкання етнічних румун в Україні, у т. ч. шляхом діяльності прорумунських культурологічних

суспільств на території України при фінансовій підтримці уряду та націоналістичних кіл Румунії;

– проведення інформаційних кампаній проти України з метою дискредитації її іміджу;

4) з боку Молдови:

– можливе загострення придністровського конфлікту, для вирішення якого керівництво Молдови прагне інтернаціоналізувати цю проблему, підтримуючи ініціативу проведення миротворчої операції під егідою ОБСЄ із залученням військового компонента ЄС;

– збереження напруженості в гагаузькому автономно-територіальному утворенні Молдови, активізація політичної та фінансової підтримки гагаузів з боку Туреччини;

– перманентне загострення внутрішньо-політичної ситуації в Молдові;

5) з боку Польщі:

– діяльність місцевих націоналістичних громадсько-політичних сил, спрямована на «відновлення історичної справедливості» відносно належності деяких територій (зокрема Львівська, Волинська області);

– звинувачення України у ненаданні недостатніх можливостей відносно культурного й релігійного самовираження етнічних поляків, які живуть на території України (Львівська, Волинська, Житомирська, Хмельницька області);

– створення перешкод для реалізації важливих економічних проектів України, які суперечать інтересам Польщі;

6) з боку Угорщини:

– можливі територіальні претензії (на Мукачівський, Ужгородський, Виноградівський, Береговський райони Закарпатської області) з боку націоналістичних політичних сил Угорщини [84, С. 40];

- підтримка окремими політичними силами Угорщини сепаратистських намірів угорської громади Закарпаття на здобуття автономії;

- цілеспрямована діяльність громадських організацій угорців Закарпаття з метою створення політичних, економічних та інших умов відносно питання щодо приєднання районів компактного мешкання угорців в Україні до Угорщини;

7) з боку Словаччини:

- підтримка русинського руху окремими політичними силами Словаччини, яка за певних умов може призвести до посилення сепаратистських тенденцій, спрямованих на відділення частини Закарпатської області від України;

8) з боку Білорусі:

- спорадична підтримка зовнішньої політики Російської Федерації з метою сприяння стратегічним цілям РФ відносно України;

- протидія процесам інтеграції України до європейських та євроатлантичних структур.

Головний акцент у доведенні цих тез і відповідних аргументів робиться на телебаченні, як найбільш масовому та концентрованому за масовістю аудиторії, одночасності впливу й «психологічного зараження» («ефект вірулентності»), переконливості та наочності змісту. Йдеться не тільки про інформаційні та новинні програми, а й про передачі інших жанрів. Відповідно до вищевикладеного, доцільно навести структуру телевізійного мовлення держав, які беруть участь у виробленні та розповсюдженні інформаційних агресій як в інформаційному просторі України, так і своєму власному [90, С. 19 – 23].

Розглянемо вищесказане на прикладі ТБ Румунії.

У країні мовить близько сотні каналів, серед яких шість національних: TVR 1, TVR 2, TVR 3, TVR Культура, TVR Інфо (новини),

TVR Інтернешнл. У регіонах Румунії теж є місцеве телебачення. Зокрема, в містах Клуж, Тімішоара, Яси, Крайова, Тиргу-Муреш.

Найбільшу популярність у національної телеаудиторії мають недержавний телеканал Pro TV (615.000 глядачів), TVR1 (451.000), Antena 1 (305.000), OTV (272.000), Acasa TV (247.000), Prima TV (205.000), Realitatea TV (102.000) та Antena 3 (73.000). Особливою популярністю користується в Румунії новинна програма «Jurnalul TVR» — одна з найбільш рейтингових на TVR 1. На каналі TVR 2 ключова позиція в програми «Ora de stiri» (Час новин). PRO TV дивляться 99 % телеаудиторії Румунії. Канал веде мовлення 24 години на добу. Основна інформаційна програма: «Vocea Romaniei» (Голос Румунії).

Телебачення Польщі

Програми Telewizja Polska (TVP) поширюються в телетрансляції, у кабельних мережах і супутникових каналах:

1. TVP 1,
2. TVP 2,
3. 4 спеціальних канали:
 - 1) TVP Kultura — канал культури, що доступний на сателіті;
 - 2) TVP Sport — спортивний канал, який доступний на сателіті;
 - 3) TVP Historia — історичний канал;
 - 4) TVP Polonia — міжнародна версія каналу, що транслює програми для польської діаспори,
4. TV Bialorus, він же БелСат — канал на білоруській мові, що транслюється на території Білорусі всупереч запереченням білоруської влади.

Телебачення Російської Федерації. Інформаційно-розважальні канали: Перший канал, Росія – 1, НТВ, РЕН ТБ, ТБ Центр, Світ, П'ятий канал, Росія – 2, Новинний канал — російськомовна версія Євроновин.

Телебачення Білорусі

1. Перший канал;

2. ОНТ («Загальнонаціональне телебачення»);
3. СТБ («Столичне телебачення»).

Таким чином, автор дійшов висновку, що практика телевізійного мовлення сусідніх держав на українську тематику — ще одне підтвердження неперехідної актуальності відомого політичного афоризму про тимчасовість вічних друзів і вічність власних національних інтересів [91, С. 38].

Крім того, внаслідок проаналізованих матеріалів, встановлено, що джерелом й емоційним змістом наведених вище прикладів мовлення є агресія.

На підставі аналізу, доведено, що системність й обсяги інформаційних агресій вимагають відповідного реагування, тобто як реактивної, так і превентивної контрпропаганди, зокрема створення адекватного об'єктивній реальності, привабливого для внутрішньої і закордонної аудиторії, позитивного іміджу України.

3.2. Імідж України в перші фази світових фінансових криз у закордонних ЗМІ

Кризи, які останнім часом перетворилися на атрибут світового життя, неоднозначні за причинами й наслідками. З одного боку, кожна така криза є ударом по репутації, власності, фінансах тощо, неможливістю подальшого розвитку за наперед визначеними сценаріями для будь-якого суб'єкту. Проте разом з цим, кожна така криза означає можливість системно-структурного оновлення, використання тих можливостей, які відкрилися саме через кризу. Оскільки кризові ситуації гранично загострюють деструктивні процеси, які увиразнюються вже у передкризовому періоді [94, С. 400].

Проблема кризових комунікацій є надзвичайно актуальною для країн колишнього СРСР в цілому і для України зокрема. Після того, як вкоренився жорсткий контроль тоталітарного режиму держави над внутрішніми й зовнішніми інформаційними потоками, ці країни виявилися непристосованими до нових умов і викликів сучасності. Наразі чітко прослідковується етап переходу від контролю до хаотичності й некерованості інформаційних потоків. За відсутності налагодженої системи взаємодії влади зі ЗМІ та громадськістю, а також потужних інформаційних механізмів захисту національних інтересів і безпеки державні керівництва вдаються до дієвих у минулому й звичних для них стратегій управління кризовими ситуаціями, які однак у сучасних умовах призводять до зворотного результату, завдаючи значних збитків як авторитету політичних лідерів, так і міжнародній репутації країн в цілому.

Щодо визначення дефініції, то імідж країни досить часто визначають як економічну категорію, залишаючи поза увагою комунікативний та політологічний аспекти. Саме тому для поглибленого й цілісного дослідження проблеми формування міжнародно-політичного іміджу (іміджування) України специфічне значення має чітке розуміння суті цієї дефініції [98, С. 300].

Дуже часто тлумачення поняття «імідж» реалізується в рамках реклами товарів і послуг, певної промислової чи аграрної продукції, суспільних закладів, а паралельно — образу політичної системи, певних партій, політиків і державних діячів. У свою чергу, коли йдеться про другий з названих контекстів іміджу, то кожного разу наголошується залежність іміджу від засобів масової інформації, агітації, пропаганди. У сучасному політичному словнику, коли йдеться про іншу державу, часто застосовується поняття «думка про». Найпопулярніший сьогодні варіант подання представляє «імідж» як «особисту ідею» стосовно чогось або «думку» чи «судження» про щось, а також «оцінку» або «зваження» чогось. При цьому відзначається, що така «думка» не є фактом, допоки вона не підтверджена чи верифікована [100, С. 148].

Крім того, західній політичній думці властивий розгляд «іміджування» в рамках певної безпекової парадигми, а також як «тестування домінуючих поглядів еліт на безпеку». Тобто йдеться про те, що думка про ту чи ту державу має на меті зниження можливостей практичного втілення певних загроз для національно-державної безпеки.

Імідж країни, фактори та інструментарій формування якого об'єктивно віддзеркалюють інституційні перетворення, необхідні Україні в першу чергу для того, щоб суспільство усвідомило та змогло оцінити роль державних інститутів в економічному, політичному, соціально-культурному житті. Згодом це може стати ідеологічною складовою процесу ринкової трансформації економічної системи України, втіленою в поняттях «соціальна відповідальність держави» (влади) та «бізнесу» (в т. ч. транснаціонального) [101, С. 109].

В епоху глобалізації відносно частіше термін «іміджування» застосовується до «тестування» світової політики та вивчення загального стану справ у світі, від якого високою мірою узалежнюється поведінка певних національних держав, а у відповідному контексті — їхній імідж у зовнішньому оточенні. Близьку до традиційної інтерпретацію пропонують

вітчизняні представники політичної думки. Актуалізований вимір проблеми на високому (філософському чи гуманітарному) рівні містять дослідження доктора політичних наук, професора О. Зернецької, котра, зокрема, розвиває ідею входження України у європейський світовий і масово-комунікаційний простір на засадах дотримання міжнародних норм вочевидь і як форми забезпечення позитивного іміджу держави. Професор Є. Макаренко, дослідниця у сфері міжнародних комунікацій, стверджує, що у сучасному розумінні імідж (англ. image від лат. imago — образ, вид) — це стереотипізований образ конкретного об'єкта, який існує в масовій свідомості [2, С. 206].

Держава — це унікальний конгломерат цінностей, національних інтересів, особливостей географічного розташування, характеристик державної системи та економіки, соціальних та політичних процесів, етнічних та культурних особливостей, традицій, звичаїв, які розвиваються в процесі еволюції.

Імідж (образ) держави — це комплекс об'єктивних взаємопов'язаних між собою характеристик державної системи, сформованих у процесі розвитку державності як складної багатофакторної підсистеми світового устрою, ефективність взаємодії ланок визначають тенденції соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-конфесійних та інших процесів. Таким чином, імідж держави — це база, яка визначає репутацію країни у свідомості світової спільноти в результаті діяльності тих чи тих суб'єктів, які взаємодіють із зовнішнім світом. Крім того, напрямки та характер, практичні форми організації залежать від складових іміджу.

Проблема формування позитивного іміджу України містить такі складові: імідж всередині країни, зокрема на рівні інституцій та соціальних груп, а також в медійному просторі. Третя складова впливає на формування двох перших і всередині і за її межами.

У рамках цього розділу проаналізовано кілька аспектів формування іміджу в перші місяці світових економічних криз 1998 – 1999 рр. та 2008 –

по теперішній час — економічна та політична складові на сторінках газети “The New York Times”.

Так, починаючи з кінця серпня 1998 року, вийшла низка статей, де Україна — територія переговорів між великими гравцями, наприклад, «прем'єр-міністр Росії приїхав до Криму, щоб провести переговори щодо надання кредиту МВФ для Росії «в Росії, Казахстані, Україні активно функціонує бартер» [4; 2], у той же час, зважаючи на інтереси США, «Україна має якнайшвидше інтегруватися у світову систему» і тому «МВФ виділяє 600 млн доларів на стабілізацію банківської системи». У цей же період «Польща спрощує процедуру отримання віз для громадян України з метою прискорення товарообігу» [7, С. 98].

На відміну від попередньої кризи, під час кризи 2008-го року на шпальтах видання Україна вже виступає самостійним гравцем, в газеті з'являється значно більше публікацій щодо надання кредиту як одній з країн, що найбільше постраждала від кризи.

З вересня по листопад з'явилося 6 публікацій, де йшлося про політичну боротьбу президента й прем'єр-міністра, що призвело до інфляції, в них показано нестабільність країни та незрілість громадського суспільства через його нездатність впливати на політиків. Зокрема, відоме міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings, яке розробляє аналітичні дослідження щодо кредитоспроможності країн для світових кредитних ринків, значно знизило рейтинги України.

США виступили проти надання кредиту для України, що призвело до зростання негативних очікувань та частково прискорило падіння валюти. Хоча головні фактори, що впливають на економіку України, — це залежність від експорту та політична ситуація в країні.

Зокрема, на сторінках видання цитуються політологи-практики М. Погребінський «Україна переживає етап зародження демократії подібно до США на момент прийняття Конституції» та В. Полохало «Вибори — це політичний екстремізм», перший — лідер думок серед виборців «Партії

Регіонів», другий — «Блоку Юлії Тимошенко. З ними погоджується і Юлія Мостова — головний редактор найякіснішого і найрейтинговішого тижневика «Дзеркало тижня» — «Під час помаранчевої революції в Україні був шанс зламати бар'єр відчуженості між владою і народом, щоб громадськість могла впливати на розвиток політичних подій, але, на жаль, цього не сталося» [8, С. 112]. Адже чиновник як особистість (професіонал, політик, громадський діяч, публічна особа тощо), і найбільш активні економічні актори країни, і навіть громади міст — відносно громад інших міст та країни в цілому, інших країн, окремих вітчизняних, зарубіжних та міжнародних структур не мають єдиної узгодженої позиції щодо плану дій, що негативно впливає на імідж країни в кризових ситуаціях, зокрема в оцій низці публікацій.

Хоча є низка позитивних моментів, зокрема «Україна і Польща досягли вагомих результатів у підготовці Євро – 2012» та тверда відповідь Президента, що «Україна не сприймає жодні ультиматуми стосовно газових поставок через те, що постачала зброю до Грузії. Україна веде торгівлю з усіма країнами, крім тих, до яких застосовано санкції міжнародних організацій» [9, С. 66].

Підтвердженням цього є аналіз ситуації аналітиком Артуром Маккаламом для видання. Зокрема, він пише: «Доки Україна не розробить якісний антикризовий план в умовах економічної ситуації, гривня буде нестабільною». Видання цитує «Дзеркало тижня», де йдеться про те, що «політики продовжують боротьбу за владу замість того, щоб стабілізувати ситуацію» [8, С. 52].

Після помаранчевої революції 2004 року в громадській думці нібито вдалося зламати стереотип недовіри до влади, але, на жаль, фінансова криза підтвердили тенденції про відсутність чіткої інформаційної політики держави.

Поширення інформації в сучасному глобалізованому світі інформаційних технологій перетворюється на найважливіші складники

політичної, економічної, соціальної, культурної та інших сфер міжнародної діяльності держави та недержавних «акторів». За цих умов формування інформаційного наповнення та управління інформаційними потоками з метою формування сприятливого іміджу країни та підтримки сприятливого для себе інформаційного середовища мають такі складові:

- рівень обізнаності світової громадськості щодо певної країни;
- її зовнішньополітичний імідж і репутація;
- місце в ієрархії суб'єктів міжнародних відносин.

Репутацію визначають, звичайно, реальні вчинки та факти, але у сучасному світі вона значною мірою залежить від іміджу, створеного міжнародними засобами масової інформації. Особливо, коли йдеться про комунікативні процеси під час кризових процесів, зокрема якими стали дефолт в Росії (1998 р.) та світова фінансова криза 2008-го — по теперішній час, вони викликають резонанс у світі, перетворюючись у головну подію — тенденцію у засобах масової інформації, спричиняючи невпинний потік коментарів, аналітики, прогнозів і рекомендацій для осіб, які приймають рішення.

Саме ЗМІ створюють та поширюють інформаційне повідомлення про кризові події чи тенденції й поведінку державного керівництва за кризових умов, здійснюючи тим самим вплив на сприймання держави внутрішньою та зовнішньою аудиторіями. За цих умов основним завданням держави «Україна» є розробка та здійснення кризових медіа-стратегій, запобігання негативним впливам на репутацію певної держави.

Метою формування іміджу України та її влади є створення максимально сприятливих суб'єктивних (таких, що залежать від особистих настроїв, сприйняття та переконань, а не від якості та ефективності зусиль влади в кожній конкретній галузі) умов для залучення щонайбільших обсягів різноманітних ресурсів (кадрових, фінансових, економічних, інноваційних т. ін.) до розвитку країни, її соціальної, економічної, культурної інфраструктури.

Україна має стати привабливою з усіх поглядів-інвестиційного, для проведення міжнародних та міждержавних переговорів, для вкладення коштів, туризму, для апробації та повноцінної реалізації міжнародних програм і проектів тощо. Крім того, країна має активніше — можливо, навіть агресивніше — виконувати функції лідера регіону. Не скоординованість дій, що останнім часом спостерігається у владі України, суттєво підриває позитивний імідж країни та створює небезпеку для подальшого соціально-економічного розвитку країни і дещо сповільнює інтеграційні процеси.

Формування іміджу України повинно бути цілісним із використанням різноманітних засобів за кожним з каналів сприйняття: візуальним (зовнішній образ), вербальним (культура спілкування), дієвим (нормативно-етичні сторони поведінки чи вчинку) та контекстним (додавання іміджу в окремих осіб, що спричиняє вплив на репутацію країни). Прикладом цьому є «помаранчева революція», перемога та значні досягнення відомих українців у світі, що безпосередньо впливають на позитивний імідж країни [104, С. 340].

Інституціональне середовище має вирішальне значення для вибору цілей, розробки певних «правил гри», моделей і механізмів соціально-економічних перетворень та психологічних аспектів їх сприйняття суспільством, що впливатиме на імідж країни. Позитивний імідж країни в інституційній атмосфері створює сприятливі умови для оптимального розвитку підприємництва, що в свою чергу потребує інформаційного забезпечення та чіткого визначення можливих результатів діяльності в процесі взаємодії з інститутами держави. З іншого боку, цілеспрямована інформаційна діяльність дозволяє трансформувати фінансовий капітал в політичний, соціальний, екологічний тощо, стаючи засобом впливу, що в підсумку допомагає розв'язувати економічні проблеми.

Таким чином, основні чинники, що впливатимуть на формування міжнародного іміджу України складаються у певну систему.

По-перше, інтенсифікація та глобалізація інформаційних потоків, як основні складові формування іміджу, — каталізатор розвитку такого суспільного явища як інформаційно-психологічні операції та війни, що розповсюджуються на економіку та інші сфери життєдіяльності суспільства.

По-друге, інформаційна концепція іміджу може бути використана державою — як комунікація впливу на масову свідомість з метою впливу на інтереси, цінності, ідеали та економічну поведінку суспільства. Такий вплив можливий лише за умов врахування особливостей кожного каналу комунікативного зв'язку.

По-третє, заходи інформаційної політики щодо формування іміджу країни мають бути спрямовані на уникнення можливої кризи чи конфлікту інтересів та покликані підкреслити переваги і досягнення у відповідній сфері економіки країни, на відміну від інформаційно-психологічних операцій, які використовують проблеми для зміни поведінки суспільства.

По-четверте, інформаційно-психологічні операції ґрунтуються на комунікативному резонансі, тобто зусилля, витрачені для інформаційного впливу на відповідну аудиторію або об'єкт, значно менші від отриманого в результаті ефекту. Технологія комунікативного резонансу базується не так на самих подіях, як на певних символах подій, при цьому фактори масової свідомості спроможні нівелювати факторами соціального порядку.

По-п'яте, важливою характеристикою інформаційно-психологічних операцій та війн є те, що вони проявляються в боротьбі іміджів. Обов'язковою умовою функціонування такого механізму, який ґрунтується на моделі двоступеневої комунікації і не застрахований від впливу чуток, є авторитетність комунікатора для відповідної аудиторії.

По-шосте, різноманітність міжнародної спільноти, тобто її міжгрупова природа, впливає на всі наявні в суспільстві бар'єри і межі (етнічні, соціально-політичні, релігійні, освітні тощо), тому одним із завдань міжнародного іміджу країни є необхідність спиратись на стереотипи, що

склались у певному суспільстві, та апелювати до емоційних механізмів прийняття рішень, що приймаються на підставі суджень та інтуїції [109, С. 175].

При формуванні іміджу економіки України, яка має на меті досягнення політичних, соціально-економічних, екологічних, соціокультурних цілей необхідно враховувати інформаційно-психологічний вплив на суспільство. Використання інформаційних, економічних, правових та політичних інститутів дозволить сформувати певну громадську думку та тривалий час управляти нею, тим самим прискорюючи інституційні перетворення для сталого економічного розвитку [111].

Аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників дозволи автору прийти до висновку, що держава, формуючи позитивний імідж, бере на себе публічну відповідальність за всі процеси, що в ній відбуваються. Під відповідальністю держави в інституційному середовищі слід розуміти виконання зобов'язань перед суспільством для досягнення поставленої мети — побудови моделі соціально-орієнтованої економіки й ефективного її функціонування в інституційному середовищі.

Проаналізовано, що позитивний імідж економіки України є індикатором, який об'єктивно віддзеркалює інституційні перетворення, створює сприятливі умови для оптимального розвитку підприємництва в процесі взаємодії суспільства з інститутами держави, а використані PR-технології стають засобом налагодження соціальних комунікацій в інформаційному суспільстві, що допомагає розв'язувати економічні проблеми та суперечності.

3.3. Еволюція іміджу України в межах світових фінансових криз у закордонних ЗМІ (на прикладі газети “The New York Times”)

Імідж держави створюється у ЗМІ, відображається у громадській думці. Розкол інтересів України у вигляді різновекторної політики, а потім революційне переналаштування історії й поспішне моделювання цінностей сприяли розколу суспільства, що є загрозою для інформаційної безпеки [113, С. 39].

Інформаційний контроль на пострадянському просторі, який утримує Росія, має низку причин: російська мова як об'єднуючий фактор спілкування, російськомовні ЗМІ, російськомовні патріотичні серіали, кіно, безвольність української національної політики. Йдеться про збереження лідерства у просторі, який постійно формується. Те, які інтереси представлятиме регіон, залежить не лише геополітична карта сьогодення, але й майбутнє, тому що економічні інтереси — рушійна сила цього проекту в руслі інтеграції та розподілу ресурсів. Серед рейтингів брендів та репутацій країн можна назвати Future Brand Country Brand Index (нещодавно вийшла його версія за 2009 рік) та дослідження Reputation Institute The World's Most Respected Countries.

Відповідно до рейтингу «Doing Business», Україна зайняла 145-ту сходинку у 2009 році, а у звіті про конкурентоспроможність вона втратила 10 пунктів порівняно з 2008 роком, опустившись з 72-го на 82-ге місце із 134. До параметрів, відповідно до яких вимірюється конкурентоздатність країни, на першому рівні входять інституції, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та освіта.

Параметри другого рівня включають в себе вищу освіту та підвищення кваліфікації, ефективність ринкової системи, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, використання технологій, розмір ринку. Третій рівень містить стадію розвитку бізнесу в країні та рівень інновацій в економіці.

Корпоративна культура регіональних спільнот — важливий елемент інвестиційної привабливості того чи іншого регіону. «Рівень культури — головний чинник для визначення конкурентоспроможності держави «притягувати» обмежені ресурси, перш за все грошові потоки».

Таким чином, формування культурного іміджу на сторінках іноземної преси має ґрунтуватися на новітніх та найефективніших засобах управління. Країна як регіональна спільнота — це складний механізм, побудований на корпоративній культурі — стосунки між людьми, підприємствами, принципи і норми, які панують у цій культурі як побудовані відносини: суспільство – бізнес – держава [143].

Носієм корпоративної культури країни є населення, тому воно і виступає предметом дослідження. У періоди кризи 1998 – 1999 рр. на сторінках видання було опубліковано низку статей, що стало основою формування іміджу України. Україна виступає не як суб'єкт, а як об'єкт міжнародних відносин в інформаційних повідомленнях видання, про що свідчить наступне:

«Клінтон заявляє про необхідність посилення контролю України з метою збереження ядерної безпеки на пострадянському просторі»; «Голова МВФ зустрічається з прем'єр-міністром Росії — Чорномірдіним у Сімферополі для надання траншу Москві»; «Польща оголошує, що заради зміцнення торговельних відносин відмінює візи для України». Тому можна говорити про те, що в період фінансової кризи 1998 – 1999 рр. держава самостійно не проводила жодної інформаційної політики [144].

Автор дійшов висновку, що інформаційна політика значно змінилася в часи економічної фінансової кризи, про що свідчать:

- 1) позитивні тенденції:
 - кількість повідомлень (150 інформаційних повідомлень, з них 30 безпосередньо стосуються кризи);

- офіційні заяви прем'єра, президента та інших високопосадовців (відкритий лист посла України в США до редакції з проханням);
- проведення самостійної зовнішньої політики, що вплинула на зміну стосунків Україна – Захід, Україна – Росія (підтримка «Росія призупинила постачання газу Україні через неотримання платежів та можливість їх подальшої затримки через девальвацію валюти. Насправді ці кроки Москви оцінюють як політичну відповідь за підтримку війни в Грузії та бажання підвищити ціну до 40 \$ за барель»);
- подолання політичної кризи («Усі гілки української влади готові підписати пакет документів, — заявив голова Верховної Ради Володимир Литвин»);
- позитивний прогноз стосовно виходу України з кризи («За прогнозами Еріка Бергдофа, провідного економіста ЄБРР, у 2010 році очікується зростання економіки України на рівні 3 %»).

2) негативні тенденції:

- відсутність єдиного вектору інформаційної політики — протистояння прем'єра та президента, щодо вирішення проблеми подолання наслідків фінансової кризи — («За словами чиновників із Секретаріату Президента Указ Президента Ющенка про розпуск парламенту набере чинності «...» прем'єр Юлія Тимошенко стверджує, що парламент не буде розпущено. Ці протиріччя гальмують рішення щодо надання траншу Україні. Поки що уряд не може гарантувати прийняття бюджету, і це стримує надання траншу»);
- непрозора політика у рефінансуванні банків («Українці звинувачують владу за бездіяльність у протистоянні фінансовій кризі, тисячі громадян не можуть забрати свої вклади. Таке протистояння дає привід Москві говорити про те, що наслідування західних стандартів призводить до дестабілізації в колишніх республіках СРСР. Параліч української економіки призведе до стагнації у центральній Європі»);

- гальмування процесів вирішення питань транспортування газу до Європи «Росія зменшила поставки газу до Європи, ескалюючи конфлікт з Україною через несплату. Ющенко називає це іграми проти України за намір приєднання до НАТО та підтримку Грузії. Така поведінка непокоїть представників Єврокомісії»).

Неефективна економічна політика уряду стосовно подолання кризи:

«Україна вже 4 місяці залишається без міністра фінансів і владне протистояння загострюється»;

«Україна все ще залишається нестабільною країною для інвестицій»;

«Україна все ще залишається країною, яка бореться з наслідками фінансової кризи»;

«Під впливом світової фінансової кризи та політичної нестабільності падіння ВВП України за 2009 рік становить 14 %».

Важливим інструментом дослідження є комунікаційний аудит, що передбачає алгоритм роботи в рамках цільової негативної комунікації (негативна комунікація — неповнота чи фрагментарність інформаційних повідомлень стосовно об'єкта, що поширюється в ЗМІ — визначення автора): показати загальну картину — для зміни ставлення до суб'єкта, де завдання не полюбити суб'єкта, а змінити ставлення аудиторії до об'єкта; просто і лаконічно показати досягнення держави в тій сфері, де транслюється негативна інформація; підвищити рівень поінформованості аудиторії стосовно діяльності держави, зокрема й у тих сферах, що критикуються; деталізувати заплановані зміни, навіть проміжне покращення, і зробити поінформованість про їх втілення основою інформаційної політики; посилити видиму частину роботи органів держави для вирішення проблем за рахунок державних та міждержавних програм [144].

На підставі аналізу даних встановлено, що держава, формуючи позитивний імідж, бере на себе публічну відповідальність за всі процеси, які в ній відбуваються. Під відповідальністю держави в інституційному

середовищі слід розуміти виконання зобов'язань перед суспільством для досягнення поставленої мети — побудови моделі соціально-орієнтованої економіки й ефективного її функціонування в інституційному середовищі.

В ході дослідження відстежено, що позитивний імідж економіки України є індикатором, який об'єктивно віддзеркалює інституційні перетворення, створює сприятливі умови для оптимального розвитку підприємництва в процесі взаємодії суспільства з інститутами держави, а використані PR-технології стають засобом налагодження соціальних комунікацій в інформаційному суспільстві, що допомагає розв'язувати економічні проблеми та суперечності [144].

Висновки до третього розділу

Дослідження, результати якого викладені у цьому розділі, дали можливість дійти до таких висновків:

1. Позитивний імідж країни, фактори та інструментарій формування якого об'єктивно віддзеркалюють першочергові інституційні перетворення в Україні, є невід'ємним компонентом захисту від інформаційних інтервенцій та інших деструктивних інформаційних впливів.

2. Кризи, які останнім часом перетворилися на атрибут світового життя, неоднозначні за причинами й наслідками. З одного боку, кожна така криза є ударом по репутації, власності, фінансах тощо, неможливістю подальшого розвитку за наперед визначеними сценаріями для будь-якого суб'єкту. Але, водночас, кожна така криза означає можливість системно-структурного оновлення, використання тих перспектив, які відкрилися саме завдяки кризі.

3. Держава, формуючи позитивний імідж, бере на себе публічну відповідальність за всі процеси, що в ній відбуваються. Під відповідальністю держави в інституційному середовищі слід розуміти виконання зобов'язань перед суспільством для досягнення поставленої мети — побудови моделі соціально-орієнтованої економіки й ефективного її функціонування в інституційному середовищі.

4. Позитивний імідж економіки України є індикатором, що об'єктивно віддзеркалює інституційні перетворення, створює сприятливі умови для оптимального розвитку підприємництва в процесі взаємодії суспільства з інститутами держави, а використані PR-технології стають засобом налагодження соціальних комунікацій в інформаційному суспільстві, що допомагає розв'язувати економічні проблеми та суперечності.

5. В умовах посилення інформаційної насиченості національного інформаційного простору, зростаючих загроз з боку міжнародного тероризму постає потреба у прискоренні процесу розробки Концепції

інформаційної безпеки України, вжитті заходів щодо активного державно-правового регулювання інформаційних процесів з метою попередження та відвернення інформаційних загроз, в опрацюванні нормативно-правових стандартів інформаційної безпеки у всіх трьох її вимірах (технологічному, комунікаційному та психологічному).

Автором встановлено також і те, що з точки зору протидії недружнім інформаційно-психологічним впливам, випереджуюча, превентивна робота з їх нейтралізації, як правило, ефективніша, ніж реактивна (як стверджує старовинний афоризм «хто сказав першим, той сказав правду»). Саме тому позитивний імідж країни стає важливим фактором в організації протидії інформаційно-психологічним атакам проти України, зокрема у вигляді інформаційних агресій. Водночас одним з парадоксів такого різновиду масової комунікації, яким є іміджева комунікація, є те, що імідж не може повністю, дзеркально відбивати реальні характеристики свого носія. Водночас у разі адекватного, оптимального його конструювання, він стає вагомим фактором знешкодження інформаційних агресій, особливо в їх інтервентній формі.

РОЗДІЛ 4. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЯК СУМА ТЕХНОЛОГІЙ

4.1. Соціально-комунікаційні параметри сучасного суспільства

Сучасному суспільству незалежно від його політичних, економічних соціальних, культурних та інших процесів притаманний масовий характер, бо в ньому принципово не буває індивідуальних подій.

Кожний прояв суспільного життя — це масова подія і до неї втягується дедалі більша кількість людей. Це означає, що все більшу роль в житті будь-якого суспільства, яке прагне не залишитися на узбіччі прогресу, будуть відігравати масові комунікаційні, зокрема інформаційні, процеси, розраховані на масове одночасне сприйняття великими і, водночас, роззосередженими аудиторіями [113, С. 39].

Сучасна демократія — насамперед, інформаційна демократія. Особливо це проявляється в політиці, де з прикладного інструмента засоби масової інформації поступово трансформувалися в її основний, системостворювальний механізм, якщо не перетворилися в саму суть політики.

Політика у своєму зовнішньому вигляді перетворилася на інформацію, яка, у свою чергу, стає політикою. Сьогодні комунікативна ефективність політики все більше визначається не реальними зверненнями, а думаннями й усталеними масовими людськими уявленнями та почуттями [122, С. 140].

ЗМІ відіграють все більшу роль для мешканців інформаційного суспільства, все менш важливим стає те, що думає, робить і говорить політик. Натомість зростає вага і значення того, що сприймають (бачать і чують) маси і які висновки роблять на підставі цього сприйняття.

Об'єктивна, неперекручена інформація є невід'ємною передумовою всієї державної (внутрішньополітичної, зовнішньополітичної) і суспільної діяльності. Тільки така інформація надає можливість органам державної

влади приймати виважені й адекватні рішення, що, в свою чергу, є запорукою їх підтримки з боку суспільства [145].

Інформаційний простір незалежної України через суб'єктивні та об'єктивні причини перебуває в процесі становлення й розвивається досить нерівномірно. З одного боку такий новітній вигляд масової комунікації і найсучасніший засіб масової інформації як Інтернет має стійку тенденцію до зростання, з іншого — для українського суспільства найбільш значимою складовою українського інформаційного простору залишаються засоби масової інформації. ЗМІ для більшості громадян України є основним джерелом отримання інформації про актуальні події в житті країни та світу, головним інструментом впливу на громадську думку. Отже, маємо всі підстави говорити про різновид національної інформаційної безпеки — безпеку масової інформаційної сфери [145].

Саме тому її формування і захист від недружніх впливів є одним з найважливіших чинників реалізації всього комплексу національних інтересів України.

Сьогодні Україна — частина світового суспільства, яка незворотно перетворюється насамперед на інформаційне суспільство.

У свою чергу йому притаманні такі риси:

- інформаційна сфера поступово стає вирішальним чинником розвитку прогресу кожної сучасної країни;
- традиційні владні установи фактично перетворюються на центри управління інформаційними потоками;
- в інформаційному суспільстві засоби комунікації перетворюються на головний інструмент громадського впливу, а інформаційні ресурси — на основну суспільну цінність;
- роль і місце країни на світовій арені визначатиме рівень її інформатизації;

– посилюється роль у політичному процесі медіа-корпорацій та інформаційно-аналітичних центрів, дедалі серйознішають позиції продуцентів і користувачів інформації.

Об'єктивна, неперекручена інформація є невід'ємною передумовою ефективності не тільки зовнішньополітичної діяльності. Тільки така інформація надає можливість органам державної влади приймати виважені та адекватні рішення, що, у свою чергу, є запорукою її підтримки з боку суспільства [91, С. 50].

Саме тому формування й захист національного інформаційного простору є одними з найважливіших чинників реалізації національних інтересів України, що, у свою чергу, підвищує значення такої складової національної безпеки, як інформаційна безпека. Переконливим підтвердженням цьому є ст. 17 Конституції України, що визначає забезпечення інформаційної безпеки, як однієї з найважливіших функцій держави, усього українського народу.

Національні інтереси України, втілюючи в собі фундаментальні цінності та прагнення її народу, становлять собою суспільно визнану, законодавчо закріплену систему життєво важливих потреб у нормальному існуванні й подальшому позитивному розвитку людини, суспільства та держави. Звичайно, реалізація цих цілей можлива лише за наявності достовірної, об'єктивної, своєчасної, всебічної інформації. Тому є необхідним існування і захист такого виду національних інтересів, як інформаційні інтереси [94, С. 218].

Водночас функціями і змістом інформаційної безпеки є не лише захист інформаційних інтересів, але й нейтралізація інформаційних загроз. Під інформаційними загрозами у національній безпеці слід розуміти все те, що заважає, перешкоджає вільній реалізації національних інтересів, що виходять за межі суто інформаційної сфери.

Тому інформаційну безпеку соціальних комунікацій можна розглядати як комплекс дій, спрямованих на знешкодження або

нейтралізацію інформаційних загроз не тільки інформаційному, а й усьому комплексу національних інтересів, стан захищеності від впливу й використання інформації, що може перешкоджати їх реалізації. Головними об'єктами інформаційної безпеки є:

- громадянин — його права і свободи в інформаційній сфері;
- суспільство — його духовні й матеріальні цінності;
- держава — її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність.

На жаль, ще й досі не існує загальноприйнятого усталеного визначення поняття «національного інформаційного простору».

У широкому філософському контексті його можна визначити як можливість аудиторії та інформації розташуватися відносно один одного. Однак для подальшої деталізації доцільно навести визначення декількох термінів, що можуть сприяти розумінню сутності проблеми. Побуває думка, що національний інформаційний простір — це сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, що доступні на території держави [102, С. 110].

Згідно іншої точки зору, інформаційний простір держави збігається з її територіальними кордонами. Тому трансляція, скажімо, власного теле- і радіомовлення на території інших країн розглядається як «інформаційна інтервенція».

Розвиток технічних можливостей телебачення й радіо, поява всесвітніх комп'ютерних мереж зумовили те, що аудиторія кожної країни, навіть знаходячись на власній території, час від часу, а то й постійно перебуває в інформаційному просторі інших держав. Тобто інформаційний простір кожної держави становить певну сукупність «інформаційних внесків» (інформаційних полів різних держав, що співіснують, перетинаються, накладаються одне на одне), виступаючи як своєрідний «спільнозмінний» інформаційний простір. Також національний

інформаційний простір визначають як ареал сприйняття вітчизняною аудиторією повідомлень засобів масової інформації [100, С. 108].

Виходячи з вищенаведеного, доцільно з поняттям інформаційного простору України (широке визначення) водночас використовувати й поняття національного інформаційного простору (вузьке визначення). Якщо в першому випадку це середовище, в якому обертається (поширюється й споживається) національний інформаційний продукт, то у другому — це середовище, на яке поширюється юрисдикція України і в якому здійснюється продукування й поширення інформації.

Досліджуючи проблеми інформаційної безпеки соціальних комунікацій, доцільно розглянути поняття національної інформаційної могутності, рівень якої визначається залежно від наявності й потужності таких чинників:

- виробників національного інформаційного продукту;
- державної системи захисту інформації;
- системи формування громадської думки і впливу на суспільну свідомість (включаючи контрпропаганду, тобто нейтралізацію й знешкодження недружньої інформації й підривної пропаганди);
- системи власної зовнішньополітичної пропаганди.

Національний інформаційний продукт — спеціально створена й офіційно поширювана інформація, авторські права на яку належать громадянам, організаціям або установам України [82, С. 25].

Інформаційний простір незалежної України через суб'єктивні й об'єктивні причини перебуває в процесі становлення та розвивається досить нерівномірно. З одного боку, такий новітній вид масової комунікації і найсучасніший засіб масової інформації як Інтернет має стійку тенденцію до зростання, з іншого — для українського суспільства найбільш значимою складовою українського інформаційного простору залишаються засоби масової інформації (ЗМІ). Для більшості громадян України вони є основним джерелом отримання інформації про актуальні

події в житті країни та світу, головним інструментом впливу на громадську думку. Отже, є всі підстави говорити про різновид національної інформаційної безпеки — безпеку масової інформаційної сфери [94, С. 350].

Засоби масової інформації — учасники процесу створення й поширення інформації, розрахованої на одночасне сприйняття кількісно великими і водночас роззосередженими аудиторіями. Основними складовими системи ЗМІ є друкована преса, телебачення, радіомовлення, видавництва, комп'ютерні мережі, інформаційні та рекламні агентства.

На початок 2011 року в Україні діяли такі загальнонаціональні телеканали:

1. УТ-1 (97 % покриття території України)
2. 5 канал (80 %)
3. 1+1 (95 %)
4. ТЕТ (86,5 %)
5. SCTV (56, 6 %)
6. Новий (80 %)
7. СТБ (85 %)
8. Інтер (95 %)
9. НТН (80 %)
10. Тоніс (60 %)
11. ТРК Україна (85 %)
12. РАДА (95 %)
13. КРТ (60 %).

Якщо у 1991 році в Україні виходило 2070 найменувань (1909 газет і 161 журнал; дані Книжкової палати), то до кризи 2008 року кількість видань, що реально виходять, збільшилася в два рази і склала 4187 (2448 газет, 1739 журналів; дані УАІПП). Переживши кризу, в 2009 році галузь скоротилася за рахунок закриття газет, але при цьому сталося

зростання кількості журналів. Всього видавалося 4157 найменувань (2347 газет, 1810 журналів; дані УАІПП) (табл. 2).

Отже, можна відзначити два основні тренди в період з 1991 по 2008 роки:

- скорочення національних газет і зростання кількості регіональних газет;
- збільшення більш ніж в 11 разів кількості видаваних журналів — з 161 до 1810 найменувань.

Таблиця 1

Кількість найменувань газет

Рік	2007	2008	2009	2010	2011, 1-е півріччя
Щоденні, у т. ч. безкоштовні	3	6	4	8	34
Платні щоденні	0	1	1	8	38
Національній реєстрації	8	1	0	8	24
Регіональній реєстрації	2	5	1	0	10
Безкоштовні щоденні			0	0	0

Закривалися, в основному, національні щоденні газети, тоді як регіональні скорочували періодичність виходу. Всі закриті видання були нерентабельними.

Цифровий сигнал приймають більше 8 млн з 19,25 млн українських домогосподарств.

8,1 млн абонентів цифрового ТБ — це все власники супутникових тарілок та приблизно шоста частина абонентів кабельних операторів.

ЗМІ відіграють все більшу роль для мешканців інформаційного суспільства, все менш важливим стає те, що думає, робить і говорить

політик. Натомість зростає вага і значення того, що сприймають (бачать і чують) маси і які висновки роблять на підставі цього сприйняття.

Не втрачає своєї поширеності й так зване дротове радіомовлення — на початок 2011 року його мережа нараховувала 9,6 млн радіоточок (з них 2,7 млн — у сільській місцевості).

Близько 40 % української телеаудиторії постійно переглядають російські телепрограми (ОРТ, НТВ, РТР, ТВ – 6), що транслюються за допомогою супутникового мовлення, програм місцевих недержавних телестудій кабельних мереж практично по всій території України або шляхом безпосереднього поширення сигналу на прикордонні області.

У західних областях України приймаються програми польського телебачення (канали POLSAT, Polonia, TVP – 1, TVP – 2), CNN, BBC, ZDF, TVE, Eurosport.

У Закарпатті приймаються передачі угорського й чеського телебачення, на півдні України є технічна можливість приймати програми телебачення Туреччини.

У радіопросторі України помітною є присутність відомих радіостанцій: «Голос Америки», «Свобода», BBC, «Німецька хвиля». Україномовними передаються програми «Русского радио», «Вільної Європи», «Радіо Варшави», «Радіо Канади», «Радіо Ватикану».

За роки незалежності в Україні створено основні елементи системи забезпечення інформаційної безпеки, напрацьовано відповідну нормативно-правову базу, визначено повноваження, основні методи й напрями роботи державних органів щодо забезпечення необхідного рівня безпеки в інформаційній сфері.

Правові засади цієї діяльності складають: Конституція України, Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, інші законодавчі та нормативні акти, а саме: закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації», «Про радіо і телебачення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про

державну таємницю», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про систему суспільного телебачення і радіо в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», окремі статті та норми Цивільного й Кримінального кодексів України, інші законодавчі акти, у т. ч. ратифіковані Верховною Радою України, «Загальна декларація прав людини», «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права»; укази та розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та ін.

З 01.01.2004 року розпочалися регулярні передачі УТР обсягом 18 годин на добу. З 01.07.2007 року обсяг мовлення доведено до 24 годин на добу з титруванням програм англійською мовою. У планах є спеціальні програми англійською, німецькою, французькою, іспанською, російською та арабською мовами.

Цьому сприяє допомога ряду телеорганізацій в залученні кращих телепрограм провідних виробників телепродукції, зокрема, Національної телекомпанії України, «Укртелефільму», «Культури», «Києва», 27 регіональних телерадіокомпаній тощо.

УТР надані на безоплатній основі ліцензійні та авторські права для показу постановочних ігрових картин Національної кіностудії ім. О. Довженка, Одеської кіностудії та інших, включаючи мультфільми, телесеріали і фільми для дітей і юнацтва; використовуються кращі неігрові картини (художньо-публіцистичних, документальних, науково-популярних), «Національної кінематки України», «Галичина – фільм», «Кінематографіст» та деяких інших недержавних студій. Проводиться робота по придбанню ліцензійних та авторських прав для показу на каналі УТР кращих зразків світового кіномистецтва з подальшим озвученням їх українською мовою.

На сьогодні обсяг мовлення складає 72 години на добу (24 години на Євразію, 24 години на Північну Америку, 24 години Інтернет-мовлення). 82 країни підтвердили якісний прийом телесигналу.

Технологічну трансляцію забезпечує державне підприємство «Укркосмос» (Національне космічне агентство України).

Автоматична служба реєстрації портів супутників і супутникових операторів та кабельних мереж фіксує щодня понад 1 млн включень приймачів (www.webtelek.com).

УТР і Укркосмос розбудовують Першу національну мережу прийому та розповсюдження супутникового телерадіосигналу. Базова складова системи — найсучасніші цифрові технології, які забезпечують якісну і недорогу трансляцію сигналу для 20 телекомпаній і 30 радіокомпаній. Сьогодні ця мережа забезпечує надійну подачу сигналу УТР до користувачів України. УТР здійснює пряме Інтернет-мовлення через три Інтернет-вузли, що дає можливість вільно приймати програми у 105 країнах. Вебсайт УТР — www.utr.tv — щодня відвідує 15 – 25 тисяч користувачів.

Аудиторія УТР налічує понад 23 млн глядачів у світі і приблизно стільки ж в Україні, в тому числі в кабельних мережах — 7,5 млн абонентів.

Міжнародні рейтинги, які ведуть Міжнародна служба любителів радіо і телебачення (США) — www.webtelek.com — виводить УТР серед 350 супутникових та Інтернет-мовних телекомпаній на друге місце; Телеклуб (Москва) — на 3 – 5 місці серед 181 каналу із 44 країн світу. Досягнуті домовленості про ретрансляцію програм УТР в кабельних мережах міст Рига (Латвія), Санкт-Петербург (Росія), Хантимансійськ (Росія), п'яти містах Казахстану, на південному узбережжі Туреччини, Чорноморському узбережжі Болгарії, Буенос-Айресі (Аргентина) та інших.

На підставі аналізу автор дійшов висновку, що роль і значення медіаінформаційної політики в системі відносин влади й суспільства

сьогодні зумовлюється тими трансформаціями, яких зазнає вся світова політика. В цьому плані необхідно згадати про великі можливості українського телемовлення та його вплив на зарубіжні країни.

Встановлено великий потенціал притаманний сьогодні українському національному іномовленню: Державна телерадіокомпанія «Всесвітня служба «УТР» створена згідно Указу і дорученнями Президента України та рішеннями Ради Національної Безпеки і Оборони України.

«Всесвітня служба «УТР» розпочала розміщувати в ефірі перші експериментальні передачі на супутниковому каналі «Експрес» 01.03.2003 року (початковий обсяг — 4 години на добу). Здійснення технічної трансляції забезпечує Державне підприємство «Укркосмос».

22.10.2003 року Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення прийняла рішення про видачу УТР ліцензії на супутникове мовлення. Згідно Концепції мовлення, затвердженої Кабінетом Міністрів України, програми УТР транслюються на супутникових каналах на Євразію та Північну і Південну Америку. Також створюється Перша національна мережа розповсюдження сигналу УТР в кабельних та ефірно-кабельних мережах України і на частотах 24 обласних телерадіокомпаній, які мають власні мережі розповсюдження телесигналу.

Автор дійшов висновку, що головною метою створення Національного каналу супутникового телерадіомовлення є забезпечення входження України у світовий інформаційний простір та вирішення завдань входження національної інформаційної інфраструктури до європейської інформаційної інфраструктури й глобальної інформаційної інфраструктури; розповсюдження як в Україні, так і за кордоном технічними й технологічними засобами об'єктивної інформації про процеси, що відбуваються в нашій державі та у світі, виходячи з гарантування прав громадян на свободу думки і слова, на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань, а також розроблення та реалізація

програмної політики, що відповідає національним інтересам України і формуванню демократичного суспільства; створення конкурентоспроможної інформаційної продукції та розповсюдження, обмін і продаж її в Україні і за кордоном; сприяння зміцненню міжнародних зв'язків України, зростанню її авторитету в світі.

4.2. Масова свідомість як мішень деструктивних інформаційних впливів

Доступність інформаційних технологій наростатиме з підвищенням рівня інформатизації суспільства. Водночас для України, де інформаційна діяльність поки що не набула належного розвитку, головні загрози у сфері ІТ є не стільки внутрішніми, скільки зовнішніми.

Із близько 800 офіційно зареєстрованих в Україні електронних мас-медіа близько 80 % є недержавними, а за участю держави створюється лише 5 % (у США — 70 – 80 %, у країнах Європи — 20 – 50 %). Однак економічна незалежність ЗМІ ґрунтується не на підтримці споживачів, а на «вливаннях» з боку фінансово-політичних угруповань, що стурбовані реалізацією своїх корпоративних інтересів. Тому звичними стали акти медіаінформаційного терору, спрямованого проти конкурентів.

Інколи в ролі «конкурента» виступають і державні структури, проти представників яких влаштовуються псевдодемократичні кампанії із цілеспрямованої дифамації на кшталт «касетного скандалу», що зводяться до цькування та залякування з використанням засобів мас-медіа, ненасильницьких вуличних походів і демонстрацій тощо [132, С. 19].

Особливістю професійно організованого медіаінформаційного терору є його непрозорість або напівпрозорість. Зазвичай він може бути виявлений і доведений лише в результаті проведення спеціальних експертиз, спрямованих на виявлення справжньої інформації. Для цього потрібні спеціальні антидифамаційні служби, що в Україні сьогодні відсутні.

Технологічний вимір ІТ пов'язаний з хакерством та іншими видами кіберзлочинності. Високий ступінь залежності України від імпортованих комп'ютерів та інших інформаційних систем (із програмним забезпеченням включно) уже на цьому етапі створює ризики організованих хакерських атак, здатних якщо не паралізувати, то серйозно пошкодити

інформаційні банківські, енергетичні, транспортні та інші комунікаційні мережі [133, С. 380].

Медіаінформаційний терор (МІТ або медіа-кілерство) належить до того особливого виду «м'якого» інформаційно-психологічного терору, що безпосередньо причетний до нищення так званої знаково-символьної інфраструктури. Відповідно, як президентські комісії з критичної інфраструктури, — це не зброя масового ураження, а зброя ураження масової свідомості шляхом її деконсолідації, роз'єднання. Практично будь-який політик, задіяний у складному «павутинні» політичних відносин і стосунків, представляє певні структури, організації, установи та інституції. Отже, медіа-атаки, спрямовані на персоналії, насправді є атаками проти відповідних суспільно-державних структур [132, С. 10].

Йдеться про спроби через організацію спеціальних медіа-кампаній дестабілізувати суспільство, створити в ньому атмосферу громадянської недовіри до дій та намірів влади й особливо її силових структур, покликаних захищати суспільний порядок. Для цього використовуються не тільки мережі ефірних і кабельних ЗМІ, але й Інтернет, електронна та «паперова» пошти, різноманітні електронні іграшки, компакт-диски, аудіокасети тощо, а також нав'язування шкідливої для суспільства інформації через поширення пліток, чуток, анекдотів тощо.

Водночас мас-медіа, з метою збільшення чисельності своєї аудиторії й, відповідно, збільшення доходів від реклами схильні до акцентованої демонстрації сцен терору. Один із західних фахівців з проблем медіа-тероризму Тед Коппел з американської телекомпанії ABC свого часу зауважив: «...мас-медіа, особливо телебачення, й терористи вступають у відносини спеціальної залежності та потребують одне одного, між ними виникають відносини симбіозу. Без телебачення терорист уподібнився б до філософа, закинутого в лісові хащі, до голосу, якого ніхто не дослухається й доводи якого ніким не почуті. Але й телебачення без показу актів терору ... значною мірою втратило б інтерес аудиторії» [113, С. 76].

У зв'язку з цим закономірною є й пауза тривалістю 18 хвилин між атаками 11 вересня на вежі-близнюки Світового торговельного центру. Імовірно, терористи були поінформовані, стільки саме часу необхідно телекомпанії CNN для того, щоб розгорнути роботу бригади операторів на місці події.

Демонструючи сцени ігрового чи реального терору, мас-медіа продукують «терористичну свідомість» з усіма наслідками так званого «секундного» тероризму.

Організуючи масові кампанії на «захист свободи мас-медіа у нових незалежних державах», обурюючись будь-яким спробам державного регулювання інформаційної діяльності ЗМІ, організатори таких медіа-кампаній свідомо сприяють деградації масової свідомості в «нових демократіях».

Організуються також спеціальні деструктивні медіа-кампанії та спецоперації, метою яких є поширення в «нових демократіях» дезінформації та дифамації, насаджування духу ненависті та нетерпимості щодо певних суспільних груп (етнічних, класових, конфесійних тощо). Досвід деяких сусідніх країн свідчить, що ці кампанії МІТ разом з атаками психологічного терору проти «чужинців» передували, зазвичай, громадським конфліктам і війнам, що, у свою чергу, створювало підґрунтя для зовнішнього втручання у внутрішньополітичні процеси та події.

Мас-медіа використовуються насамперед з метою психологічної обробки масової свідомості для ліквідації «імунних бар'єрів» самозбереження та самозахисту, ігнорування елементарних правил особистої та громадської безпеки, насаджування відчуття приреченості тощо. Для цього використовуються прийоми зняття природжених табу та естетизації психопатичної поведінки й різноманітних збочень із вбивствами та фізичним і психологічним насильством, героїзацією криміналітету. І навпаки, у дусі «операційного кодування» відбувається дегероїзація працівників спецслужб, правоохоронних органів,

ветеранів війни і праці тощо. У цьому розумінні медіа-тероризм зазвичай передує актам «матеріального» тероризму [113, С. 78].

Особливу увагу слід звернути на формування в західних мас-медіа позитивного антитерористичного іміджу України як суспільства і держави, оскільки останнім часом вони систематично насаджують гротескно спотворений імідж України, як країни що нібито надає притулок терористичним групам, продає зброю «проблемним» країнам, що підтримують тероризм, територією якої проходить «великий шовковий шлях» наркотрафіку тощо.

Україну постійно й майже на всіх рівнях репрезентують як наскрізно корумповану та криміналізовану державу, де масово поширюються ВІЛ-інфекція та наркоманія тощо. Причому багато негативних сюжетів західних мас-медіа з «мазохістською завзятістю» підхоплюють вітчизняні медіа. Часто-густо вони й самі «підкидають» такі сюжети Заходу. Прикладом тому є дезінформація напередодні атак на Америку (отримана нібито каналами СБУ й згодом нею ж спростована) щодо діяльності в Україні близько десяти зарубіжних терористичних центрів. Що ж до системи контрпропаганди, то її, попри всі розмови про необхідність, у державі фактично немає.

Отже, в умовах наростання загроз з боку міжнародного тероризму постає потреба у прискоренні процесу розробки Концепції інформаційної безпеки України, вжитті заходів щодо активного державно-правового регулювання інформаційних процесів з метою попередження та відвернення інформаційних загроз, в опрацюванні нормативно-правових стандартів інформаційної безпеки у всіх трьох її вимірах (технологічному, комунікаційному й психологічному), у підготовці фахівців та створенні спеціальних експертних центрів, служб і груп у сфері медіа-інформаційної безпеки та медіа-політики [113, С. 45].

4.3. Методичні та практичні рекомендації впровадження Доктрини інформаційної безпеки у сфері соціальних комунікацій України

Предметом Доктрини є безпека соціальних комунікацій (безпека масової інформації, безпека сфери масової інформації), як важлива складова інформаційної і національної безпеки України в цілому.

Практичні рекомендації Доктрини інформаційної безпеки України розроблено з метою інтенсифікації положень Доктрини інформаційної безпеки і з основою для:

- 1) формування та реалізації державної політики у сфері масової інформації;
- 2) підготовки пропозицій щодо вдосконалення комплексного правового, організаційного, фінансового, науково-технічного та іншого забезпечення масово-інформаційної безпеки України;
- 3) розробки цільових програм розвитку інформаційної сфери України, захисту і від внутрішніх, і від зовнішніх загроз;
- 4) реалізації державної політики у галузі масово-інформаційної безпеки України;
- 5) підготовки пропозицій щодо подальшого вдосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забезпечення масово-інформаційної безпеки України;
- 6) впровадження системи інформаційно-психологічної (індивідуальної та колективної) безпеки.

Рекомендації стосуються національних інтересів України в масово-інформаційній сфері; внутрішніх та зовнішніх загроз цим інтересам і шляхів їх нейтралізації; пріоритетних напрямів та першочергових заходів щодо реалізації цих інтересів [141, С. 62].

Основні напрямки рекомендацій стосуються:

- ✓ національних інтересів України в масово-інформаційній та інформаційно-психологічній сферах — це суспільно визнані та

законодавчо закріплені життєво важливі споживи особи, суспільства, держави в систематичному, безперешкодному отриманні регулярної, всебічної, об'єктивної, оперативної інформації про резонансні та повсякденні події, які відбуваються в країні і навколо неї.

✓ національного інформаційного продукту — спеціально створена й офіційно поширювана інформація, авторські права на яку належать громадянам, організаціям або установам України [135, С. 220].

✓ масово-інформаційної безпеки — стан захищеності національних інтересів України у сфері масової інформації, за якою не допускається (або зводиться до мінімуму) можливість завдання шкоди особі, суспільству, державі через:

- неповноту, несвоєчасність, недостовірність масової інформації;
- створення і масове поширення необ'єктивної, неправдивої, брехливої інформації;
- шкідливий масово-інформаційний вплив на суспільство і людину та його негативні наслідки.

Інформаційно-психологічна безпека — стан захищеності психіки окремих осіб і (чи) груп осіб від негативних інформаційно-психологічних впливів і пов'язаних з цим інших життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави в інформаційній сфері.

Об'єкти масово-інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки:

- особа — її права та свободи в інформаційній сфері;
- суспільство — його духовні цінності, засади солідарної діяльності;
- держава — її конституційний лад, суверенітет, ефективне функціонування.

Технічними об'єктами масово-інформаційної безпеки є ресурси масової інформації, її структура та інформаційно-виробничі технології.

Загроза масово-інформаційній та інформаційно-психологічній безпеці — явище, дія негативних чинників або процесів, через які соціальні об'єкти масово-інформаційної безпеки частково або повністю втрачають можливість реалізувати свої інтереси у сфері масової інформації, порушується нормальне функціонування, втрачається управління або стримується розвиток інфраструктури сфери масової інформації [146].

Розрізняються на підставі:

- джерел походження (виникнення);
- рівнем інтенсивності;
- методів і засобів (інструментарію) реалізації тривалості;
- коефіцієнту деструктивності (ступінню шкідливості);
- структури (прості, складні, комбіновані);
- ареалу розповсюдження.

Масова інформація — друкowana та аудіовізуальна інформація, публічно поширювана, розрахована на масове одночасне сприйняття великими і, водночас, роззосередженими аудиторіями.

Система забезпечення масово-інформаційної безпеки України — організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян), об'єднаних цілями та завданнями захисту національних інтересів України в інформаційній сфері, які здійснюють узгоджену діяльність в межах законодавства України.

Національний інформаційний продукт — спеціально створена й офіційно поширювана інформація, авторські права на яку належать громадянам, організаціям або установам України.

Медіа-тероризм — використання засобів масової інформації (ЗМІ) для залякування влади і населення, насичення громадських почуттів, спотворення за допомогою стимулювання і розповсюдження жаху, насадження в суспільстві атмосфери паралізуючого песимізму, стимулювання недовіри до влади й органів охорони громадського порядку.

Інформаційна безпека особистості — стан захищеності життя і здоров'я людини, її ідеалів, матеріальних і моральних цінностей від небезпечних інформаційно-психологічних впливів, можливість безперешкодної реалізації їх найважливіших інформаційних інтересів [131, С. 52].

Інформаційна безпека суспільства — можливість і стан захищеності суспільних інтересів і цінностей громадських інститутів та організацій від різних інформаційних загроз і небезпек, шкідливих і деструктивних інформаційних впливів.

Інформаційна безпека держави — можливість і стан захищеності державних інститутів, суверенітету країни, її територіальної цілісності, органів і систем державного управління, конституційного ладу від будь-яких негативних, шкідливих і руйнуючих впливів інформаційного походження або їх наслідків [122, С.130].

Негативний інформаційно-психологічний вплив — вплив на людину чи групу людей (у тому числі не враховуючи їхньої волі), здійснюваний з використанням спеціальних засобів і методів впливу на психіку людини, які призводять до шкідливих наслідків для здоров'я та життя особистості, суспільства і держави.

Спеціальні засоби впливу — технічні і програмні засоби, що використовуються для негативного інформаційно-психологічного впливу на людину чи групу людей.

Спеціальні методи впливу — послідовність прийомів впливу на психіку людини, застосування яких призводить до негативних наслідків для особистості, суспільства і держави.

Стандарти інформаційно-психологічної безпеки — затверджені у встановленому порядку параметри інформаційно-психологічного впливу, які не призводять до негативних наслідків для психіки людини [122, С. 132].

Інформаційна потужність — якість інформаційного потенціалу суспільства, який визначається:

- усталеною сукупністю виробників національного інформаційного продукту;
- системою формування громадської думки і впливу на суспільну свідомість;
- наявністю системи контрпропаганди, зовнішньополітичної пропаганди;
- параметрами національного інформаційного продукту (тиражем, обсягами аудиторії) та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури;
- якістю управління інформаційно-масовою сферою.

Контрпропаганда — система нейтралізації або знешкодження недружньої інформації й підривної пропаганди); система заходів політичного, ідеологічного, організаційного характеру з метою знешкодження або нейтралізації шкідливих, недружніх, негативних інформаційних диверсій і психологічних атак.

Засоби масової інформації (ЗМІ) — учасники процесу створення і розповсюдження інформації, розрахованої на масове одночасне сприйняття [94, С. 315].

Інформаційно-психологічна безпека — стан захищеності індивідуальної, групової суспільної психології, відповідно їх носіїв від впливу інформаційних факторів, які викликають або можуть викликати деструктивні, дисфункціональні, негативні соціальні процеси.

Система забезпечення масово-інформаційної безпеки — сукупність об'єктів (державних установ, посадових осіб, громадських організацій, окремих громадян), об'єднаних з метою захисту національних інтересів України в масово-інформаційній сфері, що здійснюють узгоджену діяльність в межах чинного законодавства.

Правові засади цієї діяльності складають: Конституція України, Концепція [111] (основи державної політики) національної безпеки України, інші законодавчі та нормативні акти, а саме: закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації», «Про радіо і телебачення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про систему суспільного телебачення і радіо в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», окремі статті та норми Цивільного і Кримінального кодексів України, інші законодавчі акти, в т. ч. ратифіковані Верховною Радою України, — «Загальна декларація прав людини», «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права»; укази та розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України.

Основними принципами забезпечення національної інформаційної безпеки у сфері масової інформації є:

- пріоритет прав людини;
- верховенство права;
- виключний пріоритет цивілізованих засобів вирішення інформаційних конфліктів;
- адекватність заходів захисту національних інтересів України інформаційній сфері реальним та потенційним загрозам;
- громадський контроль за діяльністю органів державної влади, що входять до системи забезпечення інформаційної системи;
- додержання балансу інтересів особи, суспільства, держави, їх взаємна відповідальність.

Національні інтереси України в масово-інформаційній та інформаційно-психологічній сферах є:

- забезпечення конституційних прав і свобод громадян України на безумовне дотримання в ній прав на свободу слова та інформації, отримання правдивої, оперативної, адекватної, неупередженої інформації про події, які відбулися чи відбуваються в житті світу, регіону, країни, міста (зокрема свободи слова, права на отримання інформації, її створення і користування нею);

- формування відкритого й безпечного національного інформаційного простору, який сприяє розвитку громадського суспільства (через забезпечення доступності інформації та її об'єктивності, незалежності ЗМІ);

- запобігання поширенню інформації, що провокує політичну та національну нетерпимість, соціальну або міжконфесійну напругу, обмеження негативного інформаційного впливу на суспільну свідомість і людську психіку);

- захист національного інформаційного простору України від негативного зовнішнього впливу (зокрема через протидію інформаційній та культурній експансії з боку інших держав);

- інтеграція України до світового інформаційного простору (підвищення оперативності, інформованості, конкурентоспроможності вітчизняних ЗМІ, поширення їх інформаційного авторитету й впливу за межами України, здійснення ефективного, тобто рівноправного і взаємовигідного міждержавного співробітництва у сфері масової інформації).

Інтереси особистості в інформаційній сфері полягають у реалізації конституційних прав людини й громадянина на доступ до інформації, на використання інформації, незабороненої законом діяльності, фізичного, духовного й інтелектуального розвитку, а також в захисті інформації, що забезпечує особистості безпеку [104, С. 220].

Інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у забезпеченні інтересів особистості в цій сфері, зміцненні демократії, створенні правової

соціальної держави, досягненні й підтримці громадської злагоди, в духовному відновленні України.

Інтереси держави в інформаційній сфері полягають у створенні умов для гармонічного розвитку української інформаційної інфраструктури, для реалізації конституційних прав і свобод людини й громадянина в області одержання інформації й користування нею з метою забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету й територіальної цілісності України, політичної, економічної й соціальної стабільності, в безумовному забезпеченні законності й правопорядку, розвитку рівноправного й взаємовигідного міжнародного співробітництва.

Складова національних інтересів України в масово-інформаційній сфері базується на необхідності дотримання конституційних прав і свобод людини й громадянина в області одержання інформації та користування нею, забезпечення духовного відновлення України, збереження й зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму й гуманізму, культурного й наукового потенціалу країни [151].

Для досягнення цього необхідно:

- підвищити ефективність використання інформаційно-масової інфраструктури в інтересах суспільного розвитку, консолідації українського суспільства, духовного відродження багатонаціонального народу України;
- удосконалити систему формування, збереження й раціонального використання інформаційних ресурсів, що становлять основу науково-технічного й духовного потенціалу України;
- забезпечити конституційні права й свободи людини і громадянина на вільний пошук, отримання, передачу, створення і поширення інформації будь-яким законним способом;
- забезпечити одержання достовірної інформації про дійсний стан навколишнього середовища;

- забезпечити безумовне дотримання конституційних прав і свобод людини й громадянина на особисту і сімейну таємницю, таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, на захист особистої гідності і честі;
- зміцнити механізми правового регулювання відносин у сфері охорони інтелектуальної власності;
- забезпечити безумовне дотримання і виконання вимог, встановлених українським законодавством щодо виправданих обмежень на доступ до інформації, яка вважається конфіденційною;
- гарантувати свободу масової інформації та заборону цензури з політичних міркувань;
- не допускати ведення пропаганди, агітації, реклами, які сприяють або можуть сприяти розпаленню соціальної, расової, національної або релігійної ненависті й ворожнечі;
- заборонити збір, зберігання, використання і поширення інформації про приватне життя особи без їх згоди та іншої інформації, доступ до якої обмежений чинним законодавством.

Друга складова національних інтересів України в масово-інформаційній сфері визначається потребою в адекватності, реальності інформаційного забезпечення державної політики, необхідністю системного і систематичного доведення до української й міжнародної громадськості достовірної інформації про державну політику України, необхідністю роз'яснення її офіційної позиції щодо соціально резонансних подій українського й міжнародного життя, забезпеченням можливості вільного доступу громадян до відкритих державних інформаційних ресурсів [98, С. 245].

Третя складова національних інтересів України в масово-інформаційній сфері передбачає необхідність розвитку сучасних інформаційних технологій, вітчизняної індустрії оперативної масової інформації, у тому числі індустрії засобів телекомунікацій зв'язку, вихід

українського національного масово-інформаційного продукту на світовий ринок. Для досягнення цього необхідно:

- створити адекватну вимогам часу і реаліям сьогодення модель національного інформаційного простору;
- розвивати й удосконалювати його інфраструктуру;
- розширювати частку державних і недержавних ЗМІ в міжнародній масово-інформаційній кооперації.

Реалізація цих напрямів (компонентів) неможлива без зміцнення державних і підтримки недержавних засобів масової інформації в їх діяльності за своєчасним доведенням об'єктивної, достовірної інформації до української та зарубіжної аудиторії і протидії інформаційним інтервенціям.

Висновки до четвертого розділу

З досліджень соціально-комунікативних параметрів сучасного суспільства й особливостей масової свідомості як об'єкта некомпліментарних (ворожих, недружніх, підривних, маніпуляційних) впливів, виокремлюємо наступне:

1) автором встановлено, що зміст соціальних комунікацій здатен деструктивно впливати на свідомість, підсвідомість і, в результаті, поведінку людей, що становить кінцеву мету інформаційних агресій;

2) на підставі аналізу визначено, що інформаційна агресія — це агресія, каналом якої є засоби масової інформації. Мовна агресія — це, відповідно, агресія, інструментом якої є не сила, а слово. Вербальна агресія в сучасному світі оцінюється суспільною свідомістю як менш небезпечна й руйнівна, ніж агресія фізична. Але мовну агресію можна вважати першим кроком на шляху до агресії фізичної і явищем, що створює у людини агресивний підхід до дійсності. Агресія — широке поняття: у тексті це може бути не лише загроза (відкрита або прихована), але й деструктивна дія, яка здатна завдати втрату тому, проти кого направлена, і тому, хто читає матеріал;

3) відстежено також проблему агресивних впливів, зокрема, інформаційних агресій у соціальних комунікаціях у зв'язку із зростаючою інтенсивністю їх дестабілізуючого впливу. Агресія у побутовій свідомості широко представлена множинними термінами в щоденній комунікації повсякденної мови. Агресія «доброякісна» (наполегливість, спортивна злість, мужність, сміливість, хоробрість, відвага, воля, амбіції), агресія «злаякісна» (насильство, жорстокість, нахабство, зло) і власне агресивний, деструктивний тип агресії;

4) виявлено, що з бурхливим розвитком інформаційної сфери, який є прикметною рисою сучасної епохи, посилюється інформаційне протистояння у світі, що отримало назву «інформаційних війн». Попри різне трактування цього терміну, суть його в головному зводиться до

застосування одними країнами інформаційного впливу на інші країни з певною політично-економічною метою;

5) автор дійшов висновку, що для інформаційних атак можуть використовуватися найрізноманітніші форми і можливості, найдоступніші, найпоширеніші і, певно, найефективніші з них — це засоби масової інформації, кінематограф, література, усне мовлення з використанням авторитетів з різних галузей суспільного життя. Знаючи засоби, форми та методи інформаційної боротьби, слід виробити відповідну протидійну систему захисту. Серцевиною її має стати забезпечення власного інформаційного суверенітету та захисту національного інформаційного простору від руйнівного для країни вторгнення. По-перше, національний простір країни має бути підпорядкований національним інтересам народу, а по-друге, встановлення антиукраїнськими та антинародними силами контролю над засобами масової комунікації може призвести до катастрофічних наслідків для держави.

ВИСНОВКИ

Питання повернення Україні її національного інформаційного простору, захисту її інформаційного суверенітету є стратегічним завданням винятково української держави — ніхто, крім українців, не зацікавлений у його безумовному вирішенні. Без цього може стати проблематичним саме існування незалежної самостійної національної української держави. І тому можна цілком погодитись із твердженням українських журналістів, що нині, справді, для України найголовніше — «відвоювати власний інформаційний простір, очиститися від імперських уламків, створити власну модель інформпростору України; захистити його від перманентного руйнівного впливу чужих інформаційних засобів.

З іншого боку, забезпечення соціальної стабільності є одним з найважливіших завдань соціальних комунікацій у всіх різновидах і формах. Стосовно соціально-політичної системи слово «стабільність» означає її стійкий стан, що дозволяє їй ефективно функціонувати і розвиватися в умовах зовнішніх і внутрішніх змін, зберігаючи при цьому свою структуру. Відповідно до теорії, стабільна політична структура демонструє високий рівень «підтримки» відносно більшої частини суспільства, інститутів управління суспільством (режим) і відносно тих, хто перебуває при владі.

Стабільній державі притаманні наступні ознаки: а) відчуття належності до нації; б) спадкоємність форм управління; в) поступова і впорядкована зміна правлячих еліт; г) наявність системи заборон і противаг для балансу владних структур; д) функціонування багатопартійності, в рамках якої ефективно діє опозиція; е) наявність численного середнього класу.

Усі чинники політичної стабільності взаємозалежні — нестабільність одного чинника може призвести до нестабільності інших. Наприклад, дії і боротьба регіональної меншини за самовизначення або відокремлення можуть призвести до падіння підтримки режиму або

навпаки — можуть бути викликані падінням підтримки на користь конституційної системи.

Автор бере на себе сміливість стверджувати, що стабільність можлива тоді, коли політичні інститути режиму здатні реагувати на проблеми повсякденного життя населення. Ця здатність може забезпечити специфічну підтримку режиму і його посадовцям. Найчастіше з усіх вимог громадян на першому місці знаходяться ті, що стосуються їх економічного добробуту. Соціальні негаразди й хвилювання відбуваються тоді, коли народ вважає, що його економічний стан гірший, ніж він міг бути. В Україні чимало людей відчують гострі економічні проблеми, хоча у той самий час швидко зростають надії на покращення ситуації. Коли ж влада не в змозі проводити політику, яка відбиває потреби народу, його розчарування й обурення неминучі.

Існує точка зору, згідно з якою широка участь населення часто призводила до нестабільності з причини загострення групового конфлікту і зростання вимог, надій, що завершувалися крахом, коли ці вимоги не задовольнялися.

Крім того, нестабільність може й надалі поглиблюватися через відсутність розвиненої політичної культури, що сприяє цивілізованій участі громадян та їх об'єднань у справах країни. Для підтримки стабільності рекомендується обмежити політичну участь до того часу, поки політичні інститути не стануть достатньо сильними, щоб самим підтримувати високі рівні участі.

Проте в умовах швидкого переходу суспільства від одного стану до іншого, коли руйнуються кодекси поведінки і виникає ситуація правничого нігілізму, люди легше сприймають заклики сумнівних харизматичних лідерів, приєднуються до масових рухів, внаслідок чого виникає нестабільність.

Політичну нестабільність можна нейтралізувати чи зменшувати за допомогою політичних інститутів. Водночас її можна стимулювати,

використовуючи їх. Немає необхідності ще раз доводити важливість законодавчих установ у підтримці політичної стабільності. Політичні лідери можуть використовувати своє становище в законодавчих установах з метою провокації народної незадоволеності режимом. Або інша ситуація — законодавчі установи за своєю природою працюють поволі. У зв'язку з цим вони можуть затримувати у відповідь заходи держави на вимоги, ініціаторами яких частково були самі у період виборів.

Якщо законодавці незалежні від виконавчої влади (як це має місце при президентській системі), процесу вироблення політичних рішень властиві інституційний конфлікт й управлінська малорухливість, які створюють труднощі для держави, коли необхідно оперативно реагувати на гострі проблеми, що стоять перед суспільством. Якщо парламентські системи мають можливість виходити з тупикових ситуацій, то навіть ця можливість може виявитися нереалізованою внаслідок фракційної роздробленості багатопартійних систем, яким властива нестабільність кабінету. У світлі цієї перспективи сильне й ефективне управління вимагає обмеження повноважень законодавців і посилення виконавчої гілки влади. Оскільки законодавці пов'язують периферію країни з центром, вони діють як провідники вимог і скарг народу й тим самим сприяють «чуйності» режиму. Так, шляхом законодавчих заходів вони можуть погасити незадоволеність, яка виникає у населення їх виборчих округів у результаті дій центрального уряду. Представництво в законодавчих установах є своєрідною трибуною, де регіональні, етнічні та партійні меншини можуть висловлювати свої думки і тривоги. Навіть якщо політики не так швидко реагують на їх вимоги, подібне представництво може сприяти тому, щоб політичні меншини бачили в режимі законну владу. Це, в свою чергу, може створити умови для підтримки режиму навіть за відсутності безпосередніх політичних заходів. Законодавчі установи можуть бути інструментом, що примушує правлячу еліту бути відповідальною перед населенням, що в свою чергу повинно знизити вірогідність використання елітою репресивної

тактики для придушення масової незадоволеності. Непідзвітність еліти і наявність репресій міцно асоціюються з політичною нестабільністю.

Певним парадоксом виглядає розуміння того, що відсутність загроз сама по собі становить серйозну загрозу для системи національної, у тому числі соціально-комунікативної безпеки, яка в цьому випадку втрачає стимул для власного розвитку, здатність до випереджуючого і реактивного реагування на експансію чужих національних інтересів і супроводжуючих її викликів та загроз.

З іншого боку, було б політичною наївністю вважати, що ідеальний стан безпеки соціальних комунікацій означає повну відсутність будь-якого виду загроз і викликів. На жаль, це виглядає ідеалом. А він, як відомо, становить собою мету, віддалену у часі, або ж виступає у якості орієнтира, практичне досягнення якого неможливе за визначенням. Насправді мова може йти або про нейтралізацію загроз чи викликів, або про знешкодження їх на тій стадії, коли вони ще не перетворилися на небезпеку, або мінімізацію завданої шкоди.

Було б помилкою ігнорувати той факт, що кінцевою метою інформаційних агресій є не масова свідомість сама по собі, і, навіть, як це було раніше, соціально-політична система. Кінцевою метою сучасних інформаційних агресій є національні стратегічні ресурси і місце держави у світовому та регіональному просторах впливів. Що ж стосується невирішених проблем у сфері знешкодження інформаційних інтервенцій та агресій, то слід відзначити відсутність:

- формування та послідовного впровадження єдиної державної політики стосовно проблеми захисту масової свідомості;
- функціонування системи підготовки кадрів для здійснення конкретних заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки;
- достатнього технологічного інструментарію, необхідного для оцінювання завданих збитків;

- методичної бази та ефективних механізмів для захисту масової свідомості від негативного впливу;

- існування національної самосвідомості — масової свідомості, яка об'єднувала б переважну більшість населення країни та служила б ідеї розвитку держави і суспільства.

Спостерігається загальна криза процесу ідентифікації. Ключовими ідентичностями серед громадян України залишаються регіональні ідентичності (ідентифікація з містом, районом, областю проживання). Відсутня сильна духовна ідея, яка забезпечила б формування всього спектра стимулів, інтересів і потреб та згуртувала б усі верстви населення для досягнення спільної мети. Немає визначеної ідеї розвитку, досі чітко не визначено місце України в світі та людини у суспільстві.

Якими ж є визначальні риси та системні ознаки «безпечного суспільства» або «суспільства безпечних соціальних комунікацій», стійкого до деструктивних зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів суспільства, якому притаманний мінімальний рівень політичних, інформаційних загроз і небезпек? Це, насамперед:

- політична система, яка ґрунтується на реальному розділенні гілок влади;

- забезпечує безумовне дотримання закону;

- виключає (унеможлиблює) політичне й економічне свавілля;

- демократичний парламент, заснований на дво-, трипартійній системі, який надає можливість партії-переможниці вільних виборів й усвідомленого вибору сформувати уряд і здійснювати управління відповідно до волевиявлення народу;

- потужна і компетентна влада, незалежна від власності, підзвітна парламенту, що забезпечує необхідні умови для ефективного функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки, вільної підприємницької діяльності всіх рівнів і здорової, стимулюючої конкуренції між підприємствами;

- існування всіх форм власності при домінуванні суспільної власності, яка може бути віддана у довготривалу й спадкоємницьку оренду або концесію юридичним і фізичним особам;
- громадська преса і телебачення, які реалізовуватимуть інформаційні права суспільства й кожного громадянина на свободу слова та інформації;
- сталий і високий добробут громадян як найважливіша умова сталого платоспроможного попиту і великої ємності ринку, що стимулюють розвиток виробництва і науково-технічний прогрес, що призводить до великих податкових надходжень у бюджет;
- вилучення з життя суспільства шляхом правового і державного регулювання (диференційованими податками, обмеженням до необхідного мінімуму пайової участі в капіталі акціонерних товариств тощо) небезпечної концентрації або надконцентрації фінансових і матеріальних коштів у власності окремих осіб і гегемонії фінансово-промислової олігархії, здатної нав'язувати уряду та суспільству власні приватні цілі як національні інтереси;
- використання природних ресурсів і природної ренти, які перебувають у суспільній власності, в інтересах всього суспільства, а не окремих груп та угруповань;
- максимально можливий розвиток місцевого самоуправління, який би при цьому не руйнував принцип верховенства центральної влади і піддавав сумніву державно-територіальну цілісність;
- державно-громадський, а не ринковий, механізм фінансування розвитку науки, освіти, фізкультури і спорту, охорони здоров'я, культури й мистецтва;
- прозорість, транспарентність політичних, економічних і кадрових рішень влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р. Философия информационной цивилизации / Абдеев Р. Ф. — М. : ВЛАДОС, 1994. — 321 с.
2. Арбатов А. Национальная безопасность в многополярном мире / А. Арбатов // Мировая экономика и междунар. отношения. — 2000. — № 10.
3. Аронсон Э. Эпоха пропаганды : механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Аронсон Э., Пратканис Э. — СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. — 316 с.
4. Афанасьев Г. Л. Crisis management — секретное оружие Запада в конкурентной борьбе // Российский рынок рекламы. Стратегия успеха : материалы междунар. конф., Москва, 27 – 28 мая 1997.
5. Баришполец В. Политическая безопасность России / В. Баришполец // Вестн. воен. информ. / "Военинформ" и РИА "Новости". — 1998. — № 12.
6. Беглов С. Внешнеполитическая пропаганда : очерк теории и практики : уч. пособие / Беглов С. — М. : Высш. шк., 1980. — 366 с.
7. Березин В. М. Массовая коммуникация : сущность, каналы, действия / Березин В. М. — М. : РИП-холдинг, 2003. — 94 с.
8. Бехтерев В. М. Роль внушения в общественной жизни / В. М. Бехтерев // Гипноз. Внушение. Телепатия / Бехтерев В. М. — М., 1994. — 416 с.
9. Бжезинский З. Великая шахматная доска : (господство Америки и его геостратегические императивы) / Бжезинский З. — М. : Междунар. отношения, 1998. — 315 с.
10. Богомолова Н. Н. Социальная психология печати, радио и телевидения / Богомолова Н. Н. — М. : МГУ, 1991. — 211 с.
11. Бодрийяр Жан. Общество потребления. Его мифы и структуры / Бодрийяр Жан. — М. : Культурная революция, 2006. — 46 с.

12. Василенко И. А. Информационные ресурсы власти и формирование новой постклассической картины политического мира XXI в. / И. А. Василенко // Вестник МГУ. Серия 12. — 2004. — № 2.

13. Василик М. А. Наука о коммуникациях или теория коммуникации? : к проблеме теоретической идентификации / М. А. Василик // Актуальные проблемы теории коммуникации / Василик М. А — СПб., 2004. — С. 4 – 11.

14. Вачнадзе Г. Агрессия против раз ума : информационный империализм / Вачнадзе Г. — М. : Изд-во полит. лит., 1988. — 341 с.

15. Введение в практическую социальную психологию / под ред. Ю. М. Жукова, Л. А. Петровской, О. В. Соловьевой. — М. : Смысл, 1998. — 335 с.

16. История и практика средств массовой информации США. — М. : Междунар. отношения, 1982.

17. Вепринцев В. Б. Операции информационно-психологической войны : методы, средства, технологии : краткий энциклопедический словарь / Вепринцев В. Б., Манойло А. В. и др. — М. : Горячая линия — Телеком, 2003.

18. Возжеников А. В. Национальная безопасность : (теория, политика, стратегия) : монография / Возжеников А. В. — М. : НПО «Модуль», 2000. — 240 с.

19. Возжеников А. В. Национальная безопасность России: методология комплексного исследования и политика обеспечения / Возжеников А. В. — М. : РАГС, 2002 — 577 с.

20. Возжеников А. В. Общая теория национальной безопасности / Возжеников А. В. — М. : РАГС, 2002. — 320 с.

21. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Войтасик Л. — М. : Прогресс, 1981. — 84 с.

22. Волкогонов Д. А. Психологическая война : подрывные действия империализма в области общественного сознания / Волкогонов Д. А. — М. : Воениздат, 1983. — 288 с.
23. Ворошилов В. В. Журналистика и рынок : проблемы маркетинга и менеджмента средств массовой информации / В.В. Ворошилов. — СПб, 1997. — 232 с.
24. Геополитика, международная и национальная безопасность : словарь-справочник. — М. : Пробел, 1999. — 375 с.
25. Гогун А. Черный PR Адольфа Гитлера : документы и материалы / Гогун А. — М : Эксмо, Яуза, 2004. — 416 с.
26. Гозман Л. Я. Политическая психология / Гозман Л. Я., Шестопад Е. Б. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. — 216 с.
27. Голядкин Н. А. История отечественного и зарубежного телевидения / Голядкин Н. А. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 142 с.
28. Горбулін В. Демократія і національна безпека : друзі чи вороги? / В. Горбулін // Уряд. кур'єр. — 1997. — 25 груд.
29. Грачев Г. В. Манипулирование личностью : организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Грачев Г. В., Мельник И. К. — М. : Профи, 2000. — 345 с.
30. Грачев Г. В. Манипулирование личностью : организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Грачев Г. В., Мельник И.К. — М. : ИФ РАН, 1999.
31. Грушин Б. А. Эффективность массовой информации и пропаганды : понятия и проблемы измерения / Грушин Б. А. — М. : Знание, 1979. — 46 с.
32. Гуревич П. С. Буржуазная идеология и массовое сознание / Гуревич П. С. — М. : Наука, 1980. — 222 с.
33. Данільян О. Г. Національна безпека України : структура та напрямки реалізації : навч. посіб. / Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. — Х. : Фолію, 2002. — 205 с.

34. Доценко Е. Л. Психологические манипуляции / Доценко Е. Л. — М. : ЧеРо, 1997. — 344 с.
35. Дубин Б. В. Слухи как социально-психологический феномен / Дубин Б. В., Толстых А. В. // Вопр. психологии. — 1993. — № 3.
36. Евгеньева Т. В. Установки и стереотипы массового сознания. Сайт образовательного проекта Элитариум. Режим доступа : www.elitarium.ru.
37. Ермаков Ю. А. Манипуляция личностью : смысл, приемы, последствия / Ермаков Ю. А. — Екатеринбург : ЕГУ, 1995. — 416 с.
38. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» // Відомості Верхов. Ради України (ВВР). — 2003. — № 25. — С. 180.
39. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
40. Закон України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» // Уряд. кур'єр. — 2008. — 8 лип.
41. Засурский И. И. Масс-медиа второй республики / Засурский И. И. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. — 512 с.
42. Зелинский С. А. Анализ массовых манипуляций в России : анализ задействования манипулятивных методик управления массами в исследовании деструктивности современной эпохи на примере России : психоаналитический подход / Зелинский С. А. — СПб : Скифия, 2008. — 280 с.
43. Зелинский С. А. Манипулирование личностью и массами : манипулятивные технологии власти при атаке на подсознание индивида и масс // www.psyfactor.org.
44. Зелинский С. А. Манипуляции массами и психоанализ : манипулирование массовыми психическими процессами посредством психоаналитических методик / Зелинский С. А. — СПб : Скифия, 2008. — 248 с.

45. Зиновьев А. Масс-медиа / Зиновьев А. // Запад : феномен западнизма. — М., 1995.
46. Иващенко Г. В. Доктрина информационной безопасности и методические проблемы теории безопасности / Иващенко Г. В. // Материалы круглого стола «Глобальная информатизация и социально-гуманитарные проблемы человека, культуры, общества». — М., 2000. — 416 с.
47. Исследования СМИ : методология, подходы, методы. — М. : МГУ, 2011. — 236 с.
48. Каландаров К. Х. Управление общественным сознанием : роль коммуникативных процессов / К. Х. Каландаров. — М. : Гуманит. центр «Монолит», 1998.
49. Кара-Мурза С. Г. Манипуляции сознанием / Кара-Мурза С. Г. — М. : Эксмо, 2007. — 864 с.
50. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / Кара-Мурза С. Г. — М. : Алгоритм, 2000.
51. Караяни А. Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне / Караяни А. Г. — М., 1996. — 420 с.
52. Караяни А. Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне / Караяни А. Г. — М. : Воен. ун-т, 1997. — 56 с.
53. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / Кастельс М. ; пер. с англ. ; под ред. О. И. Шкаратана. — М. : ГУ-ВШЭ, 2000. — 608 с.
54. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации : учеб. пособие / Кашкин В. Б. — Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. — 175 с.
55. Кин Дж. Средства массовой информации и демократия / Кин Дж. — М., 1994. — 416 с.
56. Ковалев Г. А. Психологическое воздействие : системно-экологический анализ / Ковалев Г. А. — М. : РАУ, 1989. — 320 с.

57. Кондаков А. М. Философско-политологические проблемы национальной и военной безопасности : учеб. пособие / Кондаков А. М., Смутьський С. В. и др. — М. : Изд-во Воен. акад. РВСП им. Петра Великого, 1998. — 138 с.;
58. Кондратьев П. Я. Борьба с терроризмом : теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду / Кондратьев П. Я. — К. : НАВСУ, 2003. — 20с.
59. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Вид. Ін-ту законодавства Верхов. Ради України. — К., 1996.
60. Коробейников В. С. Редакция и аудитория : социологический анализ / Коробейников В. С. — М. : Мысль, 1983. — 336 с.
61. Костенко Г. Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки : навч. посіб. / Костенко Г. Ф. — К. : Видавн. дім «Демід», 2002. — 144 с.
62. Кочергин А. Н. Проблемы информационного взаимодействия в обществе : философско-социологический анализ / Кочергин А. Н., Коган В. З. — М. : Наука, 1980. — 416 с.
63. Кремень В. Г. Політична безпека України / Кремень В. Г. та ін. — К. : НІСД, 1996. — 96 с.
64. Крутов В. Концептуальні аспекти проблеми протидії тероризмові в Україні / В. Крутов // Розбудова держави. — 2000. — № 1. — С. 17 – 27.
65. Крутских А. Информационный вызов безопасности на рубеже XXI века / А. Крутских // Междунар. жизнь. — 1999. — № 2.
66. Крысько В. Г. Секреты психологической войны : (цели, задачи, методы, формы, опыт) / Крысько В. Г. — Мн. : Харвест, 1999. — 234 с.
67. Лайнбарджер П. Психологическая война / Лайнбарджер П. — М. : Воениздат, 1962. — 350 с.

68. Латынов В. В. Профилактика и дезавуирование слухов / В. В. Латынов // Проблемы информационно-психологической безопасности / Латынов В. В. — М., 1996. — 653 с.
69. Липпман У. Общественное мнение / Липпман У. ; пер. с англ. Т. В. Барчуновой. — М. : Ин-т Фонда «Общественное мнение», 2004. — 384 с.
70. Литвиненко А. В. Специальные информационные операции и пропагандистские кампании / Литвиненко А. В. — К. : Ардос, 2000. — 48 с.
71. Лінгвістика впливу. — К. : КДУ ім. Шевченка, 2005. — 148 с.
72. Лопатин В. Н. Информационная безопасность России : Человек. Общество. Государство / Лопатин В. Н. // Санкт-Петербургский университет МВД России. — СПб. : Фонд «Университет», 2000. — 52 с.
73. Лоренц К. Обратная сторона зеркала / Лоренц К. ; пер. с нем. А. И. Федорова, Г. Ф. Швейника ; под ред. А. В. Гладкого. — М. : Республика, 1998. — 393 с.
74. Манойло А. В. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологических конфликтов высокой интенсивности и социальной опасности : курс лекций / Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б. — М. : Изд. МИФИ, 2003. — 390 с.
75. Матвеева Л. В. Психология телевизионной коммуникации / Матвеева Л. В., Аникеева Т. Я., Мочалова Ю. В. — М. : РИП-холдинг, 2002. — 74 с.
76. Международный терроризм : истоки и противодействие : материалы междунар. науч.-практ. конф., 18–19 апреля 2001 г. — СПб. : Секретариат Совета Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, 2001. — 292 с.
77. Миронов А. В. Социальные проблемы интеллектуальной уязвимости и информационной безопасности / А. В. Миронов // Социально-гуманитарные знания — 2000. — № 4.

78. Морозов А. М. Психологическая война / Морозов А. М. — К. : Логос, 1996. — 88 с.
79. Назаретян А. П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры : (синергетика исторического процесса) / Назаретян А. П. — М. : Наследие, 1996. — 76 с.
80. Національна безпека України 1994 – 1996 рр. : наук. доп. НІСД / редкол. : О. Ф. Белов (голова) та ін. — К. : НІСД, 1997. — 197 с.
81. Нижник Н. Р. Національна безпека України : (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. — К. : Преса України, 2000. — 304 с.
82. Ольшанский Д. Психология терроризма / Ольшанский Д. — СПб. : Питер, 2002. — 288 с.
83. Операции информационно-психологической войны : краткий энциклопедический словарь / Вепринцев В. Б., Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б. — М. : Горячая линия — Телеком. — 450 с.
84. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды / Ортега-и-Гассет Х. — М. : Весь мир, 2000. — 118 с.
85. Основы национальной безопасности : монография / М. М. Абдурахманов, В. А. Баришполец и др. — М. : Друза, 1998. — 327 с.
86. Панарин И. Н. Информационная война и Россия / Панарин И. Н. — М. : Издат. дом «Мир безопасности», 2000.
87. Панарин И. Н. Информационная война и власть / Панарин И. Н. — М. : Издат. дом Мир безопасности, 2001.
88. Павлютенкова М. Ю. Информационная война : реальная угроза или современный миф? / М. Ю. Павлютенкова // Власть. — М., 2001. — № 12. — С. 19 – 23.
89. Парсонс Т. О структуре социального действия / Парсонс Т. — М. : Академ. Проект, 2000. — 880 с.

90. Паулсен Т. Б. Харизматическая пропаганда как инструмент манипулирования обществом : автореф. дис. ... канд. филол. наук. / Т. Б. Паулсен. — М., 2002.
91. Політичні партії в Україні : інформ.-довід. вид. — К. : ЦВК, 2001. — 360 с.
92. Політичний терор і тероризм в Україні в ХІХ – ХХ ст. // Историчні нариси / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін. / відп. ред. В. А. Смолій. — К. : Наук. думка, 2002. — 952 с.
93. Поликарпова Е. В. Аксиологические функции масс-медиа в современном обществе / Поликарпова Е. В. — Ростов-на-Дону, 2002. — 46 с.
94. Почепцов Г. Г. Пропаганда и контрпропаганда / Почепцов Г. Г. — М. : Центр, 2004.
95. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Почепцов Г. Г. — М. : Рефл-Бук, К, 2000. — 573 с.
96. Почепцов Г. Г. Информационные войны : основы военно-коммуникативных исследований / Почепцов Г. Г. — К., 1998. — 297 с.
97. Почепцов Г. Г. Как «переключают» народы // Психологические информационные операции как технологии воздействия на массовое сознание в ХХ веке / Почепцов Г. Г. — К., 1998. — 416 с.
98. Почепцов Г. Г. Психологические войны / Почепцов Г. Г. — 3-е изд., доп. — [М.]: Рефл-бук: Ваклер, 2002. — 526 с.: ил., табл.
99. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникаций : от речей президентов до переговоров с террористами) / Почепцов Г. Г. — М. : Центр, 1998. — 352 с.
100. Практика глобализации : игры и правила новой эпохи / Братимов О. В., Горский Ю. М., Делягин М. Г., Коваленко А. А. — М. : ИНФРА-М, 2000. — 342 с.

101. Прохожев А. А. Основы информационной войны / Прохожев А. А., Турко Н. И. // Анализ систем на пороге XXI века : теория и практика. — М., 1996. — С. 252 – 253.
102. Психология для Вооруженных Сил : учебник Вооруженных Сил США / под ред. Э. Боринга. — Вашингтон : Гарвардский университет, 1943. — 543 с.
103. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. ; НИИ общей и пед. психологии Акад. пед. Наук СССР. — М. : Педагогика, 1983.
104. Расторгуев С. П. Информационная война / Расторгуев С. П. — М. : Радио и связь, 2000. — 54 с.
105. Расторгуев С. П. Информационная война / Расторгуев С. П. — М. : Радио и связь, 1998.
106. Резолюція 1373 Ради Безпеки ООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.un.org/russian/document/scresol/res2001/res1373.htm> — Дата доступу: 21.02.2009.
107. Репко С. И. Отечественный опыт ведения спецпропаганды (1918 –1991) / Репко С. И. — М. : Воен. Ун-т, 1994. — 620 с.
108. Россия готовится к информационной войне — <http://psyfactor.org/news/iwar.htm>.
109. Рощин С. К. Психология толпы : анализ прошлых исследований и проблемы сегодняшнего дня // Психол. журн. — 1990. — № 5. — С. 14 – 21.
110. Савруцкая Е. П. Феномен коммуникации в современном мире / Е. П. Савруцкая // Актуальные проблемы теории коммуникации. — СПб. : СПбГПУ, 2004. — С. 75 – 85.
111. Севрюгин В. И. Специальные методы социально-психологического воздействия и влияния на людей / Севрюгин В. И. — Челябинск : Обл. изд-во, 1996. — 416 с.

112. Соврасова М. Г. Теоретические аспекты развития политического консалтинга : синергетический подход / Соврасова М. Г. — режим доступа : www.sitnikov.ru.

113. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учебное пособие / Соколов А. В. — СПб : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 486 с.

114. Сорокин П. Заметки социолога : об обывателе и обывательщине / П. Сорокин // Воля народа. — 1917. — № 111.

115. Социальная психология в трудах отечественных психологов : хрестоматия / сост. и ред. А. Л. Свенцицкий. — СПб : СПбУ, 2000. — 400 с.

116. Социальная психология : краткий очерк / под ред. Г. П. Предвечного и Ю. А. Шерковина. — М. : Политиздат, 1975. — 19 с.

117. Старунский А. Психологические операции вооруженных сил США : современное состояние и перспективы развития / А. Старунский // Зарубеж. воен. обозрение. — 2003. — № 4.

118. Стюгин М. Информационная безопасность «по существу» / М. Стюгин // www.psyfactor.org.

119. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю // Ведення інформаційних війн і спеціальних операцій. — К. : Росава, 2006. — 208 с.

120. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою / Ситник Г. П. — К. : НАДУ, 2004. — 300 с.

121. Тузлукова В. И. Термины как средство конструирования предметной области «Теория и практика коммуникаций» в российской науке / Тузлукова В. И., Богуславская В. В. // Теория коммуникации & прикладная коммуникация : сб. науч. тр. : вестн. Рос. коммуникат. ассоц. / под общ. ред. И.Н. Розиной. — Ростов н/Д : ИУБиП, 2002. — Вып. 1. — С. 185 – 192.

122. Федотова Л. А. Контент-аналитические исследования средств массовой информации и пропаганды / Федотова Л. А. — М. : Изд-во МГУ, 1988. — 333 с.
123. Фуко М. Нужно защищать общество : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975 – 1976 учебном году / Фуко М. — СПб. : Наука, 2005.
124. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций / Харрис Р. — М. : ОЛМА-Пресс, 2002 . — 167 с.
125. Хлопьев А. Т. Групповое и массовое сознание в поле слухов // Проблемы информационно-психологической безопасности / Хлопьев А. Т. — М., 1996 . — 651 с.
126. Хлопьев А. Т. Средства массовой информации как источник информационно-психологической неустойчивости : сб. ст. и материалов конф. / Хлопьев А. Т. // Проблемы информационно-психологической безопасности. — М., 1996. — 89 с.
127. Холод О. М. Комунікаційні технології : підручник / Холод О. М. — К. : КиМУ, 2011. — 338 с.
128. Цвик В. Л. Телевизионная журналистика : история, теория, практика / Цвик В. Л. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 216 с.
129. Цыганов В. Медиа-терроризм / Цыганов В. — К. : Ника-Центр, 2004. — 122 с.
130. Цыганов В. В. Національна безпека України / Цыганов В. В. — К. : НАВСУ, 2005. —100 с.
131. Цуладзе А. Политические манипуляции или покорение толпы / Цуладзе А. — М. : Логос, 1999.
132. Цымбал Л. А. Синергетика информационных процессов / Цымбал Л. А. — М. : Наука, 1995. — 466 с.
133. Чалдини Р. Психология влияния / Чалдини Р. ; пер. с англ. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с.

134. Шаровов И. В. Психологическое воздействие на войска и население зарубежных стран / Шаровов И. В. — М., 2000. — 416 с.
135. Шварцкопф К. Эволюция системы национал-социалистической пропаганды в период установления нацистской диктатуры в Германии / Шварцкопф К. // www.psyfactor.org.
136. Шевченко А. В. Информационная устойчивость политической системы / Шевченко А. В. — М. : РАГС, 2004.
137. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Шерковин Ю. А. — М. : Мысль, 1973. — 146 с.
138. Шкляр В. І. ЗМІ і національна самоідентичність / В. І. Шкляр // Наукові записки КНУ. — Т. 7. — К., 2004. — С. 50 – 52.
139. Эффективность «информационного оружия» // Ведомости. — 2008. — 31 января.
140. Юридична енциклопедія — К. : Юрінком Інтер, 2002 — 250 с.
141. Ярочкин В. И. Информационная безопасность : учебник для студ. вузов / Ярочкин В. И. — М. : Академ. проект. Фонд «Мир», 2003. — 640 с.
142. Landler, Mark. Scandal Hinders I.M.F.'s Role in Global Lending / Landler M. // The New York Times — October 22, 2008. — P. B1.
143. Moore J. N. National Security Law / Moore J. N. — Carolina Academic Press, 1990.
144. National Security Strategy For A New Century. — W. : White House, December 1999.
145. News Summary // The New York Times. — September 16, 1998. — section A, P. 2.
146. Rhodes, Anthony A. Propaganda. The Art of Persuasion: World War II / Rhodes A. — Pennsylvania : Chelsea H.P. — 1993.
147. Schweizer, Steven. L. Imaging World Politics / Schweizer S. — The New York : Prentice Hall, 1997. — 285 p.

148. Tagliabue, John. Tilting but Standing As a Big Domino Falls; Ex — Communist Poland Holds Up Well Next to Russia's Staggering Economy / Tagliabue J. // The New York Times. — October 6, 1998. — section C, P. 7
149. Tavernise, Sabrina. Ukraine Reaches for I.M.F. Rescue Loan / Tavernise S. // The New York Times. — October 30, 2008. — P. A 12.
150. Tavernise, Sabrina. As Ukraine Staggers, Its Leaders Quarrel / Tavernise S. // The New York Times. — November 4, 2008. — P. A 6.
151. Tikkala, Terhi. Our Common Victory. Image Political Functions of the 60 th Anniversary Victory Day Celebrations in Russia. The 3 rd ECPR Conference, Budapest, 8 – 10 September 200 Section 2 Political Psychology / Tikkala T. // Panel 10 Image Making and Political Rhetoric Paper to be presented on Saturday. — 10 September 2005. — P. 12.
152. Brown H. Thinking About National Security. Defens and Foreign Policy in a Dangerous World / Brown H. — Colorado, 1983. — p. 4.
153. U. S. National Security Policy and Strategy: Documents and Policy Pronosals / edited by / Sam S.Sarkesian with Robert A.Vitas. Greenwood. Press. Icn. Westport, Connecticut, 1988. — p. 9.
154. WWW. UTR.TV.